

ÅTERERÖVRA DEMOKRATINI!

Är Sverigedemokraternas framgångar ett varsel om ofärd och om kommande år där ultranationalism och rasism växer i Sverige? Är fascism och massövervakning Europas framtid? Kommer »kriget mot terrorn« att definitivt rasera landvinningarna för mänskliga rättigheter? Har Europa glömt erfarenheterna från andra världskriget och Förintelsen?

Eller kommer vi att lyckas återerövra och utvidga demokratins räckvidd? Är uppgiften att skapa en Människorättsstat som Christina Johnsson skriver? Hur ska vi göra mänskliga rättigheter till en vardagsverklighet och undvika att de stelnar till dogmer? Hur kan demokratierna lösa klimatkrisen? – eller är de oförmögna, som vissa klimatdebattörer hävdar, att fatta de nödvändiga besluten.

Ska vi lyckas att lösa vår tids utmaningar på ett demokratiskt sätt måste vi våga se problemen i vitögat. Och våga ta strid för en demokrati som inte sviker de mänskliga rättigheterna.

L.E.

Christina Johnsson:

Människorättsstaten – nästa steg efter rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten

Tänk dig att vi upplöser staten och att vi gör det nu. Och nu, just nu, bygger vi upp den igen, och vi väljer den här gången att utgå från de mänskliga rättigheterna. Vi tar dem, rättighet för rättighet, och bygger upp en helt ny statsstruktur. Så får vi fram människorättsstaten, en stat som har som sin primära uppgift att skydda oss från kränkningar och övergrepp och som har som sin fundamentala skyldighet att fördela de gemensamma resurserna som staten har tillgång till jämligt över befolkningen. Det är den statsorganisationen den här artikeln handlar om, dess innehåll och dess konstitutionella förtjänster.

Berättelsen börjar i de mänskliga rättigheterna, i deras ursprung och anspråk på staten, och fortsätter genom en första skiss på människorättsstatens innehåll, för att sedan avslutas i en jämförelse med andra tankar på staten, nämligen rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten.

De mänskliga rättigheterna och deras anspråk

För ungefär sjuttio år sedan samlades företrädare för världens stater för att samtala om hur de skulle kunna förhindra att det som hände under andra världskriget någonsin skulle kunna hända igen; att stater vände sig mot sina egna, dödade dem, torterade dem, tog ifrån människor deras egendom, deras arbete, möjligheten att gå i skola; tvingade människor att leva i avgränsade geografiska områden under orimliga levnadsförhållanden, utan rent vatten och mat, utan sjukvård och utan möjlighet att röra sig fritt. Människor utsattes för medicinska experiment, dödades och förintades och förnedrades.

Staterna samlades för att hitta metoder som skulle garantera att detta aldrig skulle ske igen. Och de enades om de mänskliga rättigheterna; om att anta bindande regler som innebär att staterna inte längre har fritt handlingsutrymme i förhållande till de människor som bor i landet. De mänskliga rättigheterna skulle frånta statsmakten friheten att skada människor och tvinga den att fördela de gemensamma resurserna i fråga om tjänster och förmåner utan hänsyn till kön, religion, ras, etnicitet, social status, språk och hudfärg. I linje med detta antog FN den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Den har därefter åtföljts av en rad rättsligt bindande texter och konventioner som förtydligar och förstärker förklaringen och de förpliktelser för staten som de innebär gentemot människorna.⁵³ Konventionerna har kompletterat och/eller förtydligt innehåll i rättigheterna och förstärkt skyddet för vissa

grupper av människor som annars inte har tillgång till rättigheterna på grund av diskriminering av olika skäl.

Efter det kalla kriget och 1989 när omvandlingen av länderna i Östeuropa från diktatur till demokrati påbörjats höjdes röster för ett förnyat grepp om de mänskliga rättigheterna. Så samlades 171 av världens länder i Wien 1993 i syfte att förstärka rättigheternas position. Av en deklaration och ett handlingsprogram från det mötet framgår att de närvarande staterna enats om några viktiga principer: att alla rättigheter gäller för alla, att rättigheterna är universella, att de är odelbara; och att det inte går att skilja sociala från politiska rättigheter eller medborgerliga rättigheter från de ekonomiska. Tvärtom är rättigheterna inbördes relaterade och till och med ömsesidigt beroende.⁵⁴ I deklarationen står också att det är staterna som är ansvariga för att förverkliga rättigheterna och att de är skyldiga att inrätta mekanismer som skyddar människor från kränkningar liksom verktyg för implementering och för att mäta genomförande.

Människorättsstaten handlar om just det, om ansvaret för att genomföra rättigheterna i verkligheten, eller med andra ord, om de krav som de mänskliga rättigheterna ställer på statsapparaten, på statens organisation, på dess institutioner och på den personal som är anställd.⁵⁵ Den handlar även om de krav som ställs på hur statens anställda förhåller sig till enskilda människor, på hur verksamheten leds och på hur det prioriteras mellan olika intressen och behov.

De mänskliga rättigheternas krav på statsorganisationen går utöver vad rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten fordrar av statsorganisationen; i själva verket innefattar och skyddar den människorättsbaserade statsorganisationen rättsstaten, demokratin och välfärdsstaten. Den har sin utgångspunkt i en människosyn som genomsyrar all statlig verksamhet och som systematiskt skyddas genom att de mänskliga rättigheterna förverkligas. Människorättsstaten är ett förhållningssätt till människan och till det uppdrag som staten har i relation till oss alla människor som befinner oss på dess territorium.⁵⁶

---

53 Med »mänskliga rättigheter« avses fortsättningsvis de internationella överenskommelser som antagits inom ramen för FN och de regionala europeiska, inter-amerikanska och afrikanska institutionerna, inklusive så kallad soft law, som är bland annat generella kommentarer till traktaterna.

54 Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993. I punkten 5 står det: »All human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated. The international community must treat human rights globally in a fair and equal manner, on the same footing, and with the same emphasis. While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, it is the duty of States, regardless of their political, economic and cultural systems, to promote and protect all human rights and fundamental freedoms.«

55 Jag har fört fram den argumentationen tidigare och i den här artikeln baseras den på min forskning om människorättsstaten och resultaten i min bok *MR-staten i praktiken. Om ett rättighetsbaserat förhållningssätt till utbildning i Sverige*.

56 Om man nu måste göra en begränsning geografiskt.

Människosynen bakom allting

Det är nödvändigt att ha en uppfattning om varifrån de mänskliga rättigheterna kommer, vad deras idémässiga ursprung är. Tvärtom mot vad man kan tro så har det stor praktisk betydelse, åtminstone i människorättsstaten. Inom etiken om de mänskliga rättigheterna resoneras det bland annat kring den människosyn som rättigheterna vilar på. Här hänvisas bland annat till Immanuel Kants kategoriska imperativ som innebär att man ska handla så att man möter mänskligheten, oavsett om det är inom en själv eller i någon annan, som ett mål i sig och aldrig som ett medel för någonting.⁵⁷ En människa är enligt detta synsätt inte ett objekt som kan användas eller kasseras. Tvärtom så har alla människor ett inneboende värde och behöver inte vara nyttiga för någon eller något; varje människa har ett värde i sig och existerar för sin egen skull.

Ur den här tanken kan man härleda ett antal principer om vad det är att vara människa. Jag vill nämna några av dem som har särskilt stor betydelse för förståelsen och tillämpningen av de mänskliga rättigheterna. De är principen om människans okränkbarhet, principen om personlig autonomi, principen om värdighet, principen om jämlikhet och principen om universalism.⁵⁸

Principen om människans okränkbarhet innebär översiktligt att människan inte får förnedras, utsättas för inhuman behandling eller för oprovocerat våld.⁵⁹ Människans fysiska integritet ska respekteras.⁶⁰ Människan äger sin egen kropp och avgör hur den ska användas och hur andra får närma sig den. Kroppen och den kroppsliga integriteten är nyckelorden här; att ha självbestämmande över sin egen kropp.

Principen om personlig autonomi syftar till människans egenmakt och inre liv, till hennes förmåga och till hennes drömmar och planer. Människor har förmåga till, och ska därför äga utrymme, att skapa sina egna liv, att få vara arkitekter över sina egna livsplaner och att få fatta beslut om hur de vill att livet ska gestalta sig.⁶¹

Den tredje principen är den om människans värdighet och den innebär att människor ska behandlas i enlighet med sina beslut, och sina avsikter, och att

---

57 Immanuel Kant, *Foundation of Metaphysics of Morals*, 1785, trans. L.W. Beck (Indianapolis and New York, 1959), 47; Academie edn., p. 429; cit. Carlos Santiago Nino, *The Ethics of Human Rights*, s. 149. Se även Alan John Mitchell Milne, *Human Rights and Human Diversity*, s. 85 och Christina Johnsson, *Nation States and Minority Rights*, s. 92.

58 Det innebär dock inte att det inte finns fler principer av liknande fundamental karaktär. Dit hör till exempel de om frihet från smärta och frihet från rädsla.

59 Alan John Mitchell Milne, *Human Rights and Human Diversity*, s. 85-86. Märk väl att våld här anses vara accepterat under vissa omständigheter. »Oprovocerat våld« förutsätter att det finns våld som är acceptabelt om man provoceras. Självförsvar godtas, alltså. Man kan fråga sig om det inte är dags att lämna det synsättet bakom sig. Men det är en annan diskussion.

60 Christina Johnsson, *Nation States and Minority Rights*, s. 92.

61 Carlos Santiago Nino, *The Ethics of Human Rights*, s. 186; John Rawls, *A theory of Justice*, s. 92-95; Robert A. Dahl, *Democracy and its critics*, s. 100; Joseph Raz, *The morality of freedom*, s. 203-207. Se även Christina Johnsson, *Nation States and Minority Rights*, s. 92.

deras samtycke ska tillmätas avgörande betydelse. Det ska ligga till grund för hur de behandlas av andra.⁶² Om man bemöter någon annan som om hennes ståndpunkter eller val är underlägsna ens egna respekterar man inte den människan; man behandlar inte henne som en jämlike, utan man kränker hennes värdighet. Om man träder en annan människas kroppsliga integritet eller personliga autonomi förnär kränker man också hennes värdighet. Här går alltså gränsen för hur långt en människas fysiska sfär och autonomi sträcker sig – till gränsen för en annan människas värdighet. Varje människa bär en zon runt sig som man måste respektera.

Dessa tre aspekter av att vara människa – kroppen, själen och värdigheten – går igen i de mänskliga rättigheterna.⁶³

Människans kroppsliga dimension skyddas till exempel av rätten till liv, förbudet mot tortyr och förnedrande och omänsklig behandling, rörelsefriheten, rätten till rimlig levnadsstandard och social trygghet och skyddet för den personliga integriteten.

Den själsliga dimensionen skyddas av rätten att välja de politiska representanter man tror bäst kan fatta beslut som gynnar ens planer och drömmar, rätten till information om det som pågår i staten, rätten till arbete, rätten att själv ställa upp som politiker, rätten att yttra sig och rätten att utbilda sig.

Människans värdighet kan skyddas eller återupprättas genom rätt till effektiva rättsmedel (t.ex. genom nationella MR-institutioner som prövar kränkningar av rättigheter), rätten till rättvis rättegång och rätten att vara en person i lagens mening.

Ytterligare två principer som gör sig gällande här är de om jämlikhet och om universalism. Med människosynen som beskrivits följer också att ingen kan vara mer värd än någon annan och inte som i George Orwells *Djurfarmen*, där några är mer jämlika än andra. Rättigheterna är för alla oavsett hur man ser ut, var man är född och av vem ens föräldrar är. Börjar man förhandla om att någons kropp, själ eller värdighet är mer värd än någon annans undergrävs dessa principer och själva idén om människans inneboende värde. Och det gäller för alla människor på jorden. Människosynen är universell, eller som det står i Wiendeklarationen, »alla rättigheter är för alla«.

Grundprinciperna bakom de mänskliga rättigheterna har, i positivistisk mening, kommit att bli konstitutionella till sin karaktär; de finns i flera internationella traktater liksom i många länders grundlagar. Så finns de till

---

62 Carlos Santiago Nino, *The Ethics of Human Rights*, s. 93.

63 Den människosynen och de principerna har varit föremål för omfattande kritik, inte minst från feministiskt och kulturrelativistiskt håll. Kritiken har i huvudsak berört just rättigheterna, de som flödar ut från människosynen och har gått ut på att den människa som rättigheterna skyddar är en medelålders, »vit«, västerländsk, välsituerad man; rättigheterna och konventionerna skyddar de männen och inte alla andra människor.

exempel i FN:s Allmänna förklaring, artikel 1. Där framgår det att alla människor, enligt FN, är födda fria och lika i värde («dignity»)⁶⁴ och rättigheter. I den svenska regeringsformen 1 kapitlet 2 paragrafen står att statens verksamhet ska genomsyras av »respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet«. Den tyska grundlagen skyddar människovärdet i grundlagens första artikel, som inte går att ändra eller ta bort ur konstitutionen.⁶⁵

Det att principen om alla människors lika värde har en konstitutionell karaktär innebär att den, vill jag hävda, ska genomsyra statsorganisationen och ska vara en utgångspunkt för all offentlig verksamhet.⁶⁶

Det att vissa principer är konstitutionella och att de därför, som en del av samhällskontraktet eller grundfördraget, faktiskt ska realiseras av staten (som uppdragstagare) i förhållande till de enskilda (uppdragsgivarna) är centralt för resonemanget i det följande. Människorättsstaten innebär formellt och materiellt, systemiskt och innehållsligt, ett anspråk på den konstitutionella ordningen och på grundfördraget. Det medför normativa konsekvenser för hur staten bör och ska organisera sig. I det följande skissar jag på vad människorättsstaten är och på vad de mänskliga rättigheterna kräver av staten.

En första skiss

Rättigheterna vilar som nämnts på den människosyn som kommer till uttryck i de principer som berörts tidigare och som bland annat kodifierats i artikel 1 i den Allmänna förklaringen. Rättigheterna har formulerats i rättsliga texter för att skydda oss människor från bland annat de övergrepp som staten och enskilda med statens goda minne gjorde sig skyldiga till under andra världskriget. De är alltså tänkta att ha en maktdelningsfunktion – vissa områden får staten inte lägga sig i – och en fördelningsfunktion – de gemensamma resurserna ska fördelas jämnt inom befolkningen.⁶⁷ I doktrinen om de mänskliga rättigheterna tar detta sig uttryck bland annat genom en uppsättning begrepp för staternas skyldighet att genomföra rättigheterna i den inhemska rättsordningen och politiken.

---

64 Orden »värde« och »värdighet« används emellanåt som synonymer och emellanåt som två skilda begrepp. Värde syftar förmodligen och mycket förenklat uttryckt på just det inneboende värdet som vi har bara genom att finnas till och värdigheten till att människans integritet och autonomi kan kränkas om den begränsas, till en negativ upplevelse av att någon gjort något mot oss som är oönskat.

65 Artikel 1 (1) i den tyska grundlagen som säger »Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.«

66 Det gäller enligt min mening oavsett om den är kodifierad i grundlag eller inte. Dels följer det av internationella åtaganden, dels ligger det i en stats grunduppdrag att värna den enskilda människans intressen och rätt. Samma sak borde rimligtvis gälla flera konstitutionella principer, såsom demokrati, rättsstatlighet och icke-diskriminering, även om de inte kommer till uttryck i grundlagen.

67 Med gemensamma resurser menas här de tjänster, den service, de förmåner som det offentliga tillhanda håller finansierade genom skattemedel och offentliga finanser.

En viktig begreppstriad är »respektera-främja-genomföra«. Den innebär att staten ska avhålla sig från att kränka människors kropp/själ/värdighet (respektera) och se till att privata aktörer såsom företag, organisationer och privatpersoner inte kränker människors kropp/själ/värdighet (främja). Staten ska vidta åtgärder för att garantera att människors kropp/själ/värdighet inte kränks och fördela resurser på ett jämlikt sätt utan diskriminering på grund av kön, etnicitet, ålder, sexuell läggning, funktionsnedsättning, social status och så vidare (genomföra). Respekten för mänskliga rättigheter kräver avhållsamhet från vissa åtgärder (kallas också för negativa rättigheter) och främjandet av och genomförandet av rättigheter kräver vissa åtgärder (kallas också för positiva rättigheter). En och samma rättighet kan ha dimensioner av såväl avhållande, skyddande/främjande som genomförande, vilket kan illustreras schematiskt genom följande bild.⁶⁸

Dimensioner av mänskliga rättigheter: Kategorier av mänskliga rättigheter:	Respektera	Främja	Genomföra
Medborgerliga och politiska rättigheter	Avhållsamhet från att hindra någon att åberopa sina rättigheter	Förhindra privata aktörer från att kränka mänskliga rättigheter	Tillhandhållande av resurser och de förmåner som närmare föreskrifter ger
Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter	Tortyr, mord och dråp, godtyckligt arresterande och häktning, osakliga och orättvisa rättegångar, kränkning av valrättigheter, diskriminering	Åtgärder för att förhindra privata aktörer såsom milisgrupper, olagliga grupper, privata företag eller organisationer att kränka mänskliga rättigheter	Investeringar i domstolar, fängelser, polis och valmyndigheter samt allokering av resurser
Ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter	Etnisk, rasmässig, genusmässig eller språklig diskriminering i hälsosektorn, i utbildningssystemet och i välfärdssystemet, samt vid allokeringar av medel	Åtgärder för att förhindra att icke-statliga aktörer diskriminerar när de tillhandahåller produkter och tjänster	Progressiv investering i hälsa, utbildning och välfärd, samt allokering av resurser

Som synes bygger schemat på de rättighetskategorier som växte fram som ett resultat av det så kallade kalla kriget (medborgerliga och politiska respektive ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter) och på olika dimensioner av mänskliga rättigheter (respektera, skydda/främja, genomföra). Schemat visar att rättigheterna har olika typer av anspråk på staten, både avhållsamhet och

68 Todd Landman and Edizia Carvalho, *Measuring Human Rights*. Routledge 2010, s. 26. Bilden kommer också därifrån. Förf övers.

aktiv handling, och att det inte är tjänligt att separera mellan olika kategorier av rättigheter om man vill förstå vad de fordrar av staten.⁶⁹ De fordrar alla mer eller mindre något av den statliga organisationen. Rättigheterna är beroende av varandra och bildar i sig ett system.⁷⁰

Här finns det anledning att stanna upp och se mer i detalj på vad rättigheterna kräver av statens organisation. Logiskt sett förutsätter rättigheter motsvarande skyldigheter och alla som sysslar med mänskliga rättigheter vet att staten äger skyldigheter att garantera de mänskliga rättigheterna och att de utgör någon form av handlingsregler för den.⁷¹ Däremot är det inte så vanligt att dessa »regler« studeras mer ingående, mer än i domstolar där kränkningar av enskildas rättigheter prövas.

Men rättigheterna gäller egentligen för hela staten, hela tiden, och det anspråket gäller även innan en kränkning uppstått och hamnar i domstol för att tolkas, ställas till rätta och eventuellt kompenseras för. Som till viss del framgår av schemat om kategorier och dimensioner kräver rättigheterna vissa institutioner inom staten som fördelar resurser och vidtar åtgärder.⁷² De fordrar vidare investeringar i olika personalkategorier samt kvalitativa produkter och tjänster. Kort sagt, rättigheterna kräver statliga institutioner, personal och en kompetent och utbildad sådan.⁷³ En översiktlig skiss av det, som kompletterar bilden om kategorier och dimensioner, skulle kunna se ut så här:

---

69 Landman och Carvalho vill troligen snarare visa på hur man mäter rättigheter och inte i första hand deras organisatoriska konsekvenser och kostnader.

70 Givetvis går det att argumentera utifrån ideologi, politik eller ekonomi att vissa rättigheter är viktigare än andra. Det är värt att nämnas att det är en vanlig föreställning, särskilt i svenska sammanhang, att civila och politiska rättigheter inte kostar staten något medan ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter gör det. Men kostnader följer med alla rättigheter. Däremot blir kostnaderna troligen mindre om statens verksamhet utgår från människan istället för från sin egen traditionella/historiska struktur och föreställning om dess förutsättningar.

71 Skyldigheterna riktar sig också till enskilda och till organisationer (se t. ex. FN:s Allmänna förklaring artikel 30), men det primära ansvaret ligger hos staten. Det är staten som ska främja rättigheterna, d.v.s. se till att enskilda inte kränker andra enskilda.

72 De institutionerna behöver för den skull inte kallas staten utan kan exempelvis vara kommuner eller privata subjekt med myndighetsutövande funktion. Wienkonventionen om traktaträtten artikel 26 och 27 förbinder staten vid konventioner och hur staterna sedan genomför bestämmelserna i texten är upp till staten, bara det sker. Den inre organisationen i staten är mindre viktig. Det är inte tillåtet att åberopa den inre organisationen som ett hinder för att genomföra konventionen.

73 Det är viktigt att i sammanhanget återigen påpeka att med »rättigheter« här åsyftas rättigheter såsom de förstås i traktater, som skyldigheter för staten gentemot de enskilda, och med tolkning och förtydliganden som de kommer till uttryck i generella kommentarer, generella rekommendationer och avgöranden från rättighetskommittéer och regionala domstolar.

Institutioner och institutionella förutsättningar	Personal	Kompetens/utbildning
<p>Parlament/regering som fattar demokratiska beslut som inte kränker mänskliga rättigheter.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, vallokaler, budget.</p>	<p>Politiker, handläggare, sakkunniga, teknisk personal, kommunikatörer, valförrättare.</p>	<p>Mänskliga rättigheter, demokratis, rättsstatens och välfärdsstatens villkor. Internaliserade kunskaper om och förståelse för mekanismerna kring diskriminering av människor.</p>
<p>Domstolar.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, budget.</p>	<p>Domare, försvarare, tolkar. Personal som kan hantera klagomål inom rimlig tid och som kan höra människor på deras modersmål. Överprövande instanser. Kommunikatörer.</p>	<p>Juridisk kompetens och utbildning. Mänskliga rättigheter. Förmåga att vara osaklig och opartisk, förmåga till rättvis rättegång. Professionell tolkning. Internaliserade kunskaper om och förståelse för mekanismerna kring diskriminering av människor.</p>
<p>Åklagar- och polismyndigheter, arrester och häkten.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, budget.</p>	<p>Åklagare, assistenter, poliser, arrest- och häktespersonal, övervakning och granskning.</p>	<p>Juridisk kompetens och utbildning i våldsanvändning, förhörstekniker, vård, proportionalitet och självbehärskning. Mänskliga rättigheter. Internaliserade kunskaper om och förståelse för mekanismerna kring diskriminering.</p>
<p>Skolor och universitet.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, budget.</p>	<p>Lärare, stödjande personal som bistår barn i deras lärande vid behov. Forskare.</p>	<p>Utbildning och kunskap vilande på vetenskap och beprövad erfarenhet, mänskliga rättigheter, barns rättigheter, inkluderande pedagogik. Internaliserade kunskaper om och förståelse för mekanismerna kring diskriminering av människor.</p>
<p>Sjukhus.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, budget, forskning.</p>	<p>Läkare, barnmorskor, sköterskor, tekniker, laboratorietekniker, forskare och annan relevant medicinsk personal.</p>	<p>Utbildning och kunskap om vetenskap och beprövad erfarenhet, bemötande, professionell tolkning. Mänskliga rättigheter. Internaliserade kunskaper om och förståelse för mekanismerna kring diskriminering av människor.</p>
<p>Socialkontor, vårdhem, bostäder.</p> <p>Fysisk plats, material, teknik, budget.</p>	<p>Socialekreterare som tar emot människor och som gör bedömningar, vårdande och ekonomiskt kunnig personal som stöder och följer upp. Personal som fördelar resurser.</p>	<p>Utbildning och kunskap om människor och om samhället. Mänskliga rättigheter. Säker tillgång till resurser att fördela.</p>
<p>Arbetsförmedling.</p> <p>Fysisk plats, teknik och system för hantering av ärenden, budget.</p>	<p>Arbetsförmedlare som har tillgång till system för förmedling av arbete.</p>	<p>Utbildning i att organisera system för förmedling av arbete utan diskriminering. Mänskliga rättigheter.</p>

Institutioner och institutionella förutsättningar	Personal	Kompetens/utbildning
Museum, samlingar. Fysisk plats.	Personal som handhar och underhåller samlingar.	Utbildning i bevarande, insamling, organisation av data, kommunikation och relevanta vetenskaper. Mänskliga rättigheter.
Institutioner för deltagande för personer som tillhör nationella minoriteter. Fysisk plats, teknik för ärendehantering, budget.	Personal som tillhör nationella minoriteter, personal som gör relevanta ärenden tillgängliga för minoritetsinstitutionen.	Kunskap om deltagandets förutsättningar och om sakområden. Mänskliga rättigheter.
Nationella MR-institutioner. Fysisk plats, teknik och system för hantering av ärenden, budget.	Personal som tar emot klagomål, som systematiserar och som hanterar ärenden, fattar beslut och kommunicerar besluten.	Utbildning i mänskliga rättigheter, i det internationella MR-systemet, utbildning i hantering av ärenden, ledarskap som leder som def lär.

Den här bilden ger en fingervisning om att rättigheterna ställer ett omfattande anspråk på hur staten organiserar sig och på de anställdas kompetens. Rättigheterna som system betraktat är i själva verket en form av ordnad och sammanhängande organisation av olika delar som interagerar. Det är det som är människorättsstaten.

Människorättsstaten som system betraktat

Rättigheterna fordrar någon form av system, en samling element som hänger samman med varandra så att de bildar en ordnad helhet, eller ett systemiskt förhållningssätt till och inom statens verksamhet.⁷⁴ Det är, som jag uppfattar det, vad Wiendeklarationen syftar till när den nämner »universella, odelbara, ömsesidigt beroende och relaterade«. I människorättsstaten utgör rättigheterna ett system, en ordnad helhet.

Det går förstås att tänka sig olika sätt att sammanhängande inordna mänskliga rättigheter i en stat. Ett sätt är att integrera dem i rättsystemet och att »nöja sig« med att ha rättigheterna i grundlagen eller möjligen i annan lagstiftning. Rättigheterna är då en del av rättsystemet, en del av en lagstiftning som ska genomföras, precis som annan lagstiftning som ska följas. Så är det i många länder.

74 Med »system« förstås här en samling element som hänger samman med varandra så att de bildar en ordnad helhet, där »hänger samman« och »ordnad« är nyckelorden. System, Nationalencyklopedin, NE. <http://www.ne.se/sok?q=system> (2014-04-10). Jag återkommer till andra former av systemkrav, nämligen de som rättsstaten, välfärdsstaten och den demokratiska staten uppställer.

Det har dock visat sig att detta inte är tillräckligt för att rättigheterna ska bli verklighet (eller vara det verktyg de är tänkta att vara). Sveriges sätt att hantera rättigheter är ett exempel på detta. Rättigheterna finns i regeringsformen och i lagstiftning, men är ändå inte reellt tillgängliga för enskilda, mer än i undantagsfall.⁷⁵ Nej, det krävs istället något ytterligare för att rättigheterna ska bli verklighet.

Medför det internationella regelverket någon förstärkning av det systematiska förhållningssättet till mänskliga rättigheter inom ett land? Inom det internationella samfundet finns en rad åtgärder som syftar till att stärka rättigheternas ställning inom länderna och som är avsedda att påverka staternas förhållningssätt till rättigheter. Dit hör UPR (Universal Periodic Review), traktatkommittéers övervakningsarbete och i vissa fall domstolsprövning (Europadomstolen för mänskliga rättigheter), liksom krav på nationella handlingsplaner för mänskliga rättigheter. Det är till stor del genom detta internationella arbete som Sverige har mänskliga rättigheter införlivade i rättsystemet på det sätt som de är idag.⁷⁶

Men med undantag för Europadomstolen skapar dessa mekanismer ändå inte tillräckliga incitament för att förverkliga de mänskliga rättigheterna på det systemiska sätt som jag anser att Wiendeklarationen förutsätter. Det är här människorättsstaten har sin betydelse.

Det är i de nationella systemen nyckeln finns, och som jag ser det, i människorättsstaten, i systemet människorättsstaten.

Jag föreslår att människorättsstaten är ett system där rättigheterna är holistiskt garanterade, tillgängliga, kvalitetssäkrade och integrerade. Dessa fyra punkter tillsammans bygger systemet människorättsstaten, eller MR-systemet i staten. Det är de som gör systemet.⁷⁷ Jag ska beskriva detta närmare.

Med garanterade avses att rättigheterna finns i lagar, förordningar, »poli-

---

75 Delegationen för mänskliga rättigheter skriver i sitt betänkande att »mycket saknas« innan full respekt för mänskliga rättigheter har uppnåtts i Sverige. Ny struktur för skydd för mänskliga rättigheter. SOU 2010:70, s. 302. Delegationen för romska frågor kommer i betänkandet *Romers rätt* fram till att Sverige brister i genomförandet av en rad rättigheter i relation till romer. SOU 2010:55, sammanfattat på s. 205. FN:s traktatkommittéer har kritiserat Sverige för brister i genomförandet av internationella mänskliga rättigheter och Europadomstolen har fällt domar mot Sverige vid en rad tillfällen. I min bok *MR-staten*. Om ett rättighetsbaserat förhållningssätt till utbildning i Sverige redovisar jag liknande slutsatser avseende utbildningsväsendet.

76 EU:s arbete mot diskriminering har på samma sätt haft avgörande effekt på det rättsliga skydd mot diskriminering som finns i Sverige idag. De tidigare bestämmelser mot diskriminering som fanns i svensk rätt och som inte hade koppling till EU vilar på FN:s konventioner om mänskliga rättigheter, särskilt på FN:s konvention om förbud mot alla former av rasdiskriminering. Den ligger bland annat till grund för brottsbalkens förbud mot olaga diskriminering.

77 Det systemiska förhållningssättet är själva poängen här. Det schema som skissades på tidigare med institutioner, personal och kompetens är ett sätt att förstå och illustrera människorättsstaten men det fordrar inte nödvändigtvis ett system. Jag har i boken *MR-staten* i praktiken utarbetat en systemiskt orienterad modell för ett rättighetsbaserat förhållningssätt till staten utifrån internationella definitioner av ett rättighetsbaserat förhållningssätt och erfarenheter från forskning om människorättsstaten, och från att ha arbetat med statliga utredningar och varit forskare och lärare i offentlig rätt och mänskliga rättigheter i många år. Resonemanget som följer här bygger på den modellen.

cies« och andra rättsligt relevanta dokument, som även förbjuder diskriminering och främjar människors deltagande i det offentliga och i beslutsprocesserna. Enskilda kan med stöd i lag vända sig någonstans om rättigheterna kränks; de har effektiva rättsmedel. Institutioner är inrättade för att genomföra de åtaganden som staten har i relation till de mänskliga rättigheterna och som vi sett prov på i de scheman som skissats på tidigare.

Rättigheterna är vidare verkligt tillgängliga för alla oavsett kön, hudfärg, etnicitet, ålder, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller annan sådan grundläggande del av människors varande, identitet och värdighet. Staten arbetar aktivt och kontinuerligt med åtgärder som effektivt motverkar geografiska, ekonomiska, rättsliga, administrativa eller sociokulturella hinder för att rättigheterna respekteras, skyddas, främjas eller genomförs. Även här krävs institutioner och kompetens hos de statsanställda för att synliggöra de strukturer som hindrar människor från att leva ett värdigt liv.

För att rättigheterna ska vara »på riktigt« och inte bara kosmetika håller de tjänster och den service som staten levererar en god kvalitet. För att garantera god kvalitet sker det hela tiden ett utbyte med de enskilda i fråga om de tjänster som staten tillhandahåller. Det offentliga är i allmänhetens tjänst och förvisar sig kontinuerligt om att det är på rätt väg utifrån grunduppdraget eller värdegrunden genom olika typer av effektivt deltagande i verksamheten. De offentliganställdas kompetens är vital och det är viktigt att de har rätt kompetens för rätt uppgifter, rimliga löner för sitt arbete, god arbetsledning och rätt förmågor i fråga om resurser för att kunna erbjuda god kvalitet i tjänsterna.

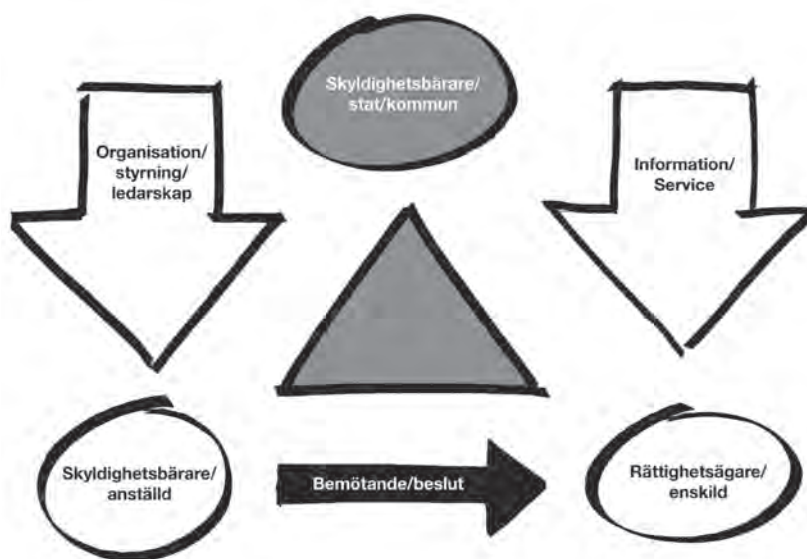
Rättigheterna är integrerade i hela systemet. Alla som ingår i statens organisation känner till sina rättigheter och skyldigheter och de känner väl till de mänskliga rättigheterna. I själva verket fordrar organisationen att rättigheterna är den primära uppdragsgivaren; i människorättsstaten är det rättigheterna som styr uppdraget, före lojalitet mot organisationen. Budgetprocesserna utformas deliberativt och innehåller en tydlig koppling till de mänskliga rättigheterna; revisionen ställer frågor om deltagande, diskriminering, om förmågan att fullgöra uppdraget utifrån rättigheter och om förmågan hos enskilda att tillgodogöra sig rättigheterna, liksom om andra kvaliteteter som krävs för att rättigheterna ska bli verklighet. Tillsyn och styrning utgår tydligt från värdegrunden och från rättigheterna.

Men människorättsstaten består inte enbart av systemet i sig utan fordrar även något av aktörerna inom staten, av personalen och dess ledarskap, prioriteringar, styrning och av personalens bemötande gentemot enskilda. Den primära uppgiften för staten är att »leverera« rättigheter och för att det ska

kunna ske måste staten ha en organisation, en styrning, ett ledarskap och prioriteringar som gör det möjligt. Dessutom krävs att staten genomsyras av ett förhållningssätt som utgår från den människosyn som jag skissade på inledningsvis.

Människorättsstatens uppdrag

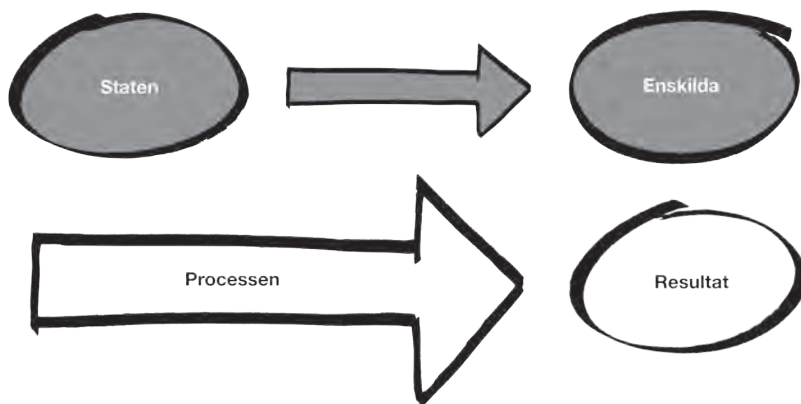
I människorättsstaten ingår det i statens uppdrag att informera människor om den service och de tjänster som den fördelar i syfte att garantera deras rättigheter. För att kunna respektera, skydda/främja och genomföra rättigheterna måste staten organisera sig så att den gör just det. Organisationen utgår från det uppdraget. När enskilda människor kommer till en handläggare inom socialtjänsten, en lärare i skolan, en barnmorska i vården och så vidare så ska den offentligtanställda ha resurser och förmåga att bemöta dessa respektfullt och att tillhandahålla den service och de tjänster som de enskilda har rätt till enligt de mänskliga rättigheterna.⁷⁸ Myndigheterna ska ha en organisation och ett ledarskap som styr och prioriterar utifrån rättigheterna och som ser till att personalen har rätt kompetens, ett kvalitativt bemötande, och att tjänsterna i övrigt är av god kvalitet. Det illustreras genom den här bilden.

⁷⁸ Så organiserar sig vården kring den människa som kommer med en åkomma, istället för att människor skickas runt till flera instanser för att organisationen kräver det. Skolan inrättar sig efter de barn som finns där just då istället för att försöka anpassa barnen till en stel organisation. Kvinnor som utsätts för våld i nära relationer möts med hela samhällets resurser, polis, läkare, barnmorskor, socialsekreterare, lärare, familjerättsjurister, som försöker komma till rätta med situationen. Och så vidare.

I människorättstaten är staten uppdragstagare i relationen till de enskilda människorna, som är uppdragsgivare. Uppdragstagare och uppdragsgivare är operativa begrepp. De enskilda ger staten, det kollektiva, ett uppdrag att handha vissa gemensamma frågor och den ska göra det utan att kränka människor och genom att fördela resurserna i enlighet med de mänskliga rättigheterna. I det här systemet respekteras, främjas och genomförs politiska, civila, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter åt alla och envar utan åtskillnad på grund av ålder, kön, könsidentitet, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, hudfärg, sexuell läggning, funktionsnedsättning, tillhörighet till minoritet och så vidare.

Staten ska »leverera« avhållsamhet eller åtgärder, tjänster eller service, beroende på vad rättigheterna aktualiserar i en given situation. Följande bild illustrerar det.

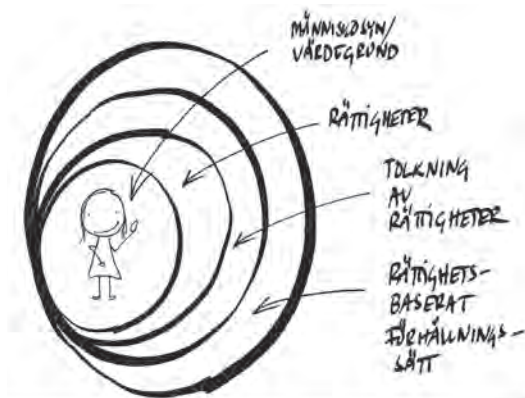
Bilden lyfter fram betydelsen av processen för resultatet. Den visar att staten har att se till att de enskilda har en reell tillgång till sina rättigheter; den ska leverera rättigheter till människor; resultatet är att rättigheterna är respekterade, skyddade, främjade och genomförda.

Processen består av de aktiviteter som vidtas för att resultatet ska uppnås. Verksamheten ska syfta till egenmakt, d.v.s. till att de enskilda deltar i arbetet med att genomföra rättigheterna och har en känsla av ägandeskap över sina egna liv. De är aktörer i utvecklingen och inte bara passiva mottagare av tjänster eller service. Rättighetsägarens deltagande och inflytande i arbetet är en förutsättning för att resultatet ska bli att rättigheter respekteras, främjas och genomförs. Utan deltagande riskerar kvaliteten i leveransen av rättigheten och i resultatet att bli sämre.

Processen ska ta alla mänskliga rättigheter i beaktande, eftersom fler rättigheter ofta samspelar i en situation och är ömsesidigt beroende. Kränks en rättighet, kränks samtidigt ofta andra rättigheter. Det är också viktigt att statens

aktiviteter är transparenta och ger tillräcklig information till de enskilda så att de kan utöva ett effektivt inflytande. I varje led av processen måste staten kunna hållas ansvarig för att rättigheten genomförs och den måste ställa rättsmedel till förfogande för den enskilda.

Människorättsstaten genomsyras vidare av ett särskilt förhållningssätt till människan och här vill jag återknyta till resonemanget inledningsvis om människosynen bakom de mänskliga rättigheterna. Rättigheterna vilar på en idé om människan och på ett antal principer om det gemensamt mänskliga. De bildar så att säga fundamentet för rättigheterna och styr deras innehåll; de utgör utgångspunkten för tolkningen av rättigheterna och är deras ram och fördjupning. Uttryckt med andra ord kan man säga att även om varje rättighet i sig tillför något, ett skydd för den enskilda människan, fordrar rättigheterna samfällt något mer som har med det konstitutionella i rättighetssystemet att göra. Att enbart se rättigheterna som separata sakområden (eller i så kallade stuprör) leder till en fragmentisering och ytlighet och riskerar att förbli ytligt.⁷⁹ Det systemiska angreppssättet/anspråket utgår från någonting som är sammanhållet – en värdegrund av något slag som i det här fallet är den människosyn som jag beskrivit tidigare. Värdegrunden ska genomsyra systemet och ett utflöde ur den är att statens makt begränsas i relation till de enskilda samt att resurserna fördelas icke-diskriminerande över befolkningen.

Bilden illustrerar att statens organisation och all statlig verksamhet utgår från en gemensam värdegrund; den om alla människors lika värde. Den styr all statlig verksamhet, från parlament, till regering, domstolar, förvaltnings-

79 Med ytligt menas bland annat, som Kaarlo Tuori visar med sin teori kring kritisk positivism, att rättigheterna finns i »rättens ytstruktur« men sipprar aldrig ned i »rättskulturen«. Rättssamhället (eller det politiska samhället) fångar inte upp rättigheterna och ser dem inte som relevanta verktyg i sin profession. Det gör att rättigheterna finns på »pappret« men saknar den djupare förankring som behövs för att de ska ha förutsättning för att bli verklighet. Se Kaarlo Tuori, *Critical Legal Positivism*, s. 192.

myndigheter, enskilda handläggare, till aktiviteter som staten i övrigt har kontroll över. Rättigheterna styr också hur statens institutioner ser ut, vilken personal som anställs och den kompetens den har. De ger också handlingsdirektiv till de statsanställda och förtroendevalda om vilka beslut som ska fattas och ramarna för vad de får innehålla och inte; maktfördelning och resursfördelning. När det saknas konkret handledning i rättigheterna tolkas handlingsutrymmet utifrån värdegrunden. På samma sätt handlar enskilda handläggare utifrån värdegrunden, utifrån uppdraget att genomföra sina uppgifter med den enskilda människans värde och värdighet som vägledning. Varje enskild handläggare har ansvar för att känna till värdegrunden och de mänskliga rättigheterna, att detta är utgångspunkten i varje åtgärd, möte eller beslut och att tjänsten som levereras respekterar den människa som berörs.

Som synes utgår hela statsorganisationen från de mänskliga rättigheterna och från den värdegrund som de vilar på. Själva samhällskontraktet innebär att staten avhåller sig från att ingripa inom vissa områden och att den fördelar gemensamma resurser jämlikt inom andra. Människor inkluderas i alla processer och aktiviteter för att säkerställa kvaliteten i statens verksamhet och för att vinnlägga sig om att staten är till för de enskilda och inte för sin egen skull.

Människorättsstaten och konflikter om tolkningen av rättigheter

En viktig konsekvens av människorättsstaten och av att enskilda är uppdragsgivare till det gemensamma som är staten, är att de enskilda har tillgång till effektiva rättsmedel och andra medel för att påvisa att kränkningar av mänskliga rättigheter sker. Det är ingalunda så att människorättsstaten är ofelbar, tvärtom, men tanken är att den har förmågan att ständigt förbättras. Människorättsstaten vilar på ett särskilt förhållningssätt till statens uppdrag och det för med sig att det offentliga ständigt utvärderar sig utifrån perspektivet att ta till vara uppdragsgivarnas uppfattningar och intressen. Det gäller hela organisationen, allt från enskilda handläggare till myndighetschefer, regeringschef och parlamentariker. I människorättsstaten finns en uppsjö av kontrollstationer som fångar upp de enskildas situation, eftersom själva syftet med staten är att vara till för människorna, inte för sin egen skull. Människorna har dessutom tillgång till institutioner, nationella människorättsinstitutioner såsom ombudsmän eller rättighetskommissioner, som granskar statens handlande utifrån de mänskliga rättigheterna.⁸⁰ Granskningsorganen stödjer de enskilda och är en motor i utvecklingen av statens uppdrag, av att den inte avviker från

---

⁸⁰ Detta är ett krav enligt de s k Parisprinciperna om nationella människorättsorganisationer liksom enligt ett antal internationella traktater såsom FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

det. Granskningsresultat och feedback emottages tacksamt, eller tas åtminstone med största allvar från statens organisation. Detsamma gäller den kritik som kan komma från människor via media eller i annan form. Alla argument prövas seriöst av myndigheterna och i sista hand av domstolar eller MR-institutioner.

Varje offentliganställd har ett ansvar gentemot värdegrunden och myndighetens ledning eller den offentliganställda själv kan ställas till svars för kränkningar av mänskliga rättigheter. Uppdraget avser som nämnts tidigare primärt de mänskliga rättigheterna och sekundärt är att följa instruktioner om de bryter mot rättigheterna.⁸¹

Det uppstår sannolikt konflikter kring tolkningarna av rättigheternas innehåll. På samma sätt som kunskapen om kränkningar leder till utveckling leder även tolkningstvister framåt. Det finns och kommer alltid att finnas värden som står emot varandra och det faktum att detta får ett seriöst utrymme inom systemet borgar för att, även om vissa svåra avvägningar måste göras och svåra beslut fattas, människor ändå tas på allvar; att deras livssituation leder till seriösa överväganden av statens anställda. Människorättsstaten är ett förhållningssätt som innebär att de statsanställda ständigt återgår till de mänskliga rättigheternas människosyn och de principer som rättssystemet vilar på och prövar de faktiska omständigheter utifrån dessa.

Människorättsstaten jämfört med rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten

När det samtalas om grunderna för ett land, en stat, talas det oftast om demokrati och om rättsstatlighet. Dessa begrepp är de som vanligtvis används för att beskriva den moderna staten och de krav som ställs på ett utvecklat land på tjugohundratalet. Till de verkligt framgångsrika länderna hör de som dessutom i någon mån har ett välfärdssystem. Frågan som kan ställas i sammanhanget är om det inte räcker med detta, med rättsstatlighet, demokrati och välfärdsstat eller om människorättsstaten innehåller något ytterligare.⁸² Svaret jag vill ge är att människorättsstaten är mer övergripande och tillför ytterligare garantier för de enskilda individerna, som går utöver vad de andra statsorganisationerna förmår. Jag ska visa resonemanget bakom mitt påstående, genom att först beskriva kärnan i rättsstaten, i den demokratiska staten och

---

81 Det liknar den svenska lösningen som säger att en offentliganställd inte ska tillämpa en lag som strider mot Europakonventionen för mänskliga rättigheter eller regeringsformens fri- och rättigheter. Se regeringsformen 2 kapitlet 19 paragrafen.

82 Nationalstaten är ett annat sådant begrepp som ofta används synonymt med staten. Det innebär dock en hel del problem, inte minst för den människosyn som de mänskliga rättigheterna är satta att skydda. Se Christina Johnsson, *Nation states and minority rights*, särskilt s. 265.

i välfärdsstaten, och därefter sätta dessa i relation till människorättsstaten.

Rättsstaten handlar som framgår av ordet om det rättsliga i staten. Den syftar till en viss sorts organisation av det rättsliga, av juridiken och av de rättsliga institutionerna. Rättsstaten handlar om handlingsregler och om processer. Annorlunda uttryckt är en rättsstat en stat »som är både bunden och begränsad.«⁸³ Det innebär att den inte kan handla hur som helst och att den inte kan göra vad som helst.⁸⁴ Vanligtvis beskrivs den här bundenheten i termer av principer. Dit hör principerna om legalitet (»den offentliga maktens lagbundenhet«)⁸⁵, rättstrygghet (»inget brott utan straff«, »ingen skyldig innan dom avkunnas«, »ingen retroaktiv lagstiftning«), rättslighet/objektivitet (»allas likhet inför lagen«), rättstillgänglighet (»lagen är offentlig och tillgänglig och generell«) och rättssäkerhet (»alla de tidigare principerna och med inslag av skydd för personlig integritet och säkerhet«).⁸⁶

Rättsstaten fordrar alltså att alla (myndigheter) följer lagarna och att invånarna, eller – rättare sagt – medborgarna, för det är oftast de som inkluderas i sammanhanget, kan lita på att lagarna gäller och att de inte ändras alltför snabbt eller utan förvarning. Myndigheterna diskriminerar inte utan behandlar alla objektivt och sakligt. De tillhandahåller information i allmänhet och i synnerhet i ärenden som angår enskilda; de enskilda får någon form av partsinsyn när de är part i mål eller ärenden. Ingen hålls fången i statens hägn utan att höras och alla har rätt att få grunden till frihetsberövandet förklarad för sig. Staten informerar och gör tydligt för den enskilda varför hon misstänks för något och för vad. Staten gör vidare lagarna tillgängliga så att enskilda kan läsa dem och förstå dem. Lagarna är generella, begripliga och förutsägbara. I rättsstatsbegreppet ligger också ett implicit krav på domstolarna att de är objektiva och följer lagen; på att statlig personal som arresterar och som är ansvariga för arrester och fängelser betar sig så som lagen säger; på att där finns utbildade personer som deltar i bevisföring mot och för enskilda som misstänks för brott. Annorlunda uttryckt verkar rättsstaten i ett rättssamhälle där juristerna är utbildade och kan ta tillvara enskildas intressen, bistå vid lagstiftning, döma i tvister och vid brott och avgöra om lagarna står i konflikt med varandra och i så fall hur konflikterna ska lösas. De rättsstatliga principerna

---

83 Olof Peterson, *Rättsstaten*, s. 22.

84 Olof Peterson, *Rättsstaten*, s. 22. Det är vanligt, att såsom Peterson, separera mellan de formella och de materiella rättsstatliga principerna, där de förra syftar till formen och proceduren och de senare till själva innehållet i lagar och i institutioner, deras handlingars konsekvenser. Till det materiella innehållet i rättsstaten brukar de mänskliga rättigheterna, i vart fall vissa av dem, hänföras.

85 Legalitet får ibland stå som generisk term för rättsstaten (rule of law, legality). I det brukar en rad kriterier ingå, såsom att lagar måste vara generella, att lagar inte får vara retroaktiva, att lagarna måste kungöras och att de offentligt anställda måste följa lagarna.

86 Se Olof Peterson, *Rättsstaten*, s. 25-26.

kan vara både implicita och explicita; de kan vara en oskriven del av en rättskultur och de kan finnas i grundlagar och lagar och på så sätt kodifiera rättsstatsideologin.⁸⁷

Den demokratiska staten innehåller några grundläggande komponenter. Det är omdiskuterat, beforskat och i sin tur åter kritiserat exakt vilka de är. För enklart uttryckt är den demokratiska staten en stat som vilar på folksuveräniteten och fattar beslut enligt majoritetsprincipen. En sådan statsorganisation bygger på att det är folket (»demos«), eller befolkningen, som styr (»krati«) och avgör innehållet i de politiska besluten och hur den politiska processen ser ut.⁸⁸

När demokratin växte fram i världen som statskick innebar den en stor förändring från att några få fattade alla beslut till att alla fattar beslut om allt på den politiska dagordningen, åtminstone genom att alla fick välja de representanter som bäst företrädde deras intressen.⁸⁹ Det går således att säga att demokratin har kommit att bli mer rättvis och mer inkluderande, inte minst det senaste århundradet. Den ställer allt större krav på visad hänsyn till alla människor. Allt fler ingår i demos. Så inkluderas till exempel numera alltid vuxna medborgare. Det är däremot allmänt accepterat att barn, icke-medborgare och i vissa länder också personer som är dömda för brott inte ingår. De är så att säga formellt utesluta ur demos.⁹⁰ Utöver det formella utanförskapet finns också vad man kan kalla ett informellt utanförskap.

Lagen kan medge att människor deltar i röstandet eller omfattas av andra demokratiska institutioner såsom rätten att kandidera till val, eller yttrande- och föreningsfriheten.⁹¹ Men samtidigt kan det vara så att normerna kring vad som får och bör ingå i det demokratiska samtalet i sig utesluter vissa

---

87 I regeringsformen står till exempel att all makt utövas under lagarna i kapitel 1 paragraf 1.

88 Det var utgångstanken med demokratin och betydelsen av det ursprungligen grekiska ordet. Se Robert A Dahl, *Democracy and its critics*, s. 3.

89 Det finns en omfattande teoribildning kring demokrati som fördjupar majoritetsprincipen eller utvecklar »röstningsförfarandet« med hjälp av olika tekniker till att inkludera fler människor. En sådan forskare är Arend Lijphart, *Democracy in plural societies*, där han skriver om consociational democracy, s. 25-44. Andra som problematiserar och fördjupar demokratitanken är Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy*, Jürgen Habermas, *Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State* och Charles Taylor, *The Dynamics of Democratic Exclusion*.

90 Vissa grupper är utesluta från rösträtten i Sverige. Helt utan den rättigheten står människor under 18 år; de får varken rösta nationellt, regionalt eller lokalt. Personer som inte är medborgare, men som har permanent uppehållstillstånd och har bott i landet i tre år får rösta i lokalvalen och regionalvalen men inte till riksdagen; för det krävs svenskt medborgarskap och att man är folkbokförd.

91 Fler institutioner inkluderas men dessa är de viktigaste. Olof Peterson skriver, om än med teoretisk utgångspunkt, att den »[d]emokratiska staten innehåller ett rättsligt skydd för individens fundamentala fri- och rättigheter«, *Rättsstaten*, s. 9. Det håller jag inte med om, för det finns många länder som är demokratier som saknar detta skydd. Sverige är ett exempel. Grundlagen saknar skydd för många av de internationella mänskliga rättigheterna och anses ändå vara en demokrati. För vidare läsning om detta av en av de tongivande författarna inom demokratiforskning under 1900-talet, se Robert A. Dahl, *Democracy and its critics*, s. 220-221. Dahls tankar har utvecklats och även kritiserats, men det lägger sannolikt inte till något avgörande i det just det här sammanhanget.

människors perspektiv, erfarenheter och grundläggande intressen ur samtalet.⁹² Det kan vara nationella eller religiösa minoriteters, kvinnors, personers som inte är heterosexuella, personers med funktionsnedsättning, äldre människors eller barns intressen, för att nämna några uppenbara exempel. Detta informella utanförskap får som konsekvens att vissa frågor aldrig hamnar på den politiska dagordningen trots att de kan vara avgörande för vissa människors välbefinnande, eller att de frågor som faktiskt hamnar på dagordningen kränker vissa människors rättigheter.

En modernare form av demokratitanke är därför den om diskursiv demokrati eller öppna inkluderande samtal där argument samlas från alla perspektiv, så många som möjligt. Målet är inte att flest röster vinner utan att det mest upplysta eller resonabla argumentet ligger till grund för beslut. »Demokratin garanteras genom en ideal rättvis procedur som framför allt präglas av en syn på att staten ska garantera de villkor som behövs för att alla ska kunna vara delaktiga i att besluta vilka ideal som ska präglia samhället.«⁹³ Just delaktigheten, den som uppstår genom rösträtten, bygger på en tanke om likabehandling eller på att alla människor har lika rätt att välja representanter. Demokratin fördelar politisk makt, eller makten att påverka de politiska besluten, jämnt över befolkningen.⁹⁴ Det går att säga att den öppna formen av samtalsdemokrati är en modell för inkluderande beslutsfattande. I den ska så många som möjligt kunna delta i beslut som angår dem så att deras intressen i möjligaste mån företräds i fördelningen av gemensamma resurser. En annan modern tanke är den som förenar demokrati och rättsstatlighet: den demokratiska rättsstaten. I det begreppet läggs ofta någon form av garanti för grundläggande fri- och rättigheter. Vilka rättigheter är dock oklart, men det är troligt att det handlar om just de rättigheter som är knutna till demokratin och rättsstaten.

På samma sätt som rättsstaten och den demokratiska staten innebär välfärdsstaten att staten ska organisera sig på ett visst sätt, men i det här fallet för att garantera allmän välfärd för befolkningen. Ofta menas med välfärds- eller socialstaten som den också kallas att den är en stark liberal marknadsekonomi som balanseras av ett uttalat ansvar för medborgarnas sociala välfärd i fråga om exempelvis socialförsäkringar, bidrag, sjukvård, social service och utbild-

---

92 I boken *Nation states and minority rights* resonerar jag kring kulturella minoriteters erfarenheter, normer, perspektiv och intressen och att de i nationalstaten typiskt sett inte är representerade på den politiska dagordningen. I själva verket saknar de möjlighet att komma till tals på de villkor som den traditionella demokratin ställer upp. Se särskilt s. 59-61. Iris Marion Young skriver i *Inclusion and democracy*, s. 55 om exkludering i beslutsfattandet och att vissa argument eller perspektiv inte tas på allvar eller inte behandlas med samma respekt som andra.

93 Åsa Gunnarsson och Eva-Maria Svensson, 2009. *Genusrättsvetenskap*, s. 148. Ideal som anses vara viktiga i den svenska folkstyrelsen är materiell jämlikhet (inklusive jämställdhet), folkstyre, att beslut verkställs och att ansvar kan utkrävas.

94 Carlos Santiago Nino, *The ethics of human rights*, s. 242. Han menar att idén om »en person - en röst« är ett paradigm för en rättvis process.

ning.⁹⁵ Välfärdsstaten har således ett utvecklat socialförsäkringssystem och/eller andra garantier för enskildas grundtrygghet.⁹⁶ Lagarna och statens ekonomi utformas efter dessa linjer och medborgarna har ett socialt och ekonomiskt skydd formulerat antingen som förmåner eller intjänade rättigheter, men mer sällan som mänskliga rättigheter. Det är snarare så att staterna är motvilliga till att erkänna de sociala och ekonomiska rättigheterna. Istället ses välfärden som en gräddes på moset, som kan skäras ned och prioriteras bort i tider av ekonomisk kris.

Så hur skiljer sig dessa tre statssystem från människorättsstaten? Något stiliserat kan man säga att i rättsstaten handlar systemet om det rättsliga, om hur saker regleras genom juridiken och om hur det rättsliga organiseras. I rättsstaten finns ett skydd för individen mot godtycklighet och mot att juridiken kränker ens integritet. Där finns också ett inbyggt skydd för systemet genom bland annat legalitetsprincipen. Men en rättsstat kan vara en diktatur och det saknas något skydd mot fattigdom och påbud om fördelning av statens gemensamma resurser.

Demokratin som system handlar i huvudsak om beslutsprocessen, och till viss del om innehållet i de politiska besluten. En demokrati behöver inte vara en rättsstat, även om det oftast hänger samman, och det kan mycket väl saknas skydd för personlig integritet och för övergrepp från rättsapparaten. Demokratin hindrar heller inte att människor saknar grundläggande välfärd och skydd mot ekonomisk utsatthet. Det saknas substantiella garantier för att de demokratiska besluten inte kränker människors värdighet, även om demokratin samtidigt är en rättsstat.⁹⁷

Välfärdsstaten handlar om skydd mot fattigdom och utsatthet. Staten fördelar de gemensamma resurserna över befolkningen. Däremot krävs det inte att de politiska besluten fattas demokratiskt eller att staten är en rättsstat för att välfärden ska garanteras. Det finns fler exempel på det i historien.

På nästa uppslag följer en bild som lyfter fram huvuddragen i respektive »statsmodell«. Där finns kärnan i modellen samt de rättigheter som människorättsstaten skyddar knuten till varje modell.

---

95 Välfärdsstat. <http://www.ne.se/lang/välfärdsstat>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-05-26. Om olika modeller av välfärdsstaten och en genomgång av litteraturen på området, se Christina Bergquist, *Myten om den svenska välfärdsstaten*. I den svenska regeringsformen uttrycks välfärdsstaten genom 1 kapitlet 2 paragrafen och de målsättningar som berör boende, utbildning, hälsa och arbete men i huvudsak regleras den svenska välfärdsstaten genom vanlig lagstiftning.

96 Christina Bergquist, *Myten om den svenska välfärdsstaten*

97 Se Christina Johnsson, *Nation states and minority rights*, s. 59-67 och 264-269 där jag resonerar kring demokrati, mänskliga rättigheter och värdighet.

	Kärna	Motsvarande »rättigheter« som människorättsstaten innehåller	Tillkortakommanden jämfört med människorättsstaten
Rättsstaten	Det rättsliga, hur saker regleras genom juridiken och till hur det rättsliga organiseras.	Rätten till liv Förbudet mot tortyr Likhet inför lagen Rätt till rättvis rättegång Rätt till personlig integritet Rätt att vara en person inför lagen Rätten till privatliv Förbud mot rasistisk propaganda Förbud mot diskriminering	Kan vara diktatur. Saknar garantier mot fattigdom och andra former av utanförskap. Saknar principer om fördelning av gemensamma resurser. Kan sakna skydd mot kränkningar av människors värdighet och integritet.
Demokratiska staten	Den handlar om beslutsprocessen, och till viss del om innehållet i de politiska besluten.	Rätten att rösta Rätten att kandidera till val Rätten att delta i det politiska livet i frågor som angår en (även för minoriteter, kvinnor osv.) Rätten till information Rätten till åsiktsfrihet Rätten att demonstrera Rätten att bilda föreningar Rätten till utbildning Rätten att gifta sig med vem man vill Reproduktiva rättigheter Förbud mot rasistiska organisationer Förbud mot diskriminering	Behöver inte vara en rättsstat eller en välfärdsstat. Kan sakna skydd mot kränkningar av människors värdighet och personers integritet. Kan sakna garantier mot fattigdom och andra former av utanförskap. Saknar principer om fördelning av gemensamma resurser.
Välfärdsstaten	Den handlar om fördelning av resurser till skydd mot fattigdom och utsatthet.	Rätten till egendom Rätten till social trygghet Rätten till utbildning Rätten till arbete Rätten till goda arbetsvillkor Reproduktiva rättigheter Rätten till hälsa Förbud mot diskriminering	Behöver inte vara en demokrati eller en rättsstat. Saknar rättsligt skydd för rättigheter; de kan prioriteras bort.

Människorättsstaten innehåller ett skydd för rättsstaten, för den demokratiska staten och för välfärdsstaten. Den skyddar rättsstaten genom att ställa krav på lagstiftningen, på likhet inför lagen, på lagstiftning, på utbildade domare, åklagare och försvarare. Rätten till personlig integritet och förbudet mot tortyr, rätten till rättvis rättegång och rätten att vara en person inför lagen är några rättigheter som berör grundläggande rättsstatliga principer. På samma sätt skyddar den demokratin genom att skydda grundläggande institutioner såsom rösträtten, rätten att ställa upp i val, yttrandefriheten, demonstrationsfriheten och dessutom deltagande i det politiska livet även för grupper som typiskt sett i praktiken står utanför inflytande på den politiska dagordningen. Människorättsstaten förstärker även uppdraget för staten att fördela gemensamma resurser jämlikt över befolkningen genom bland annat rätten till social trygghet, rätten till hälsa och rätten till utbildning.

Skillnaden mellan rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten å ena sidan och människorättsstaten å den andra ligger framför allt i att i människorättsstaten utgår statens uppdrag från den enskilda, både i betydelsen enskilda i ett kollektiv och enskilda individer i en specifik situation. Uppdraget är att fördela makt och gemensamma resurser jämlikt till alla människor oavsett hur de ser ut, hur gamla de är, var de är födda eller vart de är på väg. Fördelningen är inte vilken som helst utan utgår från de mänskliga rättigheterna. Staten finns inte till för sin egen skull utan uppdraget är givet av de enskilda människorna genom fria val och genom att människorna deltar i de processer som staten leder för att utföra uppdraget.

Staten ska ständigt ifrågasättas utifrån det uppdraget. Vi enskilda ska alltid, antingen ensamma eller i grupp, ha möjlighet att påpeka tillkortakommanden och kränkningar av staten när de uppstår, och där ska finnas tydliga kanaler såsom domstolsprocesser och andra metoder inför sakliga och opartiska organ för att härbärgera dessa, och tydliga incitament till förbättring å statens vägnar. Men systemet är inte reaktivt utan proaktivt. Eftersom alla institutioner utgår från de mänskliga rättigheterna och rättigheterna är »arbetsgivare« för alla anställda finns respekten för alla människors lika värde inbyggd i organisationen, i ledarskapet, i prioriteringarna och i bemötandet. Det är bara när det fallerar som rätten till effektiva rättsmedel träder in.

Människorättsstaten ända in i framtiden

Människorättsstaten är en konstitutionell idé av karaktären samhällsfördrag. Den utgår från internationella mänskliga rättigheter och – framför allt – från en människosyn som på ett holistiskt sätt ser människan som uppdragsgivare till staten. Staten finns till för människorna och inte tvärtom. De gemensamma

resurserna i staten, både materiella sådana och avhållsamhet, liksom makt, fördelas jämligt och i enlighet med de mänskliga rättigheterna. Människorättsstaten är ett förhållningssätt till statens uppdrag och till individens människovärde, fysiska integritet, personliga autonomi och värdighet. I den ställer sig de offentliganställda ständigt frågan om de i sin verksamhet följt de mänskliga rättigheterna och respekterat de enskildas kropp, själ och värdighet.

Människorättsstaten är nästa steg efter rättsstaten, den demokratiska staten och välfärdsstaten – och lika lite en utopi som dessa statsideal var en gång i tiden. Den är nästa steg i utvecklingen för ökad frihet för människor, fred mellan människor och en rättvis fördelning av resurser i världen (eller inom länder i varje fall).

Idé föder organisation – organisation dödar idé

Idé föder organisation – organisation dödar idé. Det är min bestämda uppfattning att människorättsstaten i det att den bär ett förhållningssätt till människan, makten, de gemensamma resurserna och uppdraget har goda förutsättningar att inte döda idén eller visionen om en ny typ av statsorganisation.

LITTERATUR

- Arend Lijphart, *Democracy in plural societies. A comparative exploration*, 1977. Yale university press
- Alan John Mitchell Milne, *Human Rights and Human Diversity. Essays in the philosophy of human rights*, 1986. MacMillan
- Carlos Santiago Nino, *The Ethics of Human Rights*, 1991. Clarendon Press Oxford
- Christina Bergquist, *Myten om den svenska välfärdsstaten*. journals.lub.se/index.php/st/article/viewFile/3227/2797, hämtad 2014-05-22
- Charles Taylor, »The Dynamics of Democratic Exclusion«. *Journal of Democracy* 9.4, 1998, s. 143-156.
- Christina Johnsson, *Nation states and minority rights. A constitutional law analysis*, 2002. Avhandling, Uppsala universitet
- Christina Johnsson, *MR-staten i praktiken. Om ett rättighetsbaserat förhållningssätt till utbildning i Sverige*, utkommer inom snar framtid
- Immanuel Kant, *Foundation of Metaphysics of Morals*, 1785, trans. L.W. Beck (Indianapolis and New York, 1959)
- Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy*, 2000. Oxford Political Theory. Oxford University Press
- John Rawls, *A theory of Justice*, 1971. Oxford university press
- Joseph Raz, *The morality of freedom*, 1986. Oxford university press
- Jürgen Habermas, »Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State«. I Amy Gutman, red., *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, 1994. Princeton University Press
- Kaarlo Tuori, *Critical Legal Positivism*, 2002. Aldershot, Ashgate
- Olof Peterson, *Rättsstaten. Frihet, rättssäkerhet och maktindelning i dagens politik*. Andra upplagan. Norstedts juridik
- Robert A. Dahl, *Democracy and its critics*, 1989. Yale University Press
- Todd Landman and Edizia Carvalho, *Measuring Human Rights*, 2010. Routledge
- Åsa Gunnarsson och Eva-Maria Svensson, 2009. *Genusrättsvetenskap*. Studentlitteratur.
- Ny struktur för skydd för mänskliga rättigheter*. Slutbetänkande från Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige. SOU 2010:70
- Romers rätt. En strategi för romer i Sverige*. Betänkande från Delegationen för romska frågor. SOU 2010:55

Soraya Post:

Andra klassens människa!

Jag föddes fördömd, egentligen så fick jag leva på nåder, det har jag hört och känt i hela mitt liv. Att samhället inte ville att barn av vår sort var välkomna är vedertaget än idag.

Jag föddes 1956 i oktober månad av en mor som var Rom och en far som var halv tysk och halv jude, stackars mig!

1958 i februari fick jag en liten bror, vad bra det var, jag slapp växa upp ensam. 1959 var min mamma gravid för tredje gången, i sjunde graviditetsmånaden så sökte hon mödravård inför förlossning etc. Då bestämde stat och sjukhus att nej du Ingrid, du ska vara glad att du fått föda två barn, något tredje blir det inte. Med hot om att de skulle ta min bror och mig ifrån mamma och pappa så var de tvungna att gå med på tvångsabort trots den långt gående graviditeten och samtidigt tvångssteriliserade de min mor, hon var då 21 år gammal. De var noga med att tala om att det var ett gossebarn, min mamma visste inte vad gosse var, men pojk visste hon. Att bli nekad rätten att ge liv var hemskt för mamma och pappa då man i ett liv av utanförskap enbart har ett socialt liv och trygghet i familj och släkt.

I och med att hon tillhörde en lägre Ras så var detta det som var det rätta att göra. Vi växte upp med en enorm rädsla för myndighetssverige, då de när som helst i till exempel form av barnavårdsnämnden kunde knacka på dörren och göra besök. Omhändertagande av romska barn var mycket vanligt, jag har många släktingar som blev utplacerade på bondgårdar och olika institutioner.

När det var dags att börja skolan så var jag inte välkommen, man uttryckte det genom att säga att jag inte var mogen. Då fick jag gå till stadpsykologen och genomgå en stor sinnesundersökning som visade på att jag var mer än mogen att börja första klass, jag kunde läsa, skriva samt plus och minus, mamma och pappa hade av både omsorg och rädsla för omhändertagande förberett vår skolstart, året var 1963.

Jag fick hela tiden veta att jag inte var som dom, jag ville ständigt vara lucia för det var det svenskaste man kunde vara, det var viktigt för mig. Mamma fick aldrig gå med min bror och mig på föräldramöten, lucia eller avslutningar, vi skämdes för hon var ju så mörk och fastän alla visste så ville vi ändå med alla medel dölja det på något sätt.

Jag har i större delen av mitt liv spelat olika roller för att passa in och ett behov av att visa att Vi kan, men min självbild var att DE hade nog rätt, VI är inte lika mycket värda som DE. Jag tyckte inte det egentligen men när man

ideligen får höra eller känna av det så blir det så man ser på sig själv, plus att DE hade ju makten att göra som DE ansåg vara rätt.

När jag själv blev mamma så tänkte jag att mina barn inte ska få det bagage som jag hade utan arbetade aktivt med att stärka och förbereda dem genom att ständigt påtala att de var lika mycket värda som alla andra – lyckades dock inte, för människosynen på oss som grupp ser likadan ut idag som då jag växte upp, och blir väldigt synlig när man går utanför hemmet. Jag har sen 1987 arbetat aktivt för alla människors lika värde och värdighet oavsett etnicitet, funktionsnedsättning, kön eller sexuell läggning. Har vi inte lärt oss någonting?

Allt utvecklas, It-teknik och industri, men inte människan. Vi tar oss fortfarande rätten att agera fördömande, rasistiskt och exkluderande. Vi pratar om svaga grupper och inte om att det är svagare skydd för vissa grupper i strukturerna.

Vi bör utvecklas så att vi har en människosyn där alla har lika värde och att rättigheter föds man till, det är inte något man måste göra sig förtjänt av, och ska heller inte bero på godtycklighet. Att kunna sina rättigheter är en resa mot egenmakt och ofta så innebär det att man känner skyldigheter. Jag vill påstå att det är ett privilegium att få födas in till ett skyldighetstänk för då är man en i samhället, man får påverka och bygga samhället där man bor och verkar.

När jag blev medveten om mina rättigheter så kom skyldigheterna som ett brev på posten och jag lovar att efter känslan av att bli förälder så var nog detta bland det häftigaste jag upplevt för just då kände jag mig ETT med samhället, jag var innanför.

Jag kan väl tillägga att det inte alltid känns så med tanke på debatten och hur Romerna runt om i Europa fortfarande har det idag 2014. Ett Europa med stormaktstänk, ekonomisk kris och starka extrema högerpolitiska partier stormar in i parlament och beslutsfattande organ, tar oss tillbaka till ett Europa på 30-talet. Det är skarpt läge nu! Vi måste agera NU! Min resa från fördömd till polisregister har varit lång, mörk och kränkande, men jag har tagit mig ton, position och makt/ansvar och jag är nu på väg in i maktens rum. I samband med att jag var en av 5000 personer med romsk etnicitet i polisens etniska register så kände jag såhär:

4 »F« får förklara mina känslor:

Förnedrad, Förtryckt, Förföljd, rädd för en ny Förintelse.

4 »F« får förklara vad jag kämpar för:

- Att rasera »Fördomar«
- Att verka för jämlika »Förutsättningar«
- Att verka mot all slags »Främlingsfientlighet«
- Att verka för ett demokratiskt samhälle som grundar sig på alla människors lika värde och värdighet för en bättre »Framtid«

Jag ser Mänskliga Rättighetsdagarna som ett av de viktigaste event inom mänskliga rättigheter som vi har i Sverige och absolut nödvändigt, jag fick och får så mycket med mig varje gång. Och känslan av att tillhöra något större och så avgörande för vårt välmående. Jag tänker att det nu är dags att omsätta FN:s Allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter med de olika konventioner som vuxit fram, i praktisk handling. Vi har haft drygt 65 år på oss att studera dessa, vi borde ha förstått vikten och budskapet vid det här laget tänker jag. Att jag idag i mitt arbete som Mänskliga Rättigheterstrateg faktiskt får lov att praktisera och introducera Mänskliga Rättigheter och ett rättighetsbaserat arbetssätt (RBA) i regionens verksamhet är en dröm som har blivit verklighet. Det blir så tydligt hur långt efter vi är, men samtidigt från många en stor vilja att »leva som vi lär«. Hur kan man prata demokrati, om inte mänskliga rättigheter får vara grunden/fundamentet?

När det gäller den Romska gruppen så har medvetenheten om våra mänskliga rättigheter generellt blivit bättre, men många själar är tyvärr allt för sargade och har svårt att hitta vägen till egenmakt, vilket är en förutsättning för att kunna ta aktiv del i samhället. 500 års förtryck kan inte suddas ut bara för att man har fått en erkänd minoritetsstatus och språkligt och kulturellt skydd. Det råder stor antiziganism runt om i Europa, en ännu icke helt erkänd form av särskild rasism riktad mot Romer. Det är fortfarande helt ok att tala negativt i offentliga rum om Romer utan att någon ens reagerar, det finns ingen skam i att diskriminera Romer, det är fortfarande legitimt.

Jag tänker på EU-migranter, Romer från Rumänien som spelar och tigger på gator och torg runt om i vårt land liksom i många andra av Europas länder. Jag tänker på vad det är gemene man ser, när jag lyssnar på debatten: det är inte människovärdigt, det är förnedrande, man pratar om förbud, människohandel, kriminalitet, man ser inte människan i tiggaren, man avhumaniserar och ser allt annat. Detta är skrämmande, jag tänker på vilken skillnad det är när en etnisk svensk eller nordisk människa spelar eller tigger, då ser man

människan, man ser en tragedi, kanske en skilsmässa, arbetslöshet eller en medicinsk förklaring till varför någon tigger. När det gäller Romer så funderar man inte över dessa omständigheter.

Jag ser tiggeri som en fattigdomsdemonstration som man inte kan hantera, varken politiskt eller moraliskt/etiskt. Man har svårt att relatera till detta i vårt fina Europa. Man kan hantera detta bättre så länge det håller sig i Asien och Afrika och att man vid juletid blir extra generös och lättar på samvetet genom att skänka lite just då.

Jag vill skicka med tre sanningar som berättar om vem jag är:

Det finns bara en Ras: Människan

Det finns bara en Religion: Kärleken

Det finns bara en Värld eller ingen Värld alls

Elisabeth Abiri:

Mänskliga rättigheter på väg mot den svenska vardagen?

Fram till 1948 sågs människor som en av de »råvaror« som en stats makt-havare hade till sitt förfogande för att stärka sin egen makt inom landets gränser – och landets position i internationella sammanhang. Människor var en naturtillgång som i princip kunde användas på samma sätt som skog, åkrar, mineraler för att utveckla staten. Detta var grunden för såväl internationella relationer som internationell rätt. Om en stat ville skapa ett rättighetsskydd för sina invånare kunde man förstås göra det, men gjordes det inte så var det inte något problem. Aktionsutrymmet för staten sågs som obegränsat, så länge det som gjordes skedde inom internationellt accepterade gränser.

Det fanns däremot sedan tidigare internationell juridik (humanitär rätt) som reglerade hur en stat skulle behandla de människor som genom krig hamnade under deras maktutövande. Vad man fick göra mot andra staters medborgare som bodde på ockuperade områden eller var krigsfångar fanns det alltså redan internationella lagar för, medan det saknades motsvarande reglering i relation till de egna invånarna.

Andra världskriget gjorde det dock skrämmande klart att de flesta stater som var involverade i kriget missbrukat sin makt över sin befolkning. Förintelsen i all sin ohygglighet utfördes inte av ockupationsmakter utan av den egna staten, etnisk rensning av byar skedde med lokala makthavares goda minne, interneringen av samtliga medborgare med japanskt ursprung genomfördes av dessa personers egen regering, och så vidare i en övertydlig rad av brott utförda av olika stater mot deras egna invånare. Det fanns också en systematik och en utförarkraft som tycktes ha utvecklats i takt med den moderna staten. En ny dimension som förskräckte.

Det var först efter denna totala moraliska kollaps som internationell rätt började förändras för att införa gränser för en stats maktutövande gentemot sin befolkning. Det som tidigare sågs som »inre angelägenheter« fick nu en internationell dimension. Hur en stat behandlade sina invånare skulle inte längre kunna vara dess ensak. Det måste finnas ramar för statens maktutövande.

Känslan av »aldrig mer« är stark i det första människorättsdokument som antogs av FN:s Generalförsamling 1948. Anledningen till varför det nu skapades en internationell gemensam ram för mänskliga rättigheter formulerades med en intensitet som sällan återfinns i dokument av detta slag:

e)ftersom ringaktning och förakt för de mänskliga rättigheterna har lett till barbariska gärningar som har upprört mänsklighetens samvete,

I den allmänna förklaringen formuleras både utgångspunkten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande rättigheter som varje människa måste ha tillgång till. Alla människor är lika i värdighet och rättigheter – och alla människor har rätt till samtliga rättigheter utan någon diskriminering. Mänskliga rättigheter behandlar alla delar av en människas liv från frågor om fysisk överlevnad, politiskt deltagande och religionsutövande till frågor om ekonomiskt och socialt deltagande. Rätten till utbildning, social trygghet, bästa möjliga hälsa, möjliggör ett åtnjutande av rätten till politiskt deltagande genom allmänna val, yttrande- och organisationsfrihet och tvärtom.

Det centrala är alltså att dessa rättigheter formulerar gränsen för staternas maktutövande. Eftersom varje människa har rätt till politiskt deltagande måste staterna prioritera upprätthållandet av ett valsysteem som gör det möjligt för alla att lägga sin röst genom ett hemligt röstförfarande osv. På samma sätt måste utbildning prioriteras så väl politiskt som ekonomiskt så att alla barn kan gå i skola just därför att varje människa har rätt till utbildning. Och eftersom alla människor har rätt till samma rättigheter så måste staterna garantera att ingen blir diskriminerad.

Sverige som internationell förkämpe i MR-skugga

Sverige kom att bli en stark röst för mänskliga rättigheter på det internationella planet efter det andra världskriget. Mot kriget i Vietnam, diktaturens Spanien, apartheid i Sydafrika och de kvarvarande kolonialstaternas grepp om sina kolonier och för mänskliga rättigheter. Att Sverige så aktivt axlade denna roll var på många sätt fascinerande. Rättigheter var inte ett familjärt begrepp i det svenska samhället, där staten alltmer kommit att ses som »en av oss« som självklart förväntades ha samhällets bästa för ögonen – istället för en maktavare vars befogenheter måste begränsas.

Men ändå mer intressant är det rollbyte som gjordes, från en spetsforskningsnation i rasbiologi till att fungera som världens samvete – och detta utan någon uppgörelse som drog en gräns mellan det tidigare främjandet och underbyggandet av en rasistisk ideologi och efterkrigstidens internationella position som en solidarisk freds- och välfärdskämpe. Christian Catomeris lyfter just detta rollbyte i *Det ohyggliga arvet* från 2004 där han skildrar Sveriges syn på »den andre« under den svenska historien och nutiden.

Detta kvicka och – tycks det – relativt oproblematiska rollbyte under-

lättades av två samtida processer. Dels framväxten av det Kalla kriget som på många sätt ändrade internationella spelregler och handlingsutrymme, dels det faktum att den svenska utvecklingen så helt byggdes på generell välfärd snarare än individuella rättigheter. Lagen om allmänna barnbidrag och lagen om allmän sjukförsäkring kom båda 1947 och kan ses som stommen i det svenska välfärdsbygget.

Samtidigt fortsatte situationen för romer, resande, samer, personer med funktionsnedsättningar och HBTQ-personer liksom för kvinnor och barn generellt att vara sämre. De hade på grund av samhällsstrukturerna ett sämre utgångsläge, vilket innebar att allmänna insatser bara i viss mån kunde överbrygga det stora gap som fanns i livsvillkor. På detta sätt fortsatte välfärdsstaten att först och främst stödja majoritetsbefolkningens vuxna män, de som hade arbete, var heterosexuella och utan funktionsnedsättningar. Övriga hade vid andra världskrigets slut inte ens lika rättigheter i teorin – än mindre i praktiken.

1945 fick också personer som var beroende av fattigvården rösträtt. 1959 fick den romska minoriteten rösträtt. Samma år fick de lov att stanna på ett ställe mer än tre veckor. 1962 blev kommunerna skyldiga att ge undervisning till alla barn³⁹. 1965 blev våldtäkt inom äktenskapet straffbart. 1968 fick personer med utvecklingsstörning rätt till undervisning och daglig verksamhet. 1976 upphörde steriliseringslagstiftningen från 1934 äntligen att gälla. 1979 avskaffades homosexualitet som en sjukdomsdiagnos. Samma år blev det även förbjudet att slå barn inom familjen, 1980 kom lagen om jämställdhet i arbetslivet, 1987 blev det förbjudet att diskriminera någon i arbetslivet på grund sexuell läggning. 2013 fick så kallade papperslösa barn rätt till skolgång. Detta är bara ett axplock av lagförändringar som genom sin blotta nödvändighet speglar den ojämlikhet som fortsatte att existera även i efterkrigstidens Sverige. Samtidigt gick det bra för Sverige både vad gäller ekonomisk tillväxt och fred. Den generella levnadsstandarden fortsatte att öka och fler och fler grupper inkluderades i »det allmänna«. Det var lätt att uppfatta orättvisor och skillnader i samhället som kvarlevor från en svunnen tid, skapade av andra människor med mindre insikt och gammeldags fördomsfulla värderingar.

Mänskliga rättigheter ansågs därför inte vara något som behövdes i Sverige. Vi var liksom redan framme. Fokus för det svenska rättighetsarbetet blev därför det internationella biståndet. Om man jämför levnadsstandarden i Sverige med andra länder så kan detta kanske ses som ett självklart fokus. Det är tydligt att det i Sverige fanns system för demokratiska val, för skola, vård och om-

---

39 Detta gällde dock inte barn som behövde insatser från särskolan. Dessa barn blev inte ett kommunalt ansvar förrän 1992.

sorg, rättsväsende osv. Det är lika tydligt att dessa förutsättningar saknades för allt för många i allt för många länder. Så visst fanns det all anledning att arbeta för mänskliga rättigheter internationellt.

Samtidigt ledde koncentrationen på situationen i andra länder till att mänskliga rättigheter inte landade i svensk politik och förvaltning förrän i slutet av 1900-talet. Att Sverige oftast deklarerade normharmoni⁴⁰ när nya internationella konventioner tillträdde gjorde också att vare sig strukturer eller lagar behövde anpassas till de mänskliga rättigheterna. Det fungerade snarare tvärtom. Tolkningen av de olika rättighetskonventionerna anpassades till den redan existerande svenska samhällsstrukturen. Svenska myndigheters ansvar för att respektera, skydda, uppfylla och främja mänskliga rättigheter genom polis- och rättsväsende, valprocesser, sjukvård, socialtjänst, skola m.m. hamnade därmed helt i »MR-skugga«.

Att deklarerera normharmoni innebar också att staten ansåg att allt som behövs för att garantera mänskliga rättigheter redan finns på plats. Detta medförde att Sveriges ratificering av olika människorättskonventioner inte gav något avtryck i det offentliga. Det fanns ju inget behov för myndigheter på olika nivåer att ta till sig innehållet i konventionerna om det samtidigt meddelades att allt redan fanns på plats.

I den takt som offentlig sektor erkände att olika individer och grupper, trots olika lagförändringar, fortsatt hade olika möjligheter att utöva sina rättigheter lades grupp efter grupp till som särskilda frågor. Skillnader mellan kvinnors och mäns villkor behandlades som jämställdhetsfrågor. Skillnader mellan utlands- och svenskföddas och deras barns möjligheter bemöttes under begreppet integration och mångfald. Skillnader mellan personer med eller utan funktionsnedsättning blev tillgänglighetsfrågor. Skillnader i villkor mellan personer med olika sexuell läggning behandlades som HBTQ-frågor och skillnader mellan olika åldersgruppers möjligheter behandlades som äldre- och ungdomsfrågor samt inom det vaga »barnperspektivet« osv.

Dessa områden sågs dessutom ofta ha en komplementär karaktär, dvs. de uppfattades som tillägg till ordinarie verksamhet istället för en förutsättning för den. Att problemen handlade om att offentlig sektor inte kunde garantera alla människors lika rätt och lika tillgång till olika slags samhällservice lyftes sällan på ett övergripande plan utan enbart i förhållande till den specifika grupp som var i fokus. I sin tur ledde detta till att mänskliga rättigheters relation till olika centrala områden inte klargjordes.

---

40 Detta innebär att riksdagen beslutar att de nationella lagarna redan skyddar de rättigheter som den nya konventionen innefattar – och därför inte behöver genomföra några förändringar för att bli part av konventionen.

Mänskliga rättigheter landar

Världskonferensen om mänskliga rättigheter i Wien 1993 innebar ett nytt skede i det internationella arbetet för mänskliga rättigheter efter det Kalla krigets slut. Bland världskonferensens rekommendationer fanns en uppmaning till alla stater att upprätta nationella handlingsplaner för de mänskliga rättigheterna som skulle identifiera nödvändiga steg för att främja och skydda mänskliga rättigheter i sina respektive länder.

Sverige stödde denna rekommendation men påbörjade inte arbetet med en egen handlingsplan förrän 2000. Inledningsvis kan man nog säga att handlingsplanen mest sågs som en utrikespolitisk insats. Instruktionen till den interdepartementala arbetsgruppen som skulle utföra arbetet formulerar det hela så här:

Att anta en nationell handlingsplan för mänskliga rättigheter för svenskt vidkommande innebär inte att kränkningar av mänskliga rättigheter skulle vara vanligt förekommande i Sverige och att därmed behovet av en nationell handlingsplan är stort. Det bidrar snarare till att visa att Sverige, liksom flertalet andra stater med redan antagna handlingsplaner, tar sina internationella åtaganden inom området mänskliga rättigheter på största allvar. Sverige kan med en nationell handlingsplan ytterligare stärka den svenska rollen som en stark försvarare av de mänskliga rättigheterna och samtidigt på ett bättre sätt fungera som ett föregångsland i sina internationella relationer.

Att fokusera på arbetet med mänskliga rättigheter i Sverige sågs alltså inledningsvis mest som ett nödvändigt steg för att fortsatt vara trovärdig i det internationella samarbetet. Samtidigt möttes den interdepartementala arbetsgruppen av många civilsamhällsorganisationer och andra inhemska aktörer som visade att tydlighet inom området efterfrågades även inom Sveriges gränser. Den första nationella handlingsplanen presenterades i januari 2002 och blev på många sätt början på ett arbete med att sätta in svenskt myndighetsutövande i det ramverk som utgörs av de mänskliga rättigheterna. MR-skuggan började lättas. Denna första handlingsplan följdes sedan av en andra plan 2006 – 2010 som tog ett mer tydligt avstamp i det svenska samhället.

Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige bildades 2006 som en del av en andra nationell handlingsplan⁴¹. I det lilla tillägget »i Sverige« låg delegationens hela uppdrag. Hur skulle statliga myndigheter, kommuner och landsting

---

41 En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009 Skr. 2005/06:95.

stödjas i sitt arbete för full respekt för de mänskliga rättigheterna i Sverige?

När delegationen började ställa frågor om vilket stöd som de behövde för att säkerställa full respekt för mänskliga rättigheter visade det sig att bristen på inhemsk förankring fortfarande var stor. Svaren varierade, med några viktiga undantag, från de lätt frågande »men vi arbetar inte med bistånd« till de mer avståndstagande »det är inte vårt ansvar«. Eftersom det är svårt att stödja organisationer och personer att ta ett ansvar de inte vet om att de har innebar detta i sin tur att en stor del av det utåtriktade uppdrag som föregick delegationens slutbetänkande 2010 koncentrerade sig på olika informations- och kunskapsuppbyggande åtgärder.

Så här i efterhand kan reaktionerna från kommuner, landsting och statliga myndigheter delas upp i tre varianter. Det fanns de som välkomnade tydliggörandet av mänskliga rättigheters roll i det svenska samhällsbygget. De tenderade att se mänskliga rättigheter som ett stöd i deras arbete. Det fanns de som i och för sig tyckte att rättigheter visst var viktigt, men som samtidigt såg det som ytterligare ett perspektiv som staplades på tidigare perspektiv som de var mer bekanta med, som värdegrund, jämställdhet, brukarfokus och solidaritet. Och så fanns det de som motsatte sig användandet av mänskliga rättigheter, som de såg som ett »krav-perspektiv« som inte var förenligt med det klara behovsperspektiv som dominerade offentlig sektor, eller som helt enkelt tyckte det var onödigt att prata om i svenska sammanhang.

Generellt saknades det dock kunskap om vad mänskliga rättigheter innebar för arbetet inom offentlig sektor. Om man hade tagit del av några utbildningsinsatser med rättighetsinnehåll så hade dessa antingen fokuserat på människorättsjuridik (konventioner och deras innehåll) eller på etik med koppling till mänskliga rättigheter (mångfald, värderingsövningar m.m.). Hur kunskapen om konventionernas innehåll eller insikten om ens egna fördomar skulle länkas till det egna arbetet och verksamheten i stort förblev dock oklart för de flesta.

Denna okunskap speglade tanken om Sverige som ett land som redan var »framme«; där mänskliga rättigheter var medfött och »satt i ryggmärgen« som många formulerade det. De flesta utbildningar saknade därför grundläggande information om rättigheter eller berörde området mycket ytligt. En hänvisning till att svenskt myndighetsutövande skulle bygga på demokrati, rättsstatens principer och mänskliga rättigheter kunde ibland vara allt en blivande tjänsteman och/eller politiker fått med sig ut i yrkeslivet. Det fanns också en generell uppfattning om att även om det nog kunde finnas problem i Sverige så hade vi ändå kommit längst här – en uppfattning som vare sig är sann eller leder framåt. Delegationen noterade också att mänskliga rättigheter inte fick

något större utrymme inom skolan. Det berodde helt på den enskilda läraren och/eller skolan hur mycket tid som ägnades åt området och om det kopplades till problem även i det svenska samhället. Oftast inskränkte sig undervisningen till att någon frivilligorganisation, som Amnesty eller Rädda Barnen, presenterade sitt arbete – i andra länder.

Med detta sagt, är det förstås viktigt att igen understryka existensen av den typen av reaktioner som delegationen mötte som välkomnade arbete med mänskliga rättigheter. Det fanns många, många människor inom offentlig verksamhet som både har kunskap, erfarenhet och/eller vilja att arbeta utifrån mänskliga rättigheter. Det fanns också verksamheter på alla nivåer som tagit sig an området på olika inspirerande sätt.

Det som saknades var hållbara strukturer så att alla insatser som gjordes och alla kompetenta människor som drev rättighetsarbete inte skulle bli de isolerade öar de ofta blev. Ibland rasade år av positiv utveckling inom ett rättighetsområde därför att den centrala eldsjälens slutade – utan att någon annan ens fick motsvarande ansvar på sitt skrivbord. Ibland betonades mänskliga rättigheter i olika styrdokument, men de återkom mycket sällan i återsrapporteringar, vilket gjorde att de ofta nedprioriterades. Olika utbildningsinsatser föll på att de inte följdes upp i implementering i ordinarie verksamheter. Det var ofta oklart hur mänskliga rättigheter kunde kopplas till de speciallagstiftningar som styr den offentliga sektorn. Ibland saknade ledningen helt kunskap om vad mänskliga rättigheter innebar, vilket medförde att tydliga uppdrag tolkades som ett generellt »värdegrundsarbete« eller etiska riktlinjer snarare än ett ramverk för den offentliga verksamheten osv. Det saknades helt enkelt ett större sammanhang där lagar, styrning, uppföljning, kunskapsupplyggande och verksamhetsanpassning tillsammans kunde skapa en struktur för arbetet med mänskliga rättigheter i en ovan omgivning.

Denna brist på kunskap och helhetsgrepp ledde *Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige* att i sitt betänkande 2010 poängterade att ett hållbart skydd av mänskliga rättigheter måste ha tre dimensioner.

- Alla människor ska ha möjlighet att åtnjuta alla sina mänskliga rättigheter.
- Alla människor ska ha kunskap och medvetenhet om de mänskliga rättigheterna som just sina rättigheter samt om sitt ansvar för att respektera andra personers rättigheter.
- Alla som är verksamma i offentlig sektor ska ha kunskap och medvetenhet om vilka skyldigheter de mänskliga rättigheterna innebär för dem i deras arbete.

De två senare dimensionerna är helt nödvändiga för att det rättighetsrespekterande samhället ska kunna upprätthållas och vidareutvecklas, även under tider av ekonomisk nedgång och social oro. På många sätt är detta ju hela poängen med mänskliga rättigheter – att sätta ramar för vad som inte får göras mot någon människa och vad som måste göras för varje människa. Ramar som inte får överskridas.

Vad behövs nu?

Under åren som gått sedan mänskliga rättigheter tog sina första stapplande steg in i offentlig sektor har vi idag en situation där de flesta kommuner, landsting och statliga myndigheter vet att frågan har med deras verksamheter att göra. Detta är i sig en stor förändring som visar att mänskliga rättigheter har börjat landa på hemmaplan.

Det är dock ofta oklart vad ansvaret för mänskliga rättigheter egentligen innebär i varje verksamhet. Det är också fortsatt behov av att utveckla hur det dagliga arbetet kan få en direkt koppling till rättighetsansvaret. Relationen mellan de mer bekanta »perspektiven« och mänskliga rättigheter är fortfarande otydlig för många.

På samma sätt behöver relationen mellan demokrati och mänskliga rättigheter förtydligas. Medan demokrati behandlar frågan om vem som ska styra handlar mänskliga rättigheter om hur de som styr måste bete sig mot dem de styr över – alldeles oavsett partipolitiska program och opinionsläge.

Vidare finns det ofta en problematisk sammanblandning mellan tjänstemäns och politikers personliga värderingar och det ramverk som mänskliga rättigheter sätter upp för agerandet inom det offentliga. Denna sammanblandning gör att man ibland exemplifierar upprätthållandet av mänskliga rättigheter med olika personer som agerat med medmänsklighet i sin roll som privatpersoner. Men hur viktigt denna sorts medmänsklighet än är i ett samhälle så är det i maktutövandet, i prioriteringar, i politiska uttalanden och ekonomiska satsningar som en stat visar om den arbetar för att stärka respekten för mänskliga rättigheter. Det är i det dagliga agerandet som respekt och skydd för rättigheterna stärks och ord blir till upplevd verklighet.

Dagens stora utmaningar är att tydliggöra vad det offentligas ansvar för mänskliga rättigheter innebär i praktisk handling i daglig verksamhet, i planering, styrning och tillsyn och utbildningsinsatser – i kommuner, landsting, statliga myndigheter, riksdag och regering. Utan denna utveckling av en tydlig rättighetsbaserad praxis saknar vi en hållbar struktur för skydd av de mänskliga rättigheterna. Det ryktades under våren 2014 om en ny skrivelse från regeringen om en strategi för mänskliga rättigheter, men den hann i vilket fall

inte presenteras innan höstens val. I skrivandes stund har regeringens budget för 2015 precis röstats ner och ett extraval ska lysas ut.

Målet för FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna är ett långsikt hållbart samhälle, eller som det står i inledningen till dokumentet:

Eftersom erkännandet av det inneboende värdet hos alla som tillhör människosläktet och av deras lika och obestridliga rättigheter är grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen,

Slutsatsen är glasklar och bygger på erfarenheterna från det andra världskriget. Utan respekt för alla människors mänskliga rättigheter – ingen fred, ingen frihet och ingen rättvisa. Mänskliga rättigheter är aldrig vunna en gång för alla – en insikt som idag känns viktigare än någonsin att påminna om.

Sofia Zackrisson:

Barnrättsrörelsen har förändrat den svenska kulturen

Sverige har en stark barnrättsrörelse. Den har ökat kunskapen om barns levnadsvillkor och samtidigt krävt politiska förändringar för att stärka barns ställning. När barns rättigheter fick en formell status, var Sverige därför bland de första länderna att skriva under FN:s konvention om barnets rättigheter.

Syftet med FN:s konvention om barnets rättigheter är att barn ska få det bättre i världen. För att det ska bli så måste barn få bättre fysiska förutsättningar att leva under och barnets ställning i samhället måste stärkas. I stället för att ses som föräldrars egendom på en transportsträcka mot vuxenblivandet, måste barn ses som individer med okränkbara rättigheter.

Barnkonventionen blev det viktigaste påverkansverktyget för den svenska barnrättsrörelsen - som aktivt deltog i arbetet med att driva fram konventionen - och så är det fortfarande 25 år efter att FN fastställde konventionen 1989. Frågan om barns rättigheter konfronterar oss med vår barnsyn och hur vår kultur värderar barn. Konventionen synliggör hur barns fysiska förutsättningar för att leva och utvecklas väger lika tungt som barnets ställning som individ med egna rättigheter.

Men stora rättviseförändringar genomförs inte över en natt, utan går hand i hand med förändringar av tidens kultur och syn på människan. Det gäller även barnrättsförändringar. Barnrättsrörelsen har därför inte lutat sig tillbaka sedan barnkonventionen ratificerades av Sverige, utan har bevakat hur den efterlevs och avkrävt regeringar snabbare resultat. *Barnen väntar inte, de lever nu.*

De senaste trettio åren har en rad förändringar skett när vi tagit på oss barnrättsglasögonen:

- Idag är det förbjudet att slå barn, även om det görs i uppfostrande syfte.
- Det är förbjudet för föräldrar att skuldsätta sina barn. Under början av 2000-talet var det vanligt att vuxna med ekonomiska problem skrev över sina skulder på sina barn. När barnen sedan fyllde 18 år stod de där med ansvar för skulderna.
- Ålder är idag en grund för diskriminering.
- Numera står det i socialtjänstlagen att barnet har rätt att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet, och att dess åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Vad är det som säger att det inte är upp till den vuxne föräldern att avgöra om aga är en viktig del av uppfostran eller inte? Vad är det som säger att samhället ska lägga sig i hur en familj fördelar sina tillgångar och skulder? Varför är det diskriminering att missgynna ett barn på grund av åldern? Hen kommer ju att bli vuxen sen! Varför ska ett barn ha åsikter om socialtjänstens handläggning?

Svaren är så klart att det har betydelse för om barnet kan få ett bra liv eller inte, att det har betydelse att tänka barnrätt.

Men trots positiva förändringar, lever vi fortfarande med en förlegad barnsyn. Den gör att vi ofta blir blinda för hinder för barnets utveckling och möjligheter till ett gott liv. Det finns en uppsjö av brister i tillämpningen av barnkonventionen, och väldigt många fall där barn far illa för att de hamnar mellan stolar och där de inte tillmäts betydelse som egen person.

Orsaken till att vi som samhälle fortsätter att förbise barn, är inte att vår kultur ser ner på eller tycker illa om barn, utan snarare tvärtom: att vi som samhälle tycker att vi är vuxna människor som minsann är väldigt duktiga på att ta hand om barn. Under 1900-talet har vi stärkt barns ställning enormt mycket. Det är vi stolta över, och denna övertro på vår egen kompetens och välvilja är en del av vårt problem.

En annan anledning till att vi inte ser luckorna som finns, är att vi inte har säkerställt ett barnrättsperspektiv i lagen.

Så vad krävs det egentligen av oss för att barn ska få ett bra liv och få lov att vara kompetenta individer med okränkbara rättigheter: alltså egna personer? Vad kräver det av oss som samhälle? Jo, om vi ska kunna se luckorna i tillämpningen av barnkonventionens behöver helt enkelt varenda kotte som fattar beslut som rör barn ha barnrättskompetens. Och vet ni vad? Så är det verkligen inte idag.

Efter valet 2014 deklarerade nyblivne statsministern Stefan Löfven i sin regeringsförklaring att barnkonventionen ska bli svensk lag. Ett krav som barnrättsrörelsen har drivit aktivt de senaste fem åren.

Jag säger barnrättsrörelsen, eftersom så gott som alla stora barnrättsorganisationer i Sverige stämde in i en gemensam kör för några år sedan. Rädsla Barnens Ungdomsförbund drog igång en kampanj 2009 med parollen »Svenska staten, sluta va' svag! Gör barnets rätt till lag!«. Moderorganisationen Rädsla Barnen hoppade på tåget, och började driva frågan på allvar. Också Unicef började driva frågan om att inkorporera barnkonventionen till svensk lag. På några år fick vi en i stort sett enad barnrättsrörelse i denna fråga.

Men då, för fem år sedan, var regeringen noga med att avfärda kravet som en naiv symbolfråga, som aldrig skulle bli verklighet. En minister fnös 2009 åt

mig när jag argumenterade för att göra barnkonventionen till lag: »Det kommer aldrig att hända«. »Vänta du bara«, svarade jag.

De flesta argumenten mot att inkorporera barnkonventionen vittnar om hur vi ser på barnets ställning i samhället, om att vi blundar för att en femtedel av landets medborgare lämnas åt sitt öde i rättsprocesser om inte duktiga experter finns på plats. Barnens trygghet, boende, villkor och röst avgörs många gånger godtyckligt av hur kommunen har valt att organisera och prioritera sin verksamhet.

Vad har förändrats de senaste åren? Jo, engagemanget förändrade kulturen. Opinionsen ser annorlunda ut idag för att barnrättsrörelsen har utbildat och spridit kunskap om att lagen idag är otillräcklig för barn och vilka positiva effekter en barnrättslag skulle få. Vi i barnrättsrörelsen reagerade på ministerns arrogans med att växla upp vårt outtröttliga arbete medvetna om att barnrättsexperterna inte sitter i regeringen, utan på föreningsmötena och tar fram påverkansstrategier för barnrättsförändringar.

Nu står statsminister på sin första dag på jobbet och meddelar att barnkonventionen ska införlivas i svensk lag. Tacka barnrättsrörelsen för att den är nageln i ögat på politiker och myndigheter F och för ytterligare en seger för demokratin. När människor går samman och jobbar för förändring så förändrar vi och utvecklar vi vår demokratiska kultur.

Kerstin Sandberg och Malin Fryknäs:

Rätten till vård för papperslösa – och vad som händer när staten inte tar sitt ansvar

Trots en ny hälso- och sjukvårdslagstiftning från 2013 är det ideella och lokala krafter som säkerställer att papperslösa och asylsökande får tillgång till sin mänskliga rätt till hälsa utan diskriminering. En diffus lagstiftning har resulterat i godtycklig vård. Situationen är nästintill densamma som år 2010 då vi gjorde en rapport till Mänskliga Rättighetsdagarna om papperslösas rättsosäkra vårdsituation⁴². Slutsatsen är nu som då – det krävs en lagändring.

Den svenska staten hade fått stark kritik både från FN och ett stort antal organisationer i civilsamhället för att inte leva upp till sina internationella åtaganden om den mänskliga rätten till bästa möjliga hälsa.⁴³ Papperslösa garanterades inte subventionerad sjukvård. I vår rapport 2010 kartlade vi vilka juridiska beslut som fattats lokalt i landet i det juridiska vakuum som uppstått då hälso- och sjukvårdslagen inte nämnde gruppen papperslösa. Kartläggningen visade att fjorton av landets 21 landsting erbjöd papperslösa subventionerad »omedelbart nödvändig vård«, tre landsting gav endast »akut vård« och fyra landsting hade vare sig utarbetat ett lokalt beslut eller riktlinjer för vård av papperslösa.

En snårig juridisk begreppsdjungel hade uppstått som det var upp till vårdpersonal att tolka i mötet med papperslösa patienter. I detta rättsosäkra tillstånd erbjöds vård på godtyckliga grunder och det var stora skillnader på den vård en papperslös kunde förväntas få – och till vilken kostnad – beroende på var i landet och till vilken vårdinstitution hen sökte sig. En osubventionerad avgift för vården innebar för många patienter alltför höga kostnader. Den otydliga juridiken gjorde det även svårt att systematiskt upprätthålla sekretesskydd och vårdsäkerhet för patientgruppen. Det var tydligt att Sverige inte levde upp till den mänskliga rätten till bästa möjliga fysiska och psykiska hälsa för alla personer inom landets territorium.

Ideella och lokala krafter försökte säkerställa papperslösas mänskliga rätt till hälsa – ett ansvar som till fullo vilar på staten. I väntan på en ny lagstiftning skapades ideella sjukvårdsmottagningar dit asylsökande och papperslösa kunde söka sig utan att vara rädda för att bli nekade vård eller att bli hämtade

---

42 Kerstin Sandberg och Malin Fryknäs: *Papperslösa är också människor med rätt till sjukvård*. Rapport om hur landstingen agerar i brist på lagstiftning. Om papperslösa mänskliga rättighet till hälso- och sjukvård. Rättighetsrapport 1/2010. DemokratiAkademien i samarbete med Mänskliga Rättighetsdagarna

43 Hunt, Paul, *MISSION TO SWEDEN, Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health*, 2007-02-28.

av polis. Frivilligorganisationer, trosamfund, fack- och yrkesförbund hade anslutit sig till Rätt till vård-initiativet, som uppmanade den svenska regeringen att ta sitt ansvar och att ge både papperslösa och asylsökande rätt till vård fullt ut. I väntan på en lagstiftning hade även några landsting fattat beslut om vård för papperslösa som gick utöver det juridiska utrymme som den svenska lagstiftningen gav.

Förhoppningarna var därför stora när regeringen 2010 tillsatte en statlig utredare med uppgiften att ge förslag på hur regleringen av sjukvård åt papperslösa och asylsökande kunde göras mer ändamålsenlig. I utredningsuppdraget fanns dock en utmaning – att säkerställa att tillgången till sjukvård inte fick bidra till att fler personer skulle uppehålla sig i landet utan nödvändiga tillstånd. Sveriges tillämpning av den mänskliga rätten till hälsa skulle alltså beredas utifrån ett migrationspolitiskt perspektiv.

När så den statliga utredningen presenterades av Erna Zelmin-Ekenhem 2011 slog den fast: »*Vård efter behov och på lika villkor – en mänsklig rättighet*«⁴⁴, vilket även var utredningens titel. Utredningen delade FN:s bedömning – att Sverige inte fullt ut levde upp till sina internationella åtaganden om rätten till hälsa och föreslog därför att asylsökande och papperslösa erbjuds subventionerad hälso- och sjukvård i samma omfattning och på samma villkor som andra bosatta personer i Sverige. I argumentationen hänvisas bl.a. till General Comment No. 14⁴⁵, en tolkningskommentar från FN 2010 om rätten till hälsa, som slog fast:»... *att staterna ska respektera rätten till bästa möjliga hälsa genom att avstå från att hindra eller begränsa tillgången till hälso- och sjukvård för någon individ, inte heller för asylsökande eller personer som vistas i landet utan tillstånd.*«⁴⁶ Utredningen var även tydlig med att regleringen av vård och regleringen av migration »... *är två helt skilda saker som var och en ska respekteras utifrån sina grunder.*«⁴⁷

Den 1 juli 2013 antogs en ny lag som gav papperslösa rätt till samma subventionerade hälso- och sjukvård som vuxna asylsökande – men denna subventionering gäller bara för »vård som inte kan anstå«⁴⁸.

Lagen utformades utifrån en migrationspolitisk överenskommelse mellan regeringen och Miljöpartiet, vilket innebar att parterna frångick utredning-

---

44 *Vård efter behov och på lika villkor – en mänsklig rättighet*, SOU 2011:48.

45 General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12 of the Covenant), UN Economic and Social Council, 11 August 2000

46 *Vård efter behov och på lika villkor – en mänsklig rättighet* SOU 2011:48, s. 377

47 I utredningen poängterades även att »[T]illgången till just hälso- och sjukvård i ankomstlandet inte har någon större påverkan på vare sig beslutet att ta sig till ett visst land eller på beslutet att lämna ett land man vistas utan nödvändigt tillstånd. SOU 2011:48, s. 22

48 Landstingen har juridisk möjlighet att erbjuda vård till papperslösa upp till samma nivå som för bosatta, men får då ingen ersättning för denna vård av staten.

ens rekommendation om att separera frågan om vård från frågan om migrationsreglering. I förarbetena till lagen anges att överenskommelsen grundar sig på de internationella konventioner och åtaganden som Sverige tillträtt och förklarat sig villig att följa. Att göra en åtskillnad för rätten till hälso- och sjukvård mellan å ena sidan bosatta och å andra sidan asylsökande och de som vistas olovligen i landet ansågs trots detta motiverat. Stöd hämtades i kommentaren till icke-diskrimineringsprincipen, General Comment No. 20⁴⁹, som utvecklat frågan om hur icke-diskriminering i konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska tolkas. I kommentaren beskrivs att en åtskillnad gällande tillgången till rättigheterna i konventionen är diskriminerande om den »saknar rimlig och saklig grund och ett syfte som är förenligt med konventionen«. Lagstiftarna hänvisade till de överväganden som hade gjorts vid tillkomsten av en tidigare lag, lagen om vård för asylsökande m.fl.⁵⁰, då subventionerad vård erbjöds i olika utsträckning till bosatta respektive asylsökande och de som vistas i landet utan papper. Utan något argument ansåg lagstiftarna att gällande ordning var utformad utifrån »rimliga och sakliga överväganden«. Den nya lagstiftningen bedömdes därför inte stå i strid med vare sig grundlagen eller mänskliga rättigheter.

Tvärt emot rekommendationerna från FN och den statliga utredningen beslöt den då sittande regeringen och Miljöpartiet att inte säkra den mänskliga rätten till hälsa i Sverige full ut.

Röster om lagstiftningen

Erna Zelmin-Ekenhem, generaldirektör för Arbetsmiljöverket, som hade lett den statliga utredningen 2011 konstaterar att rättigheterna i viss utsträckning har vidgats för papperslösa efter att utredningen lämnat sina förslag. Men Erna påpekar att den nya lagstiftningen inte är »helt i linje« med hennes förslag – som hon bedömde skulle motsvara Sveriges internationella åtaganden:

– Samtidigt som den nya lagstiftningen är ett steg i rätt riktning så innebär den fortfarande tillämpningsproblem i vårdvardagen, inte minst när det gäller vad som menas med »vård som inte kan anstå«. Sverige synes ha en bit kvar till att nå sina internationella åtaganden.

Elis Enwall som arbetar som utredare på Socialstyrelsen tar upp tillämpningsproblemen med lagen. Myndigheten fick i maj 2013 ett regeringsuppdrag

---

49 Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (art. 2, para. 2), General Comment No. 20 (2009) 62 Lagen om hälso- och sjukvård för asylsökande m.fl. år 2008 (prop. 2007/08:105) samt lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (prop. 1993/94:94)

50 Lagen om hälso- och sjukvård för asylsökande m.fl. år 2008 (prop. 2007/08:105) samt lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (prop. 1993/94:94)

att bl.a. lämna förtydliganden till den nya lagen angående tillämpningen av begreppet »vård som inte kan anstå«. Elis sammanfattar den rapport som Socialstyrelsen överlämnade i februari 2014:

– Myndigheten framhöll att begreppet »vård som inte kan anstå« inte är förenligt med medicinsk yrkesetik, inte är medicinskt tillämpligt i sjukvården och riskerar att äventyra patientsäkerheten samt att vad som är »vård som inte kan anstå« ska få avgöras i det enskilda fallet.

Elis förtydligar även Socialstyrelsens hållning om att alla som vistas i landet och som har ett medicinskt behov av vård också ska få vård.

– Landstinget är skyldigt att erbjuda vård efter den enskildes medicinska behov och i enlighet med de prioriteringsgrunder som gäller inom hälso- och sjukvården samt i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Johannes Mosskin, generalsekreterare för *Läkare i Världen* – en av de organisationer som länge arbetat med papperslösas och asylsökandes rätt till vård, beskriver hur verksamheten har fått en ny roll sedan lagen trädde i kraft.

– Sedan papperslösa fick utökad rätt till vård har *Läkare i Världen* upphört med att erbjuda vård. Istället hjälper våra volontärer de papperslösa med att få tillgång till offentlig sjukvård genom att informera om patienternas rättigheter samt hur den svenska hälso- och sjukvården fungerar.

Även Anne Sjögren som arbetar som samordnare för Rosengrenska – som på ideell basis förmedlar hälso- och sjukvård, samt tandvård till papperslösa i Göteborg – beskriver hur verksamheten har ändrat karaktär sedan lagen kom. De har nu något färre besök på mottagningen (från tidigare 80-105 patienter i veckan till 45-75 idag) och försöker istället organisera fler sjuksköterskor som informerar patienter om vård, lagen, rättigheter och hur en journal förs etc. Anne är förvånad över att riksdagen kunde rösta igenom en klart diskriminerande lag och beskriver tandvården och psykiatrin som områden som inte ens når upp den nu lagstadgade nivån om vård som inte kan anstå.

– Tolkningen av »vård som inte kan anstå« är tuff, vi träffar på människor med svåra smärttillstånd som lidit i flera år men som bedöms kunna leva med detta tills deras juridiska status löst sig – för de har ju redan lidit så länge.

Johannes Mosskin bekräftar bilden av att människor nekas vård som de juridiskt har rätt till.

– Genom att samla in kontaktuppgifter kan *Läkare i Världen* följa upp patientärenden och se till så att papperslösa får den vård de behöver och har rätt till. Genom dessa uppföljningar har vi funnit att en av fem papperslösa patienter nekades vård som de har rätt till.

Johannes påpekar att även prioriteringscentrum i Linköping, som är ett nationellt kunskapscentrum för prioriteringar inom vård och omsorg, nyligen kom till slutsatsen att den nuvarande lagen strider mot människovärdesprincipen och betonar behovet av lagändring.

– Den största utmaningen nu är utan tvekan att förmå Sveriges riksdag att omformulera lagen så att papperslösa och asylsökande får rätt till vård efter behov och på lika villkor. Endast så kan vi komma till rätta med alla de problem som omgärdar sjukvården för asylsökande och papperslösa.

Liksom för fem år sen år 2010 är civilsamhället organiserat och protesterar mot att vård tillhandahålls på godtyckliga grunder och att det svenska vårdsystemet ännu inte kan säkra sekretesskydd och vårdsäkerhet. Rätt till vårdinitiativet samlar nu 65 organisationer under kravet om papperslösas och asylsökandes rätt till vård på lika villkor. Sommaren 2014 gick även vårdprofessionernas organisationer ut med ett gemensamt upprop där de motsätter sig den nuvarande lagstiftningen och slår fast att vårdpersonalens inställning alltid ska vara att *»vård ska ges på lika villkor, efter behov och enligt vetenskap och beprövad erfarenhet. --- Allt annat är oetiskt och i strid med de av riksdagen antagna prioriteringsprinciperna.«*

Två landsting, Södermanland och Västmanland, har fattat beslut om erbjuda papperslösa och asylsökande vård efter behov och på lika villkor. På samma sätt som år 2010 växer en brokig karta av lokala beslut fram.

Att frågan är politiskt laddad understryks av Erna Zelmin-Ekenhem som säger att det finns många utmaningar framöver gällande rätten till vård för papperslösa och asylsökande:

– Det faktum att hanteringen av flyktingströmmen till Sverige hamnat i både politiskt och medialt fokus innebär nog i sig en utmaning när det gäller att få till en bra politisk dialog om dels hur nuvarande lagstiftning ska få avsedd effekt, dels hur rättigheterna framöver ska kunna utökas.

När Mänskliga Rättighetsdagarna publicerade rapporten 2010 om papperslösas rätt till hälso- och sjukvård fanns ett starkt tryck att få Sverige att leva upp till den mänskliga rättigheten till hälsa. Tyvärr infriades inte förhoppningarna när den nya lagen kom. Kan de många rösterna från utredare, FN-rapportörer, sjukvårdspersonal m. fl. lyckas övertyga politikerna att en gång för alla säkerhetsställa den mänskliga rätten till vård utan diskriminering?

Anna Wigenmark:

Kriget mot terrorn blev kriget mot mänskliga rättigheter

Om Sveriges roll och de människor som offrades

Det har gått snart 15 år sedan terroristattackerna mot World Trade Center och Pentagon. Med en dag när, lika lång tid som det pågått ett krig mot terrorismen. Ett krig som tycks ha skapat lika många fiender som det besegrat, och som utmanat grundläggande värderingar om demokrati och mänskliga rättigheter. Ett krig om skördat offer som aldrig fått upprättelse, och vars historia vi måste minnas.

– Jag vet ju att ni blev utsatta för grym och omänsklig behandling direkt när ni överlämnades till den militära underrättelsetjänsten. Men Mohammed (Alzery) berättade att tortyren blev värre efter att ni träffat den svenska ambasadören. Var det så också för dig, frågar jag Ahmed Agiza några veckor efter att han blivit frigiven efter år i fängelse.

– Nej, jag blev utsatt för tortyr så fort jag överlämnades till egyptierna, säger Ahmed Agiza förvånad. Han tillägger:

– Och det var Omar Suleiman om ledde förhöret.

Omar Suleiman, chef för den egyptiska säkerhetstjänsten och tidigare även militära underrättelsetjänsten, senare vicepresident i Mubarakregimen och en person som Obamaadministrationen gärna sett leda en transitionsregering efter Mubaraks fall, våren 2011. Suleiman som skrev under en diplomatisk försäkran om att Ahmed Agiza och Mohammed Alzery, två egyptiska asylsökande, inte skulle torteras om de återbördades till Egypten.

*

Det är sensommar 2011, ganska sent på kvällen, himlen utanför fönstret i lägenheten i en av Kairos förorter är svart. Vi har pratat i flera timmar, utspritt på ett par kvällar. Gått igenom skälen till varför Ahmed Agiza och hans familj lämnade Egypten i början av 90-talet. Om tiden i exil, om de förhoppningar som han och hans hustru Hanan hade när de anlände till Sverige 2000 och om vad som hände på Bromma flygplats den 18 december 2001.

Försiktigt har vi närmat oss tiden i fängelse i Egypten. Hittills har jag bara haft andrahandsberättelser att gå på när Ahmeds öde har beskrivits i anmälningar och rapporter. Uppgifter från Hamida, Ahmeds mamma, och Mohammed Alzery, den man som överlämnades till den egyptiska militära underrättelsetjänsten tillsammans med Ahmed, men som frigavs 2003.

Nu, efter nästan 10 år i fängelse är Ahmed också fri. Fri att röra sig. Fri att

själv berätta vad han varit med om. De ord, den berättelse, jag nu får höra bekräftar i hög grad den historia som Hamida lyckats lägga på minnet eller smugglat ut i små brev ur fängelset efter sina möten med sin son.

Men samtalet ger också uppgifter som, trots att det gått så många år, fortfarande skakar om. Som ännu, trots upprepade besvikelser över den svenska regeringens agerande, skapar en känsla av skam och frustration.

Hur kunde Sverige lita så blint på de uppgifter som lämnades från andra länders säkerhetstjänster, inklusive den egyptiska?

Hur kunde regeringen välja att tro att Mohammed, Ahmed och hans familj inte skulle utsättas för kränkningar om de skickades tillbaka? »Svensk naivitet« bortförklarades det med till en början. Men alla försök från svenskt håll att dölja vad som hände på Bromma flygplats, i flygplanet och alla år i fängelse visar att det inte handlar om naivitet.

Visst visste regeringen. Det måste den ha gjort.

Egypten fick hem två oppositionella. Sverige och USA stärkte sina band.

*

Efter att ha levt på flykt i många år, sökte Mohammed Alzery och Ahmed Agiza skydd undan tortyr och förföljelse i Sverige runt millennieskiftet. Var för sig med ett års mellanrum. Ahmed anlände tillsammans med sin familj, hustru och fyra barn. Ett till var på väg. Mohammed var ensamstående. De båda var ytligt bekanta sedan tidigare men hade levt under olika omständigheter, i olika kretsar och platser under deras tid i Kairo.

Sommaren 2001 hade deras ansökningar om asyl ännu inte hunnits gå igenom. Men de hade kallats till förhör hos Säpo och hamnat på säkerhetspolisens bevakningslista. Liksom många andra troende regimkritiker var de efterfrågade av Mubarakregimen och av den klassats som terrorister. Att männen därför till att börja med sågs som potentiella säkerhetshot också i Sverige var inte märkligt. Men varför den bilden fick leva kvar är en mer besvärande fråga. I efterhand är det naturligt att ha förväntat sig att Sverige ganska snart borde ha kunnat göra en mera realistisk tolkning av männens påstådda farlighet och terroristanklagelserna. Om inte 11 september inträffat.

Men vid den tidpunkten var de uppgifter som nådde Säpo och regeringen uppenbarligen av en sådan karaktär att bedömningen, stödd av USA, att männen var ett hot mot nationell säkerhet var svår att stå emot. En kvalificerad gissning är att uppgifterna inte ifrågasattes eller granskades särskilt grundligt; inte av Säpo, som fått uppgifterna från andra säkerhetstjänster, inte av regeringen som litade på Säpos omdöme.

Något utrymme för Ahmed och Mohammed att försöka motbevisa uppgif-

terna fanns över huvud taget inte eftersom ingen av dem fick veta att de betraktades som ett hot mot Sveriges nationella säkerhet och vad den bedömningen grundade sig på. Det enda de kunde göra var att försöka försvara sig mot de anklagelser som de visste hade riktats emot dem från officiellt egyptiskt håll.

En terroriststämpel då, liksom nu, saknar rättssäkerhet och är omgärdad av sekretessuppgifter, även för den det berör. Myndigheterna kan dölja avgörande information om det sker med hänvisning till nationell säkerhet. Och framförallt kan den som har tolkningsföreträdet, i det här fallet säkerhetspolisen och regeringen, få oss alla andra att tro att de sitter på viktig information som är så känslig att den inte kan lämnas ut eller granskas externt. Hemlighållandet sker av utredningsskäl, för att inte avslöja källor, spaningsmetoder eller personer. Legitima skäl så länge de inte är svepskäl för att förhindra en seriös granskning som slår hål på anklagelserna. .

Då, 2001, såg asylprocessen annorlunda ut än idag. Regeringen var första och enda instans i utlänningsärenden som rörde nationell säkerhet. Med bas i säkerhetspolisens bedömning överlämnade Migrationsverket ärendena till regeringen som fattade beslut. Någon svensk domstolsprövning fanns inte. Och den person det berörde hade sällan tillträde till beslutsfattarna. Det var utlänningsor som var potentiella terrorister, sällan svenskar, och i så fall bara sådana som hade utländsk bakgrund.

*

De där kvällarna på sensommaren 2011 i Kairo sitter vi länge och pratar om Ahmeds bakgrund, och spekulerar kring vad som gjorde att han blev terroriststämplad. Små detaljer, övertolkade och feltolkade, falska vittnesmål, förväxlingar av namn på organisationer och websidor, en ödesdiger handskakning i Pakistan. Ett sammelsurium av uppgifter som tillsammans skapade en bild av Ahmed som ett hot mot Egyptens nationella säkerhet och plötsligt också mot svensk. Bekvämt att använda när världen greps av panik efter attacken mot World Trade Center och väldigt få stater ifrågasatte varandras metoder eller informationsinsamling.

Ahmed, fick vi så småningom veta genom att förre justitieministern Thomas Bodström valde att ta bladet från munnen när alliansregeringen tillträtt, påstods ha anordnat utbildningar för terrorister i Pakistan. Det hävdades också att han var en högt uppsatt ledare för en terroristorganisation. Uppgifterna hade aldrig förekommit i de handlingar som vi, som företrädde männen, fått ta del av. Nu fanns de att läsa i alla media. Att vi som företrädde männen tillbakavisade anklagelserna hade ingen betydelse – en minister med

tillgång till hemliga uppgifter måste ju veta bäst, eller hur? Regeringen satt inne med tolkningsföreträdet.

Misstanken grundade sig i ett påstående om att Ahmed måste ha varit en högt uppsatt person bland muslimer i Egypten på 80-talet eftersom folk hälsade på honom med vördnad. Det fanns också en sammanblandning mellan namnet på en nättidning baserad i England där Ahmed på 90-talet lät publicera en kritisk artikel mot Mubarakregimen och en förbjuden organisation i Egypten. Denna falska och ihopfabulerade information låg ensamt till grund för att Ahmed 2004 fälldes och dömdes av en militärdomstol till 25 års fängelse för medlemskap och ledande position i en terroriststämplad organisation. Rättegången underkändes helt av Human Rights Watch som fått tillträde som observatör. Något korsförhör av vittnet som tyckte sig veta att Ahmed var högt uppsatt tilläts inte, eftersom han inte ens fick närvara vid förhandlingen. Vittnesmålet och bevisningen begravdes i flera hundra sidors utredningsmaterial som Ahmeds egyptiska försvarare bara fick ta del av precis innan förhandlingarna började. Ahmed fick inte kalla några egna vittnen och tilläts inte överklaga domen. De 25 åren reducerades senare till 15, men ändå en mycket hård dom. Han fick avtjäna nästan tio av dem.

När vi träffas hemma hos Ahmed efter hans frigivning 2011 berättar han dessutom att det här vittnet var en svårt kriminell person som vittnat falskt vid flera tillfällen mot löfte om frigivning eller lägre straff. Men istället låstes han in på lång tid efter sina vittnesmål. Nu pågick en rättegång där mannens vittnesmål, numera erkänt falska, åberopades som skäl för frikännande.

Det har gått mer än ett decennium sedan »11 september«. Mycket har ändrat sig. Annat är sig likt. På gatorna i Kairo råder trafikankarki eftersom polis och militär har dragit sig tillbaka i protest mot att Mubarak tvingats från makten. På flygplatsen är det kaos sedan flygledarna inlett en vild strejk och vägrar släppa ned eller fram mer än ett enda plan i taget. TV:n i lägenheten står ständigt på och Ahmed följer intresserat utvecklingen. Han har många synpunkter, naturligtvis glad över Mubaraks och militärens fall, det sannolika är att han annars fortfarande hade suttit kvar i fängelset. Om ytterligare en tid ska han få uppehållstillstånd i Sverige. Säpo har inte längre något emot att han återförenas med sin familj.

*

Idag, 2015, funderar jag på vad som skulle ha hänt om Ahmed sökt uppehållstillstånd nu, med militären på sätt och vis tillbaka vid makten och den enorma repression som pågår mot Muslimska Brödrskapet, som åter är terrorstämpelat. 100-tals ur organisationen har mördats, minst lika många fängslats, den

folkvalde men maktfullkomlige president Mursi sitter bakom lås och bom. Utländska journalister som skriver om övergreppen fångslas och anklagas för att stödja terrorism. Ahmeds opposition mot polisvåld och för demokrati har alltid skett med hans religiösa övertygelse som fond. Utifrån vems sanning hade Sverige valt att se på hans agerande idag? Vem håller idag, 2015, i terroriststämpeln?

Attackerna 2001 mot World Trade Center och Pentagon skapade panik över stora delar av världen, även i Sverige. När USA startade krig mot terrorismen var man »antingen med dem eller emot dem«. Det nya kriget, fört mot en gemensam fiende utan eget territorium, stärkte gamla och skapade nya, ibland oheliga, allianser. Fienden var al-qaida. Men under mer än ett decennium skulle världens muslimer få betala för den jihadistiska organisationens urskillningslösa mord på över 2 000 personer i USA.

Sverige statuerade exempel med Mohammed Alzery och Ahmed Agiza med familj.

*

Den 18 december 2001 fattade regeringen i hemlighet beslut om att avvisa Ahmeds och Mohammeds ansökningar om asyl. Ingen fick veta, inte ens männens dåvarande ombud, att ett beslut var på gång. Ett av ombuden, Kjell Jönsson, vilseleddes, sannolikt medvetet. Han hade tidigt låtit regeringen och Migrationsverket förstå att om hans klient, Mohammed, skulle avvisas som misstänkt terrorist av regeringen, så skulle han omedelbart vända sig till Europadomstolen för att förhindra verkställigheten. I julveckan ringde han till regeringskansliet och bad att få veta om Mohammeds fall skulle tas upp före helgerna – men fick svaret att inga sådana möten skulle hållas.

Det rådde inga tvivel om att Ahmed med familj och Mohammed Alzery skulle utsättas för förföljelse och övergrepp om de återfördes till Egypten. Det stod också klart att både Ahmed och Mohammed med största sannolikhet skulle torteras om de kom i den egyptiska säkerhetstjänstens händer, mycket troligt också dömas till döden.

Sverige befann sig därför i ett dilemma. Man ville inte ha kvar männen i Sverige. USA tryckte på utrikesdepartementet om att männen måste repatrieras till Egypten. Men Sverige kunde inte, utan att uppenbart bryta mot svensk och internationell rätt, skicka tillbaka dem. Tortyrförbudet, non-refoulement-principen, satte käppar i hjulet. Det är lika förbjudet att sända någon till tortyr som att tortera själv. Tortyrförbudet är med andra ord absolut. Även medhjälp ska vara kriminaliserat.

Men regeringsbeslutet att inte ge männen asyl följdes trots det av ett beslut

om omedelbar verkställighet. Och, som en gåva från ovan, stod ett CIA-plan med agenter redo att landa på Bromma flygplats samma dag, för att föra männen »hem« igen.

Den legala bakväg regeringen hittade för att komma undan tortyrförbudet hette Diplomatisk Garanti. En till intet förpliktigande överenskommelse mellan Sverige och Egypten där det senare landet lovade att respektera männens, och Agizas familjs, rättigheter om de återbördades till hemlandet. Statssekreterare Gun-Britt Andersson hade under hösten förhandlat till sig en sådan överenskommelse med en representant för den egyptiska regeringen, chefen för den egyptiska säkerhetstjänsten. Inga namn nämns då – i efterhand är personen lätt att identifiera. Omar Suleiman.

Egypten hade tidigare under åren varit väldigt kallsinnigt till att ingå sådana avtal, Andra stater hade försökt tidigare men inte lyckats få till stånd en överenskommelse som kunde ses som tillräckligt ingående för att skydda mot övergrepp. Alla försök att göra avtalet hållbart hade avvisats av Egypten. Framförallt var det aldrig aktuellt att låta utrikes främmande makt få ägna sig åt uppföljningskontroller av överenskommelserna.

Den antitortyrgaranti som Sverige förhandlade till sig – väl medveten om att hundratals ruttnat bort eller torterats i Egyptens fångelser – innehöll i princip bara ett löfte om att männen skulle erhålla samma skydd som andra egyptiska medborgare. Landets säkerhetstjänster var ökända för att använda sig av brutal och våldsam tortyr. Men med den diplomatiska försäkran under tecknad var Sverige redo att lämna över Ahmed Agiza och Mohammed Alzery. Och att skylla på Egypten om det gick fel. *Pacta sunt servanta*. Avtal ska hållas.

*

Det är kanske lite för enkelt att påstå att Sverige gav vika för påtryckningar från USA och därför tvingades hitta lösningar som aldrig annars godkänts – om de blivit kända. Sverige ville vara med i kampen mot terrorismen även om det innebar att man fick tubba på regler som tidigare varit orubbliga. Dåvarande utrikesminister Anna Lindh förklarade redan strax efter attacken mot USA att Sverige nog måste se över sitt förbud att skicka tillbaka människor till länder där de riskerar att dömas till döden. Åtminstone om FN kräver det.

I ett KU-förhör 2005 förklarade dåvarande utrikeschefen vid UD att beslutet att avvisa Ahmed Agiza och Mohammed Alzery var ett sätt för Sverige att markera att vi minsann inte skulle vara en hemvist för terrorister. Ahmed och Mohammed fick bli exemplen som skulle avskräcka andra misstänkta terrorister från att söka sig hit för att få skydd.

Det har gått mer än 14 år sedan Ahmed Agiza och Mohammed Alzery avvisades från Sverige och överlämnades till Egypten. För många har historien fallit i glömska, en helt ny, ung generation känner inte ens till Sveriges inblandning i USA:s krig mot terrorismen och i det illegala beteende som kallas *Extra Ordinary Renditions* – extraordinära överlämnanden. Ett CIA-program där personer stämplade som misstänkta terrorister greps utan åtal eller rättegång och fördes till länder kända för att tortera fångar under förhör. Nu skedde förhöret för CIA:s räkning, utan att den amerikanska säkerhetstjänsten behövde smutsa ned sina händer.

– *Var du rädd?* frågar jag Ahmed när vi pratar om hur han lämnades över till CIA-agenter och egyptiska underrättelsetjänsten på Bromma flygplats. När de, under total tystnad, brutalt brottade ned honom i det där lilla omklädningsrummet på flygplatsen. Klippte upp hans kläder, satte på honom hand- och fotfängsel, ögonbindel och huva och drog in honom i ett plan som skulle ta honom till Egypten. Det land som han i över tio års tid varit på flykt ifrån. Han visste att han skulle hamna i torterarnas händer när de väl anlände till Egypten.

– *Nej*, svarar Ahmed kort och fortsätter att förklara varför, samtidigt som han lägger till att jag nog aldrig kommer att tro på honom.

Han berättar att han bara kort tid innan haft en dröm, som fått honom att förstå att något liknande skulle hända. Han hade på sätt och vis redan förlikat sig med situationen. Rädd blev han därför aldrig. Att hans lidande skulle bli så långt visade emellertid aldrig drömmen.

Barfota, fortfarande med ögonbindel och hand- och fotfängsel överlämnade CIA och svensk polis honom till den egyptiska militära underrättelsetjänsten. Västmakternas säkerhetspolis hade därmed gjort sitt, tar in på hotell och går och äter middag.

Ahmed tas till ett förhörssrum och utsätts omedelbart för eltorityr. Han berättar hur de placerade elstänger under armarna på honom och ställer frågor om attacken mot World Trade Center och Pentagon. Hans tid i Sverige var aldrig intressant berättar han, inte heller hans bakgrund som politisk oppositionell i Egypten, åtminstone inte till en början. Han säger att det var chefen för den egyptiska säkerhetstjänsten Omar Suleiman som beordrade tortyren. Och att amerikaner närvarade.

– *Jag kände redan innan han kom in i rummet att det var en högt uppsatt person som skulle anlända*, berättar han. *Vakterna betedde sig uppsträckt*, beskriver han.

Jag undrar hur han kan vara så säker på att det var Suleiman som styrde förhöret och tortyren, Ahmed hade ju ögonbindel, han kunde knappats se honom.

– *Den rösten tar ingen fel på*, svarar han och hans ansikte visar ingen som

helst tveksamhet. *Den hade han – och alla andra egyptier – hört många gånger på TV och radio.*

*

Mohammed Alzery frigavs 2003, utan att ha åtalats eller dömts för något brott. Han utsattes för allvarlig misshandel, hot, omänsklig behandling och tortyr. Under många år därefter var han förhindrad att ha kontakt med advokater eller människorättsorganisationer. Hans rörelser var strängt övervakade och han utsattes för olika former av straff om han bröt mot förhållningsordern.

*

Ahmed kom att tillbringa nästan tio år i fängelse i Egypten. Precis som Mohammed utsattes han för fysisk och psykisk tortyr, men under en längre tid och återkommande gånger. Under långa perioder hölls han inlåst i isoleringsceller. Under den första tiden satt han, bakbunden och med fotfängsel och ögonbindel, i mörka, kalla, mycket trånga utrymmen med jordgolv. Eltortyren tilltog, elektroder fästes på de allra känsligaste delarna av kroppen, bröstvårtor, könsdelar. Han förnedrades och hotades – under en kort period, när han satt fängslad i ett högriskfängelse i väntan på rättegång, gick vakter in i den lilla cellen med ilska aggressiva hundar. Tidvis har han hungerstrejkat i protest och det har funnits tillfällen när familjen inte har trott att han skulle överleva. När vi träffas haltar han och går med käpp efter en ryggskada som han åsamkats på grund av övergreppen och som förvärrades på grund av de usla förhållandena i Torafängelset. Efter påtryckningar från en rad FN-rapportörer 2004, då han höll på att bli förlamad på grund av skadan, genomgick han en operation som tillfälligt gjorde honom bättre. Men utan rehabilitering kom skadan tillbaka. Nu är han i behov av vård på nytt. Han har flera andra fysiska och, inte minst, psykiska skador. Ett ben som är dåligt, en näsa som måste opereras, rehabiliteringssamtal för att komma över den mentala stress tortyren orsakat honom.

Ett par år innan frigivningen fick han börja ta emot besök från sin familj i Sverige – lära känna sina barn och sin hustru på nytt. Resultatet av ett sådant tultar omkring oss i blöja. Yusef, ett smått osannolikt litet kärleksbarn, just nu fullständigt omedveten om vad pappa utsatts för. En liten kompensation för de nästan tio år han tvingats leva utan sin familj.

Under årens lopp lyckades Ahmed förmedla en del av det han utsattes för genom sin mor Hamida. Vi som företrädde honom informerade den svenska regeringen om hur vi uppfattade att hans situation var. Men alla uppgifter som vi förde fram ifrågasattes ständigt. Efter påtryckningar från människorättsorganisationer och FN:s granskningskommittéer, både mot Sverige och mot

Egypten, besökte den svenska ambassaden i Kairo Ahmed och Mohammed relativt regelmässigt efter den 23 januari 2002. Men det var besök som ständigt var bevakade och avlyssnade.

– *Varför väntade du så länge med att berätta för ambassadören om att du blev torterad*, fortsätter jag att fråga.

I de rapporter som skrivits efter ambassadens möten med Ahmed och Mohammed, finns det bara två tillfällen då det i rapporten uppges att männen berättat om tortyr eller illa behandling. Första gången i rapporten från mötet den 23 januari 2002 – men den hölls hemlig väldigt länge och innehållet förnekades också av utrikesminister Anna Lindh vid det alla första KU-förhöret 2002. *Ingen av männen hade klagat på illa behandling*, hävdade hon då.

Ordet tortyr finns också med i en rapport som skrevs efter ett möte i fängelset på våren 2003. Till det mötet hade den svenska regeringen skickat ned sin dåvarande MR-ambassadör, placerad på UD, för att prata med männen.

Syftet var att förbereda en ny rapport till FN:s kommitté för medborgerliga och politiska rättigheter. Kommittén hade på våren 2002 skarpt kritiserat Sverige för avvisningen av Ahmed Agiza och Mohammed Alzery, och krävt en ny rapport om männens situation inom ett år.

I den rapport som Sverige skickade in till FN framstår det som om männen aldrig tidigare klagat över tortyr eller grym och omänsklig behandling. Hamidas uppgifter om tortyr avvisas skamligt. Det faktum att både Ahmed och Mohammed vid det här tillfället i mars 2003, med en representant från UD närvarande, berättar om tortyren misstänkliggörs. Regeringen förklarar att man inte tror på uppgifterna eftersom männen inte sagt något om att de torterats tidigare.

Verkligheten var emellertid den att besöken av ambassadören alltid var bevakade. Mohammed berättade efter sin frigivning hur hans situation radikalt förvärrades efter att han vid det allra första mötet med ambassadören i januari 2002 berättade om övergreppen. Rutinen var, med få undantag, att männen snyggades till inför varje ambassadbesök, och att de efter varje sådant besök blev torterade eller misshandlade om de klagat över något. Det visar sig att Ahmed oftare blev måltavla för bestraffningen.

– *Vad menar du*, svarar Ahmed frågande. Nästan lite argt. *Jag berättade om tortyren varje gång jag träffade ambassadören.*

*

Sveriges agerande gentemot Ahmed Agiza och Mohammed Alzery är skamfläckar på ett tidigare högt anseende om att respektera mänskliga rättigheter. Agerandet väcker flera principiella frågor: Om övervakning, tortyrförbudets

absoluta karaktär, om maktfördelning, rättsstaten och balansen mellan säkerhet och rättigheter. Om vad som karaktäriserar en demokrati. Om uppfattningen att vissa oskyldiga människors friheter och rättigheter ibland kan offras för att rädda det öppna samhället. Om vad som i så fall blir kvar efter ett sådant offer.

Det har gått mer än 14 år sedan den 11 september och den våg av antiterroråtgärder som då drog över världen. Under dessa år har diskussionen om hur mänskliga rättigheter kan och ska respekteras även i tider av kris och panik böljat fram och tillbaka. Under lugna perioder går det att diskutera effekterna av terrorismbekämpningen. Då finns förståelse för att skyddet för människors integritet hänger ihop med demokrati, åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Det går då att resonera kring behovet av att inte döma utan bevis. Att inte skicka iväg människor till tortyr. Efter ett nytt våldsdåd växer snabbt kraven igen på nya krafttag. Retoriken hårdnar, journalistiken tappar det kritiska omdömet. Rädslan tar över. Oskyldiga människor pekats ut som potentiella terrorister och gapet mellan »vi« och »dom« växer.

Vintern 2015 lever Europa i de omedelbara efterdyningarna av attackerna i Paris och Köpenhamn. Återigen hörs röster om nya, mer ingripande åtgärder för att motverka terrorism. Samtidigt målas det upp en bild om att nuvarande metoder är otillräckliga. Men under de senaste tio åren har det stiftats långtgående lagar som rör kriminalisering av det som kallas terrorbrott. Definitionen är omfattande, kriminaliseringen når långt bak i förberedelsekedjan. Det är inte tillåtet att begå mord eller brott som kan stämplas som terrorism, eller folkmord, krigsförbrytelser och brott mot mänskligheten. Det är inte tillåtet att stödja terrorism på något sätt. Den som strider för IS och begår brott kan och ska naturligtvis åtalas om hen återvänder till Sverige. Det är kriminaliserat att rekrytera och utbilda blivande terrorister. Samtidigt är övervakningsmöjligheterna enormt mycket större idag än för 15 år sedan. Tvångsåtgärder som inte gick att införa på 90-talet används idag; buggning, avlyssning i förebyggande syfte. Undantag har normaliserats, lagar som bara var tänkta för en särskild tid eller situation har permanentats. FRA har numera lagstöd för sin avlyssning och tillåtelse att söka efter information i tråd, datalagringsdirektivet har genomförts trots att EU-domstolen förklarat att det strider mot de grundläggande fri- och rättigheterna.

Dagens yngsta tonåringar var inte födda när inrikesflygplanen flög rakt in i World Trade Center byggnaderna och störtade över Pentagon. För dem är det lika mycket historia som Andra världskriget. Men vi lever i efterdyningarna av 11 september lika mycket som i de direkta sviterna av Charlie Hebdoattacken och mordet i Köpenhamn.

Bara dagar före attacken mot Charlie Hebdo-redaktionen i Paris i december 2014 släppte den amerikanska senaten en sammanfattning av den rapport på 6 700 sidor som blev resultatet av granskningen av CIA:s antiterrorismprogram. Det är en vidrig sammanställning av – en del – av de övergrepp som USA begick mot, i första hand, muslimska män under de första fem åren efter 11 september. Det mesta trots allt känt sedan förut, men inte erkänt av administrationen.

Tortyr är naturligtvis förbjudet i USA och såväl CIA som FBI hade sedan länge slagit fast att tortyr som förhörsmetod är värdelös. Ändå var det just tortyr man tog till när det skulle samlas in information för att försöka få fram vem som låg bakom attentaten i New York och Washington, och för att förhindra nya terrorbrott som man trodde väntade. Idérikedomen för att försöka komma runt lagstiftningen var stor – Guantanamo öppnades för att förhindra att offren/de misstänkta skulle få rättvisa rättegångar i USA, man öppnade hemliga fängelser på andra platser i världen, kontrakterade privata firmor att driva dem och omdefinierade brottet tortyr. Skendränkning, våldtäkter, misshandel, ljusdeprivation, ljudtortyr, hot om våld och hot mot familjen, till och med mord – allt i demokratins namn, mot terrorn.

Vi undrar idag varför människor lockas in i händerna på galna mordorganisationer som IS – vi måste också fråga oss hur vi – våra västerländska regeringar – bidragit till att driva dem dit. De övergrepp som skedde för tio år sedan är alltför lätta att glömma bort. Och inte minst vilken effekt de haft för västs negativa syn på muslimer.

President Obama har sedan han tillträdde tagit på sig uppdraget att helt avskaffa tortyr. Men när det här skrivs har ännu inte någon som utsatts för övergreppen direkt eller indirekt av USA i kampen mot terrorismen ens fått en enda dag i rätten. Många terrorister har dömts, men CIA-torturerna går fria.

Alla försök att stämma allt från politiker, som godkände och till och med beordrade metoderna, till flygbolagen som förde fångar till tortyrfängelser runt om i världen, har misslyckats och kastats ut från domstolarna med hänvisning till nationell säkerhet. De så kallade renditionfallen, som Ahmeds och Mohammeds fall, finns för övrigt inte ens med i senatens sammanställning. Om de finns i den fullständiga rapporten får vi bara veta om fler delar av den blir offentliga och det finns många som vill undvika en sådan publicitet. Säkert av rädsla för de rättsliga krav som oundvikligen kommer och måste att ställas. Mot CIA – men också mot den politiska ledningen.

*

I Sverige utspelade sig ett liknande rättsligt scenario efter att Ahmeds och Mohammeds fall blev nyheter 2004. Här vägrade riksåklagaren utreda behand-

lingen av Ahmed och Mohammed, även den som skedde på svensk mark, med hänvisning till att övergreppen inte var brott mot svensk lag.

JO gjorde en egen utredning om händelserna på Bromma och konstaterar att människans rättigheter kränkts, närmare bestämt brott mot artikel 3 i Europakonventionen, förbudet mot tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Sådana brott måste utredas av polis enligt folkrätten – men eftersom JO kom fram till sin slutsats efter att ha hört poliserna upplysningsvis kunde de inte längre åtalas. De hade ju i så fall avgett vittnesmål mot sig själva.

CIA:s roll har ingen svensk åklagare velat utreda över huvud taget. Det har däremot både Italien och Tyskland. Den italienske åklagaren Armando Spataro åtalade 26 amerikaner och fick 23 av dem dömda (22 CIA-agenter) för kidnappningen av den islamistiske imamen Abu Omar 2003 och för att ha överlämnat honom till Egypten där han utsattes för tortyr. Ingen av CIA-agenterna närvarade vid rättegången. Det åtal som vilar i Tyskland mot 13 CIA-agenter inblandade i övergreppen mot Khaled El Masri ligger däremot stilla eftersom man där, liksom i Sverige, inte kan väcka åtal och döma *in absentia*, i den åtalades frånvaro. USA har uttryckt stor besvikelse över den italienska domen och de tyska åtalen.

*

Dagen efter vårt kvällssamtal i Kairo tar vi bilen in till centrum för att äta lunch och slötitta i affärerna i Medinan. Det är inte så många turister ute och försäljarna är snabbt runt omkring oss. Hanan och jag känner oss besvärade, av för många personer på en gång. Ingen av oss vill heller köpa något. De följer oss till restaurangen, men snart upptäcker jag att det inte är mig, den uppenbara turisten, som de försöker pracka på halsband, plånböcker och ringar. Måltavlan är Ahmed. Lugnt och tålmodigt tittar han på vad de har att sälja. Handlar en present till sin son, en annan till en av döttrarna. Han tycks inte störas av att försäljarna har armbågarna i hoummousen, utan granskar allt som läggs framför honom och svarar bara vänligt nej tack när han inte är intresserad. När vi ätit färdigt och går iväg mot bilen upptäcker vi att Ahmed halkat efter. Mycket riktigt, nya saker att titta på, nya försäljare.

Han visar ett nästan omänskligt tålmod, obegriplig vänlighet. Eller känner jag så bara för att jag förväntat mig något annat av en person som fått utstå så mycket, förlorat så mycket tid? Vi väntar in honom och åker tillbaka till lägenheten. Ett par presenter rikare och en hel del slantar fattigare. Fem barn väntar i Sverige, om några månader kommer han hem.

Thomas Hammarberg:

Europa och de mänskliga rättigheterna – har vi lärt av felstegen?

Den politiska retoriken från de flesta partier i Europa är fullmatad med hänvisningar till frihet och rättvisa. I princip råder bred enighet om de mänskliga rättigheterna bland de styrande. Internationella och europeiska normer för rättigheternas skydd har anammats och i långa stycken integrerats i nationell lagstiftning.

Tveklöst har framsteg gjorts sedan de internationella normerna började ta form under åren efter andra världskriget. Arbetet med alltmer precisa och målriktade konventioner har fortsatt ändå in i våra dagar, senast med ett viktigt FN-fördrag för att främja rättigheterna för personer med funktionsnedsättning. Olika mekanismer har skapats för att rapportera om situationen i medlemsstaterna och främja respekten för de överenskomna normerna.

I Europa har FN-fördragen dessutom kompletterats med Europarådets konventioner och EU:s direktiv. Europarådets 47 medlemsstater har inkorporerat Europakonventionen för mänskliga rättigheter i sin nationella lagstiftning vilket gett Strasbourg-domstolen ökad betydelse. EU:s stadga om fundamentala rättigheter har blivit bindande för de 28 medlemsstaterna.

Allt detta har gett vissa konkreta resultat. Så har till exempel medvetenheten om barns rättigheter vuxit och framsteg gjorts i kampen för ökad jämställdhet. Men det finns enligt min mening ingen grund för skryt och självgodhet. Systematiska kränkningar har fortsatt på vår kontinent och har i vissa avseenden blivit än värre under senare år. Skyddsneten har inte varit effektiva när de varit som mest behövliga. Ansvariga politiker har backat när de i stället borde ha stått upp för överenskomna principer och normer om mänskliga rättigheter.

Detta har varit särskilt påfallande inför de tre avgörande utmaningar som Europa ställs inför under senare år:

- Hur och med vilka metoder ska kampen mot terrorismen föras?
- Hur borde den ekonomiska krisen hanteras och de växande klyftorna överbryggas?
- Hur ska främlingsfientlighet, rasism och andra extremistiska tendenser bemötas?

Europas medverkan i USA:s krig mot terrorismen

En sådan utmaning var kravet om att Europas skulle delta i det amerikanska »kriget mot terrorn« efter den 11 september 2011. Självklart behövdes kraftfulla och samordnade insatser för att förhindra och bestraffa terroristaktioner. Det var inte beslutsamheten som var misstaget utan valet av den strategi som den amerikanska ledningen utvecklade och europeiska regeringar lät sig styras av. Olagliga och terrorismliknande metoder användes i strid mot folkrätt och mänskliga rättigheter. I detta »krig mot terrorn« användes utomrättsliga avrättningar, systematisk tortyr, hemliga fängelser och frihetsberövanden på obegränsad tid och utan rättslig prövning.

Sverige lämnade över två flyktingar till CIA-agenter på svensk mark trots vetskapen om att de därefter skulle överlämnas till säkerhetstjänsten i Egypten, ökad för sina brutala förhörsmetoder. Vi tillät att tre personer med somaliskt ursprung berövades ekonomiska och sociala rättigheter här i Sverige sedan de hamnat på CIA:s svarta lista.

Våra politiska och diplomatiska representanter framförde knappt någon kritik alls mot de amerikanska kränkningarna av folkrätt och rättighetskonventioner i detta så kallade krig. När det blev avslöjat att den amerikanska säkerhetstjänsten upprättat hemliga fängelser på europeisk mark – där skendränkning och annan ytterst brutal tortyr tillämpats – reagerade Europarådets parlamentariska församling och Europaparlamentet, liksom mitt eget dåvarande kontor i Strasbourg. Men *regeringarna* i medlemsstaterna duckade, de ville inte irritera makthavarna i Washington.

Med några få undantag har förbrytelseerna inte fått något rättsligt eller ens politiskt efterspel här i Europa. Här i Sverige har det inte gjorts någon opartisk, seriös genomgång av fallet med de två egyptierna som överlämnades till CIA bortsett från den begränsade undersökningen av Justitieombudsmannen om händelserna på Bromma flygplats. Detta trots att det blivit klart att riksdagens konstitutionsutskott och en FN-kommitté vilseletts av regeringen. Sådan undfallenhet bidrar till en kultur av straffrihet, det som på engelska betecknas som »impunity«.

Olycklig hantering av den ekonomiska krisen

En annan utmaning under senare år har varit de växande sociala klyftorna i Europa. Gapet mellan rika och fattiga har vidgats under tre decennier och det har fått tydliga effekter när det gäller de sociala och ekonomiska rättigheterna. Situationen förvärrades efter den akuta krisen 2008-2009 inte minst på grund av den drastiska åtstramningspolitik som då började genomdrivas. Den hållning som intogs av EU, Europeiska Centralbanken och Internationella Valuta-

fonden var inte bara ekonomiskt kontraproduktiv under denna recessionsperiod, den underminerade också de ekonomiska och sociala rättigheterna. Det var förstas de fattiga och mest sårbara som tvingades bära den tyngsta bördan.

En grupp som drabbats är de äldre som är beroende av ett fungerande vårdsystem och som inte längre har möjlighet att bygga upp egna resurser. Nedskränningarna – inte sällan kombinerade med slarviga, okontrollerade privatiseringar – har i flera europeiska länder skapat en ny fattigdom bland de äldre. Det är inte minst kvinnor som kommit i kläm.

Personer med funktionsnedsättning har blivit mer utsatta. De reformer som inletts för lika och oberoende möjligheter har tenderat att stanna av. Rapporterna om bristfälliga och förnedrande förhållanden på vårdhemmen har ökat i en rad länder. En annan följd av den sociala nedrustningen – och den ökade arbetslösheten – är att barnfattigdomen tilltagit i oroande omfattning.

Det saknas fortfarande bland en del debattörer också i vårt land en förståelse för betydelsen av sociala och ekonomiska rättigheter. Ja, det finns dem som inte accepterar att skolgång, vård vid behov och en dräglig levnadsstandard faktiskt är *rättigheter*. Den hållningen har inget stöd i internationella fördrag. Av dem framgår tydligt att politiska, medborgerliga, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter är delar av samma strävan, att de samverkar, stärker och är ömsesidigt beroende av varandra.

Undersökningar har också visat att det finns ett klart samband mellan mänskliga rättigheter och ett samhälles jämlikhetsnivå. Ett mera jämbördigt samhälle är bättre för alla, inte bara för de mest sårbara. Jämlika samhällen har färre mentala och andra sjukdomar och högre medellivslängd än samhällen som präglas av ojämlikhet. Data om sociala problem och antalet brott visar att ojämlikhet även, eller särskilt, i rika samhällen skapar en vittomfattande osäkerhet: alla blir drabbade.

Det finns nu tecken på en växande förståelse för att de sociala orättvisorna, de djupa klyftorna måste motarbetas med en helt annan kraft än hittills. I en sådan strävan är de etablerade normerna om sociala och ekonomiska rättigheterna viktiga instrument.

Bristande åtgärder mot xenofobiska tendenser

Det finns ett uppenbart samband mellan den misslyckade ekonomiska politiken - med social nedrustning och massarbetslöshet – och framväxten av extremistiska rörelser i Europa. De rasistiska och främlingsfientliga grupperna har blivit mer aggressiva och i flera europeiska länder börjat få politiskt inflytande. Hatbrott drabbar romer, judar, invandrare och sexuella minoriteter. Ohöljd hatpropaganda sprids i sociala medier.

Det görs motstånd mot dessa tendenser inte minst från frivilliga grupper som arbetar för mänskliga rättigheter. Men ansvariga politiker förefaller förvirrade om hur denna våg av aggressiv extremism skall mötas. En del etablerade partier har kompromissat med hatgruppernas budskap – med effekt att deras jargong fått ökad »legitimitet«.

En minoritet som drabbats i detta klimat är romerna. Anti-ziganismen har lett till att romerna nu ligger långt efter majoritetsbefolkningen över hela Europa vad gäller utbildning, arbete, boende och hälsa.

Många romer lever i skriande fattigdom och isolering och har små utsikter att förbättra sina levnadsförhållanden och bli integrerade i samhället. De är knappast alls representerade i politiken. För tusentals av dem markeras utanförskapet av att de också saknar identitetshandlingar och därför behandlas av myndigheter som om de inte existerade.

Okunskapen om romernas historia är kompakt. Få vet att en stor del av den romska befolkningen i Europa mördades under de nazistiska och fascistiska regimerna.

I Tyskland undkom bara några tusen romer koncentrationslägren och avrättningarna. Överlevande som fått sin hälsa ödelagd, som förlorat familjemedlemmar och släktingar och fått sina tillhörigheter förstörda eller konfiskerade avvisades när de sökte kompensation. Betecknande nog var massmorden på romer aldrig en åtalpunkt under Nürnberggrättegången mot naziledarna.

Rasismen mot romer fortsätter än i dag och är frekvent över hela Europa. Under de senaste två, tre åren har detta trots allt kommit upp på den politiska dagordningen. En bidragande orsak har varit att många romer har utnyttjat möjligheten till »fri rörlighet«. På detta har mottagarländer som Frankrike och Italien reagerat med repressiva åtgärder. Även i Sverige har de romska besökarna – däribland de som tiggat om hjälp att försörja sina familjer – väckt en förvirrad diskussion med inslag av krav om kriminalisering. Lyckligtvis har det också funnits aktiva motkrafter mot de tendenserna.

Kvar står att anti-ziganismen fortsätter inte minst i länder med en förhållandevis stor romsk befolkning, att detta hindrar ansträngningar att tackla den sociala misären, att EU inte lyckats bidra till märkbara förbättringar för romerna i medlemsstaterna och att Sverige och andra besöksländer inte förmått att erbjuda människovärdiga förhållanden för besökarna – inte ens enkla härbärgen i tillräcklig omfattning.

Xenofobin riktar sig också i hög grad mot invandrare från andra kontinenter. De främlingsfientliga grupperna gör livet svårt för dem som redan fått ett fotfäste i det nya hemlandet här i Europa eller som söker få tillstånd att stanna. En del av bränslet för de aktiviteterna är den religiösa intoleransen,

inte minst islamofobin. I Schweiz vann en folkomröstning för att inga nya migranter skulle få resas i landet och i flera andra länder har det varit svårt för muslimer att få bygga en moské i en rad kommuner.

De xenofoba grupperna driver kampanjer för att invandringen ska hejdas, de vill helt enkelt stänga gränserna. En annan folkomröstning i Schweiz genomdrev drastiska hinder för invandringen och tendensen har varit likartad över hela kontinenten. Fokus har lagts på åtgärder för att förhindra människor att komma hit.

Nu är det också svårare än någonsin för både flyktingar och ekonomiska migranter att nå våra gränser. Patrullbåtar har satts in längs Europas södra kust för att genskjuta migranter från afrikanska länder och tvinga dem att vända tillbaka. Flygbolag har pressats att vägra transportera passagerare som riskerar att bli avvisade när de når sin destination. Bland dem som stoppats på det här sättet har funnits personer som flytt undan förtryck. Med andra ord – de internationella överenskommelserna om rätten att söka asyl har underminerats.

Trots alla risker har kvinnor, män och barn inte gett upp försöken att komma till Europa och under de senaste åren har tusentals drunknat i Medelhavet. Reaktionerna i Europa inför dessa tragedier har varit minimala.

De som trots alla hinder faktiskt lyckas komma in i ett europeiskt land, ställs inför ytterligare problem. Migranter som saknar de rätta dokumenten benämns »illegala«. I många länder blir de stämplade som kriminella och ofta fängslade. Givetvis har stater rätt att styra över sina egna gränser och besluta vem som ska tillåtas komma in och få stanna. Men det finns gemensamma internationella överenskommelser och de måste respekteras. Rätten att söka asyl, följt av en rättvis prövning av skyddsbehovet, utgör ett minimum.

Även migranter vars närvaro inte reglerats har vissa mänskliga rättigheter. Alla, oavsett legal status, har rätt till akut sjukvård och rimliga arbetsförhållanden; barnen har rätt till utbildning och familjelivet ska respekteras. Deras i dag osäkra ställning gör dem lätt åtkomliga för övergrepp; när de exploateras av arbetsgivare, hyresvärdar och kriminella är det ofta svårt för dem att eftertryckligt hävda sina rättigheter.

EU-blocket har blivit ett slutet fort som inte ens ger svårt förföljda människor en chans att i ordnade former söka en fristad hos oss. Resultatet har blivit oändliga mänskliga tragedier – illustrerade genom de förlista båtarna i Medelhavet.

Mänskliga rättigheter som en prioritet i den konkreta politiken

Facit över hur Europa under senare år har levt upp till de överenskomna principerna och normerna för mänskliga rättigheter måste således blir kritisk. Uppfattningar om hotet mot den nationella säkerheten, nyliberala idéer om ekonomiska reformer och taktiska överväganden inför den växande intoleransen har fått övertrumfa värnandet om individens rättigheter.

Vi som verkar för en ökad respekt för de överenskomna normerna menar att de har ett absolut egenvärde och självfallet ska gälla även när de är kontroversiella. De ska respekteras i alla lägen. Men intressant nog visar också en närmare analys av de tre områden jag tagit upp i den här artikeln att nedprioriteringen av rättighetsperspektivet dessutom motverkade sina avsedda syften.

- De metoder som använts mot terrorismen har inte varit effektiva; de har tvärtom gynnat de krafter som stått bakom terrordåden. Guantanamo, tortyren och drönarattackerna har skapat nya terrorister. De metoderna har också underminerat trovärdigheten om att »kriget mot terrorn« handlat om ett försvar för våra demokratiska ideal.
- De senaste årens erfarenheter visar att en stark ekonomi inte kan byggas genom kränkningar av människors sociala och ekonomiska rättigheter. Massarbetslöshet är inte den rätta metoden att främja nödvändiga ekonomiska reformer. Djupa klyftor skapar i stället ett osäkert och sårbart samhälle utan den framtidstro som behövs för en dynamisk utveckling. Detta borde nu stå klart för många.
- Det är också uppenbart att det åldrande Europa behöver immigration. Våra samhällen är redan helt beroende av insatserna från dem som kommit hit från andra delar av världen. Den inhumana flykting- och migrantpolitiken har inte fungerat. Lika klart är att diskriminering av vissa grupper fräter på samhällskroppen; utanförskapet av vissa blir en belastning för alla.

De senaste årens misslyckanden har förhoppningsvis gett lärdomar. Politiken måste i praktisk handling leva upp till de löften som getts när de internationella fördragen om mänskliga rättigheter skrevs under. De utgör ett väsentligt stöd i strävanden att tackla politiska utmaningar. De ideal de uttrycker är inte orealistiska. De preciserar värden och normer som är livsviktiga för ett fredligt, anständigt och rättvist samhälle – i världen, i Europa och i Sverige.

Bernt Gustavsson:

Demokratins problem: Att finna länken mellan universella rättigheter och särskilda identiteter

Länken mellan universella anspråk på mänskliga rättigheter och partikulära kulturella och nationella identiteter bestämmer den demokratiska legitimiteten. Moderna demokratier agerar med hänvisning till universella principer, omskrivna till ett partikulärt civilt samhälle.⁵¹

Seyla Benhabib

För några år sedan blev jag medarbetare i ett forskningsprojekt om demokratisk utveckling i Sverige och Sydafrika. Ett antal forskare från de båda länderna deltog under några års arbete. Vi publicerade ett antal rapporter och det hela kröntes med en konferens i Pretoria 2010, i vilken den forskarskola jag då arbetade med, *Demokratins villkor*, deltog. Dessförinnan hade jag återkommande arbetat i Sydafrika från 1993, främst med frågor om folkbildning och vuxenutbildning efter apartheid.

Tidigt upptäckte jag skillnaden mellan det svenska jag var van vid, svensk folkbildning, och det som var helt andra förutsättningar, i en nyfödd demokrati, kommen ur helt andra förhållanden. Livslångt lärande proklamerades av den sydafrikanska fackföreningsrörelsen COSATU, använt som en utjämnare mellan teoretiska och praktiska utbildningar. Något helt annat än vad livslångt lärande hade blivit i Europa, utbildning som investering i humant kapital. Tidigt blev jag också nyfiken på det afrikanska begreppet ubuntu, som Desmond Tutu använde i försoningskommissionen. Jag jämförde det med det bildningsbegrepp jag skrivit om i Sverige.

Från början väcktes också frågan om vad som är gemensamt och vad som skiljer i själva förståelsen av demokrati mellan de båda sammanhangen. Vi hade en gemensam slogan, som sade att det inte gick att säga human rights, utan att samtidigt säga social justice. I mitt första bidrag ställde jag frågan: vad är universellt allmänmänskligt och vad utgör skillnad och olikhet? Detta problem, som jag menar är ett av demokratins stora problem i en globaliserad värld, ska jag kort behandla i den här artikeln.

---

51 The tension between universal human rights claims and particularistic cultural and national identities is constitutive of democratic legitimacy. Modern democracies act in the name of universal principals, which are then circumscribed within a particular civic society. Seyla Benhabib (min översättning. LE)

Praktisk klokhet – fronesis

För att kunna hantera detta omfattande problem använde jag i förstone det kunskapsbegrepp jag skrivit om i min bok om kunskap, kallat fronesis, praktisk klokhet. Fronesis innebär att jag använder min allmänna kunskap och erfarenhet i praktiska, konkreta situationer jag befinner mig i. Situationen är partikulär, den ena situationen är aldrig den andra lik. Den typiske bäraren av fronesis är den demokratiska medborgaren, till skillnad mot den kunskap som bärs av experten eller hantverkaren. Grundaren av det sättet att se på kunskap är Aristoteles och har utvecklats av samtida filosofer så att det rör ett förhållande mellan det universella och det partikulära.

Ska jag tolka något så gör jag alltid det utifrån en specifik, partikulär tolkningssituation, men det jag tolkar är tillgängligt för alla andras tolkning och är därmed allmän. Eller omvänt, ska jag tolka en lag som är allmän, så tillämpar jag den på ett konkret, enskilt rättsfall. Omsatt i demokratins problem, vad är universellt allmängiltigt och vad är partikulärt och hur ser relationen ut däremellan? Eller, vad är universella värden, rättigheter och rättvisa för alla människor, och vad är särart, skillnad, olikhet mellan människor? Hur ska vi förstå och hantera denna motsättning?

Afrikansk erfarenhet

När jag för mina afrikanska kamrater berättade om det begrepp för bildning jag kallar utfärd och återkomst, bildning som resa, blev svaret: vi har gjort utfärden i den meningen att vi har frångått våra egna traditioner och identiteter, men vi har inte hittat tillbaka till dem än. Det var vid tiden för Tabo Mbekis proklamerande av African renaissance, en återfödelse av de afrikanska traditionerna. Resan har i västerländsk tradition ofta varit symbolen för den västerländske mannen som reser ut och erövrar världen. Det mest klassiska exemplet är Joseph Conrads *Mörkrets hjärta*, där resan går i en berättelse från Themsen, till det innersta av Afrika i jakten på elfenben. Där i det innersta finns Kurz, den store erövraren som kan samla lika mycket elfenben som alla andra tillsammans. På vägen skildras alla hemskheter som kolonialismen åstadkommit, som slutar i Kurz utrop: »exterminate all the brutes« och till sist hans eget »horror, horror«, ohyggligt, ohyggligt. I kritiken av kolonialismen från afrikanska författare finns den sudanesiske författaren Tayeb Salih med *Utvandringens tid*. Han vänder på historien och erövraren reser ut från en sudanesisk by och till London, där erövringen inte gäller elfenben utan kvinnor. Tillbaka i byn uppdragas hans liv i London och allt slutar med samma horror och undergång.

Den klassiska resan har varit föremål för kritik och analyser av både

feministiska och postkoloniala kritiker. Den kvarstår ändå som ett sätt för människor i flera kulturer att berätta. Hemmet, utfärden och återkomsten är så rikhaltig på innebörder att den kan gälla alltifrån vår perception och språkets uppbyggnad, till rent existentiella frågor om strid och försoning. Här i den hermeneutiska filosofin är utarbetandet av fronesis som en relation mellan det universella och det partikulära, en kärnpunkt för tolkning och förståelse.

Det universella

I det universella finner vi poängteringen av mänskliga rättigheter, kriterier för rättvisa och etiska värden, eller vad alla människor kan ha behov utav. Den västerländska universalism som formades under 1700-talets upplysning i Europa, har under senare årtionden varit föremål för mycken kritik. Kritiken gäller främst att en partikulär kulturs värden läggs eller tvingas på andra kulturer som blir föremål för civilisatoriska strävanden, precis vad kolonialism och imperialism har inneburit. Efter den kritiken har det utformats en annan form av universalism som innefattar alla kulturer och alla människor i deras olikhet och skillnad. En början till ett sådant försök finner vi hos grundaren av det postkoloniala tänkandet, Franz Fanon, som ville skapa en ny form av humanism, grundad på universellt mänskliga värden, innefattande alla kulturer. Det som ingen i diskussionen förnekar är värdet av mänskliga rättigheter, men med återkommande kritik av det västerländska tolkningsföreträdet av dem. Jag ska här bara kort nämna några av de centrala argumenten för det universella.

Jürgen Habermas hävdar att för att ett demokratiskt beslut ska kunna anses giltigt ska alla som omfattas av det ha varit med och diskuterat eller delibererat om det. Rättsfilosofen John Rawls räknar upp ett antal mänskliga behov som kan anses universella, vad alla människor behöver. Ekonomen Amartya Sen utgår från att parlamentarisk demokrati är den universellt bästa utgångspunkten för att utveckla ett samhälle ekonomiskt. Han och Martha C Nussbaum som formulerat idén om utveckling av mänskliga förmågor, hävdar att det inte räcker med att ha rätten att delta, utan även *förmågan* att delta. Nussbaum har likaså listor om universellt mänskliga behov och hävdar universella värden, i *Kvinnors liv och social rättvisa – ett försvar för universella värden*.

Det partikulära

Argumenten för det partikulära rör olika gruppers rätt till särart, till olikhet och skillnad. Det kan vara minoritetens försvar gentemot en majoritet, en identitets, eller en grupps makt över andra. Den identitetspolitik som växte sig stark med början i USA på 1980-talet är talande, eftersom dess argument

riktades mot den norm som utgjordes av den vite, medelklassmannen med heterosexuell läggning. Denna norm marginaliserade alla de identiteter som inte hade dessa identitetskriterier. Motståndaren kunde vara Harold Blooms *The western Canon*, som proklamerade den västerländska litteraturens överlägsenhet, eller John Rawls universella behovslistor. Identitetspolitiken var till stor del inspirerad av Michel Foucaults maktbegrepp, mikromakt och diskursmakt, och var politiskt radikal. En annan riktning vid samma tid var den kommunitaristiska skolbildningen, som hävdade specifika gruppers särart i termer av olikhet. Här kunde hela den politiska skalan inräknas, från en konservativ hållning som yttrade sig i ett försvar för traditionella och patriarkala värden, till att hävda dialog mellan grupper och människors jämlikhet i sin olikhet. Kritiken mot kommunitarismen kom att riktas mot den kulturalisering som ligger i att essentialisera, att bestämma naturen hos en grupp av människor och se den som väsensbestämd. »Du är sådan därför att du är muslim, syrian, afrikan, asiat .....«.

Det partikulära som samlad riktning uttrycks särskilt i form av mänskliga gemenskaper som nationer, identitetsgrupper, eller minoritetsgrupper, medan mänskliga rättigheter är i sina formuleringar inriktade på individer och utgår från grundtanken om alla människors lika värde och individens rättigheter.

Det demokratiska problemet

De allra flesta som forskar och skriver i den form av socialvetenskaper och filosofi som behandlar demokrati- och rättighetsfrågor är medvetna om att både det universella och det partikulära har sina argument och att de behöver tänkas samtidigt. Men de exempel jag beskrivit säger oss att problemet kvarstår om hur man ska se på förhållandet mellan dem.

En av dem som tydligast formulerat detta som demokratins allra mest centrala problem är Seyla Benhabib. Hon menar att själva relationen mellan dem är det centrala demokratiska problemet. En utgångspunkt för att kunna analysera och hantera frågan uttrycker hon så här:

»Jag framhåller i det nödvändiga åtskiljandet av och samtidigt också den nödvändiga medlingen mellan moralen och etiken, moralen och politiken. Uppgiften går ut på en slags förlikning, inte att förenkla. Hur kan man medla mellan moralisk universalism och etisk partikularism?⁵²

---

52 »I will insist on the necessary disjunction as well as the necessary mediation between the moral and the ethical, the moral and the political. The task is one of mediations, not reductions. How can one mediate moral universalism with ethical particularism?» (min översättning L.E.)

I Habermas efterföljd blir termen för det universella *det moraliska* och för det partikulära *det etiska*. Det moraliska utgår från Kant och hans universalistiska formuleringar om mänskligt handlande, medan det etiska utgår från Aristoteles och hans formuleringar om etik, eller det goda livet.

Det goda livet är här alltid partikulärt eftersom det är bestämt av de specifika förhållanden som råder i ett visst samhälle vid en viss tid. Det goda livet är alltså relativt, medan det rätta äger giltighet över tid. Människans okränkbarhet och allas lika värde gäller alltid och överallt, medan hur vi gestaltar våra liv är lokalt och kulturellt bestämt.

Benhabibs bud är alltså att mediera, eller länka häremellan. Själv gör hon det genom att mjuka upp Habermas kriterier för ett sant kommunikativt samtal. Här är det argumentets kraft som ska vara utslagsgivande i en diskussion som förs innan ett beslut ska fattas. Det är alltså rationellt och går emot att det är makt eller tradition som ska avgöra. Det har diskuterats mycket huruvida detta är ett möjligt och giltigt tillvägagångssätt i en ojämlik värld där några har talets gåva och träningen i argumentation, och därmed har makt över dem som trampats ned i »tystnadens kultur« för att tala med Paulo Freire. Benhabib ställer in människors berättelser som en förutsättning för det sanna kommunikativa samtalet. Genom att ta del av varandras berättelser kan vi få en närmare dialogisk förståelse mellan stora skillnader än om vi bara brukar de rationella argumenten i ett samtal.

Berättelsen öppnar för en utveckling av förhållandet mellan det universella och det partikulära i relation till den hermeneutiska traditionen, i vilken våra berättelser är centrala för vår identitet och livsförståelse. Vi är våra berättelser och genom att ta del av andras berättelser vidgar vi våra egna horisonter. För Paul Ricoeur är berättelsen i centrum och i sin etik formulerar han något av en demokratisk vision. Kort lyder den: Ett gott liv, med och för andra, på rättvisa institutioner. Ett gott liv är partikulärt bestämt, men det kan inte göras enbart utav en själv, det kräver socialitet och vänskap, med och för andra. Det rättvisa är gränsen för möjligt mänskligt handlande.

Självuppskattning hänger samman med uppskattning av andra, det goda är nebulosan av våra drömmar och ideal, vad vi vill åstadkomma. De enskilda handlingar som styr våra liv ska ses i ljuset av våra livsberättelser, hela vårt liv. Rättvisa utgår från människors likvärdighet och ett likvärdigt förhållande förutsätter rättvisa institutioner. Därigenom skiljer sig rättvisan från det som finns i ett personligt förhållande. På så vis länkas det partikulära och det universella till varandra. Uttryckt med Benhabibs termer, de behöver mediereras och inte reduceras, eller postkolonialt uttryckt, det universella är alltid på ett eller annat sätt »melled«, legerat eller förbundet med det partikulära.

LITTERATUR

Benhabib, Seyla (2006): *Another cosmopolitanism*, Oxford university press

Gustavsson, Bernt (2000): *Kunskapsfilosofi: Tre kunskapsformer i historisk belysning*, Stockholm, Wahlström o Widstrand

Gustavsson, Bernt (2007): Negotiating the space for Democracy between the Universal and the Particular: The role of phronesis, I *Democracy and Human Rights in Education and Society: Explorations from South Africa and Sweden*, ed. Hoppers, C, Pampallis, J, Gustavsson, B, Motala, E.

Gustavsson, Bernt (2010): Bildung, Ubuntu and the problem of Difference and Unity, i *Altering politics: Democracy from the Legal Educational and Social perspectives*, eds. Jan-Magnus Enele, Katarzyna Jezierska, Bernt Gustavsson

Annika Elmqvist:

Världens första klimatriksdag

Jag försökte hålla klimatet ifrån mig i det längsta. Tänkte jag orkar inte. Det är för stort. Det är för otäckt. Men till slut läste jag ändå ett par böcker om hur vi på några generationer håller på att förstöra det liv som skapats under miljoner år. För vår bekvämlighets skull. Och så trillade jag rakt ner i det svarta hålet och gick igenom alla stadier av skuld, skam, sorg, hopplöshet och vrede. Sällan har glappet mellan kunskap och handling varit så stort som i vår tid. Alla lurpassar på varandra. Ingen vågar börja på allvar. Vi sitter fast i föråldrade maktstrukturer och vi missar den ena chansen efter den andra.

Den här gången är inte som andra gånger. Det är naturkrafterna vi utmanar. Inte varandra. Det är årstiderna, havsströmmarna, snön. De kan när som helst ändra sig. Försvinna, växa, förvandlas. Det är ingen idé att försöka vinna tid. Vi kan bara förlora tid. Vi kan bara förlora.

Lösningen kommer inte att komma uppifrån. Den måste komma underifrån. Jag ser klimatrörelsen som en medborgarrättsrörelse. En rörelse för rätten att leva i ett samhälle som gör det möjligt även för kommande generationer att leva på den här jorden. Det var så jag kom att tänka på Folkrikisdagarna för allmän rösträtt som hölls i slutet av 1800-talet. Är det inte dags för en Klimatriksdag?

Vi var fyra likasinnade som samlades med jämna mellanrum på Linds Konditori i Linköping våren 2013 och la upp planerna: Vi skulle ta in motioner. Vi skulle ha en gemensam värdegrund som var lätt att ta ställning till. Klimatriksdagen skulle vara öppen för alla och vi skulle försöka få så många organisationer som möjligt att ställa sig bakom idén. Vi skulle ha föreläsningar med lösningsinriktade forskare och på kvällarna skulle deltagarna ha möjlighet att träffas och knyta nya kontakter. Industrilandskapet i Norrköping med sina parker och vattenfall var ett perfekt ställe att vara på. Särskilt i början av juni då träden just slagit ut. Det högtidliga öppnandet skulle äga rum i konsertsalen i De Geer Konsert & Kongress med tal och artister. Pampigt.

Så såg drömmen ut. Och märkligt nog blev den verklighet.

De tre dagarna i Norrköping, sjätte, sjunde och åttonde juni 2014, blev för mig en nära-himlen-upplevelse. Vi var ett femtiotal idealister som på något magiskt sätt hittade varandra och lyckades organisera denna symboliska riksdag. Allt klaffade. En vänlig, konstruktiv och stark stämning genomsyrade arrangemanget. Sexhundra deltagare kom dit från hela landet, tvåhundra tjugo motioner behandlades, det var tal, föreläsningar, utställningar, familjedag,

(sid 1)
TILL DIG SOM KOMMIT FRAM TILL
(inte kan sova på nätterna pga klimatet och som)

ATT BARA EN STOR BRED OPINION
KAN FÅ POLITIKERNA ATT ÄNDRA KURS.

ÄMNE ETT ALLVARLIGT MENAT

FÖRSLAG

FRÅN

Annika Elmqvist, Linköping.

FÖRSLAGET ÄR ATT VI ORDNAR EN EGEN

KLIMATRIKSDAG 2014

IDÉN ÄR INTE NY—DEN ÄR 120 ÅR GAMMAL

Folkrikdagen.

Medborgare! Det fordras att
Ni i massa infinnen Eder för att
visa folkets representanter, att de
ha en kraftig opinion bakom sig!

Läget var lika låst i
RÖSTRÄTTSFRÅGAN i slutet av
1800-talet.
För att pressa på hölls en symbolisk
FOLKRIKSDAG 1893.
150000 väljare valde 123 ombud
som behandlade ett hundratal
motioner. Resultat:
DEN ALLMÄNNA RÖSTRÄTTEN
BLEV DEFINITIVT FASTSLAGEN
SOM FOLKETS KRAV.

Så här började det. Första sidan av en pdf som skickades till alla som kunde tänkas vara intresserade.

bytesmarknad och ett kulturprogram med musik, teater, konst och poesi. Vi röstade fram sju motioner, fullt genomförbara, som skulle föra oss en bra bit närmare en snabb avveckling av fossila bränslen och ett samhälle där vi kan se barnen i ögonen utan att skämmas.

Motionerna överlämnades till representanter för riksdagspartierna och deras ungdomsförbund. Före överlämnandet sjöng en barnkör Lalehs sång Goliat: *Vi ska bli mäktiga, vi ska ta över världen*. Även om det på sätt och vis var en lek var det ändå på allvar. Politikerna fick en minut var att tacka oss för att vi ordnat klimatriksdagen. De höll fina tal och för en gångs skull kändes det att de är våra representanter. De talar för oss. De vill också ha en förändring.

Och efter det .... så sorgligt att uppleva ännu en valrörelse där vår generations viktigaste fråga tigs ihjäl. Tystas. Bagatelliseras. Så sorgligt att vi är så maktlösa. Hur ska vi gå vidare? Vi vet målet men inte vägen dit. Klimatrörelsen har ingen tydlig form, ingen tydlig organisation. Den finns överallt och ingenstans. Den har inte ett tydligt krav alla kan samlas kring. Den har tusen förslag på tusen olika håll. Men det är också vår styrka. Vår rörelse består av solfångare, vindfångare, drömmare, praktiker, samhällsomstörtare, samhällsreformerare, tvivlare, förtvivelare och hoppfulla. Den blossar upp än här och än där och försvinner. Men finns ändå kvar. Klimatriksdagen var ett sådant fyrverkeri. En sådan händelse i raden av händelser. Med deltagare av alla de här sorterna.

Jag hoppas på folkrörelserna. De som en gång stred för och drev igenom principen en människa en röst. Inte bara de rika människens rösträtt som det var då, utan allas rösträtt. Det måste många gånger ha känts hopplöst även för dem, men de fortsatte ändå.

Inför klimatriksdagen samlade vi på folkrörelser – föreningar och organisationer som stödde vår idé och delade vår värdegrund. Vi ville föra ihop dem. Låta dem träffa varandra och se vad som kommer ut av det. Visa vilket brett stöd det finns för en kraftfull klimatpolitik. Det enda vi behövde vara eniga om var detta: »Vi tar varningarna från FN:s klimatpanel på största allvar och utgår från alla människors lika värde och lika rättigheter.« Till slut hade vi en imponerande lista på etthundrafyrtio organisationer, från små lokala till stora rikstäckande: Naturskyddsföreningen, Greenpeace, Världsnaturfonden och andra miljöorganisationer, men också Scouterna, Transportarbetarförbundet, Hyresgästföreningen, KFUM, bildningsförbund, folkhögskolor, kyrkor och många många andra. Tillsammans representerar de ett par miljoner medlemmar.

Det här är min dröm just nu. Den verkar nästan omöjlig men inte helt. Tänk om alla dessa etthundrafyrtio organisationer – och gärna många fler – gick

samma i en gemensam manifestation liknande den som samlade fyrahundratusen deltagare i New York i september 2014. Det skulle kunna bli början till något nytt. Ett tankejobb. Tre av fyra i vårt land oroar sig för den globala uppvärmningen. Hur många skulle vi kunna bli här?

Tänk dig att klimatrörelsen är nästa stora medborgarrättsrörelse. Den är redan på gång runt om i världen.

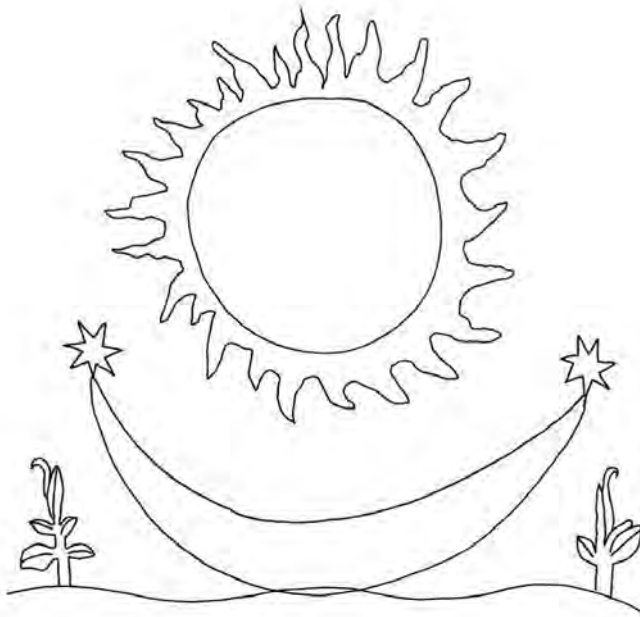
Den håller på att bli samordnad. Samma dag som den stora klimatmarschen ägde rum i New York hölls liknade manifestationer i etthundrasextiotvå länder. Tänk dig att du är en del av den rörelsen. Det är en glad tanke. Du är inte ensam. Allt kanske går åt helvete, men vi försöker åtminstone göra något. Det finns också en möjlighet att vi lyckas hejda den ekologiska och mänskliga katastrof som skymtar vid horisonten.

Här är listan på organisationerna som stödde Klimatriksdagen 2014.
(Den hade lätt blivit längre om vi bara hunnit kontakta fler.)

ABF Östergötland, Afrikagrupperna, Arbets Museum, Artister för Miljön, ASPO Sverige, Bildningsförbundet Östergötland, Bilpool Sambil, ideell bildelarförening, Calluna AB, Camino, Campingteatern, Chalmers Students for Sustainability, Cogito, Det naturliga steget, Ekobanken, Ekolådan, Eksjö Klimatnätverk, Ellen Keysällskapet, Elöverkänsligas förening Östergötland, e-man AB, ERO-Ekobyarnas Riksorganisation, Fackförbundet ST inom SMHI, Fair Trade Shop Norrköping, Folk och Frö, Kalmar, Folkhögskola.nu/folkhögskolornas informationstjänst, Folkhögskolor: Albins folkhögskola, Bona folkhögskola, Botkyrka folkhögskola, Ekofilosofinjen Hola folkhögskola, Fellingsbro, Härnösand, Ingesund, Karlskoga, Lunnevad och Vårdinge By folkhögskola, Folkkampanjen mot kärnkraft-kärnavapen, Fossil Free Sverige, Framtiden i våra händer, Framtidsjorden, Fredsrörelsen på Orust, Fripratarna, Linköping, Fältbiologerna, Föreningen Ordfront, Förening för förändring, Föräldravrådet, Gemensam Valfärd Stockholm, GF-sol AB, Greenpeace, Handels Students for Sustainability, HSB:s bostadsrättsförening Gasellen, Hyresgästföreningen, Ingenjörer för miljön, IKF, Internationella Kvinnoförbundet, IKF Linköping, JAK medlemsbank, Jordens vänner, Juste a'Fair, Justitia et Pax, KFUM Sverige, KFUM Y-climate action, Klimataktion, Klimatkärringar och vädergubbar, Klimatnätverket Borås/sjuhärad, Klimatskyddsbyrå, Klimatmagasinet Effekt, Klimatsvaret CCL-Sverige, Kollektivhus Nu, Kolmårdsvind, Kolonierna, KRAV ekonomisk förening, La Maison Afrique Fair Trade, Latinamerikagrupperna, Lektion.se, Linköpings Långfärds-skridskoclubb, Lodilo AB, Lunds University Human Ecology Division and Network, Läkare för miljön, Länsbildningsförbundet Sörmland Medarbetarförbundet, Miljögruppen MIR, Missionskyrkan, Miljömagasinet, Miljöresurs Linné, Miljövänner för kärnkraft, Naturskyddsföreningen: Riksstyrelsen, Klimatnätverket, Länsförbundet Västernorrland, Länsförbundet Östergötland, Skogsgruppen Östergötland, Klimatgruppen Göteborg, Linköpingskretsen, Norrköpingskretsen, Malmökretsen, Motalakretsen, Olofströmskretsen, Stockholmskretsen och Övertorneå Naturskyddsförening, NBV Skåne, NOOW, Nätverket för vindbruk, Omställning Sverige, Omställning Gävle, Omställning Midsommarkransen/Aspudden, Omställning Västerås, Omvända vär(1)den, Örebro, Ordbrukarna Åtvidaberg, Permakultur i Sverige, Permakultur Stjärnsund, PPAM Solkraft, ProSanitas, PUSH Sverige, Radikaliserad Klimatpolitiken Nu, REALS, RIO Rörelsefolkhögskolornas Intresseorganisation, Saco-S SMHI, Scenkonstgruppen Najka, Scouterna, SFHL, Svenska Folkhögskolans Lärarförbund, SFHL

Hjälmar-Östergötland, Sigtuna Exergiakademi, Skydda Skogen, Skånes FN-distrikt, Småbrukare Östra Småland och Öland, SMUF, Södertörns Miljö- och utvecklingsförening, Steg 3, Stiftelsen Hållbart Samhälle, Studieförbundet, Studieförbundet i Östergötland, Svalorna Indien Bangladesh, Svenska Järnvägsförbundet, Svenska kyrkan: Linköpings stift, Svenska kyrkan Norrköping, Svenska Kyrkans Unga, Vist församlings miljö- och klimatgrupp, Svenska Plan B, Svenska Transportarbetarförbundet, Svenskt centrum för tillämpad sociologi, Sveriges Kristnas Råds referensgrupp för klimat och hållbar utveckling, Tid & rum i Östra Hoby, Tidsverkstaden, Urbergsgruppen, Vindforum, Wake-up call, Världsnaturfonden WWF.

I boken *Världens första Klimatriksdag* finns alla motionerna, foton och andra dokument samlade. 256 sidor, pris 129 kr, 170 kr inkl frakt.
Utgivare: Föreningen Ordfront, beställ från info@ordfront.se.
Du kan också gå in på www.klimatriksdag2014.se.

Solen som vi använde till logga kommer ursprungligen från den här bilden. Den föreställer vårdagjämningen, det ögonblick då dagen blir längre än natten.

Edward Snowden:

Massövervakning är oförenlig med demokrati

Föreningen Ordfront instiftade 1992 Demokratipriset som delas ut årligen till en person eller organisation som i ord eller handling bidragit till att befästa de demokratiska idealen om jämlikhet och integritet samt skapat diskussion om vad demokrati är. Alla pristagarna under de gångna åren finns listade på sid 430.

Mänskliga Rättighetsdagarna i Umeå i november 2014 avslutades med att Ordfronts ordförande Anna Wigenmark presenterade årets pristagare, Edward Snowden. Eftersom Edward Snowden har asyl i Ryssland och inte kan resa fritt arrangerades prisutdelningen genom videolänk mellan Moskva och Umeå. Samtidigt kopplades journalisten Glenn Greenwald upp via länk från Brasilien.

Brian Palmer överlämnade priset och ledde ett längre samtal med Edward Snowden och Glenn Greenwald. Samtalet finns på internet: <https://www.youtube.com/watch?v=3SM-GUaEJlg>. Det återges här på svenska i en något förkortad form.

Brian Palmer: Edward, har du samtalat via videolänk med Sverige någon gång förut?

Edward Snowden: Nej, inte i den här skalan! Jag ser alla som samlats på min skärm och det är verkligen fantastiskt! Jag kan inte tacka er nog: Ordfront och var och en i Sverige som är engagerade för mänskliga rättigheter och som har uttryckt sitt stöd, inte bara till mig själv, genom att ta upp dessa frågor, om hur vi kan lösa de utmaningar som vår demokrati ställts inför när teknologin utvecklas och blir mer tillgänglig och billigare. Särskilt gäller detta övervakning. Det är en stor ära att vara här och jag vill tacka er för att ni har bjudit in mig att tala.

Brian Palmer: Vi är så glada över att du är här tillsammans med oss, och här i Folkets Hus i Umeå har samlats studenter, journalister och medborgare som deltar i Mänskliga Rättighetsdagarna – Skandinaviens största möte om mänskliga rättigheter – som äger rum varje år. Vi kommer att ha 1 procent ceremoni och 99 procent diskussion.

Först den formella ceremonin: På uppdrag av den svenska folkrörelsen Ordfront, ber jag att få utdela Ordfronts Demokratipris för 2014 till Edward Snowden.

Applåder.

Edward Snowden: Tack, tack.

Brian Palmer: Eftersom vi vet att du inte kan resa hit på ett tryggt sätt för att ta emot det vackra diplomaten personligen, vill vi att du ska komma ihåg det gamla talesättet om gåvor att det är tanken som räknas.

Edward Snowden: Tack. Men låt oss inte helt utesluta att jag ska kunna komma personligen. Jag vet att det nyligen ägt rum ett regeringsskifte i Sverige så kanske det inte dröjer alltför lång tid innan jag kan komma. Allt som krävs är att jag kan färdas på ett säkert sätt.

Brian Palmer: Jag hoppas verkligen det. Låt mig först läsa en litet stycke ur prismotiveringen: »Edward Snowden har hävdat att det ankommer på ett upplyst folk att besluta om det vill leva i en värld där det hela tiden övervakas av staten. Med mod och noggranna överväganden har han tagit initiativ till en världsomspännande debatt om övervakningssystem bortom demokratisk kontroll och rättssäkerhet.«

När vi nu har förmånen att fortsätta den debatt som du startat vill jag ställa flera frågor till dig som mina Ordfrontvänner och jag är angelägna att förstå bättre.

Den första frågan rör de dubbla roller som NSA och andra övervakningsorganisationer har: En roll är att spionera på misstänkta brottslingar och terrorister. Den andra rollen är att spionera på precis vem som helst – journalister, domare, klimatförhandlare, klimataktivister, USA:s senatsutskott, tyska riksdagsledamöter, företagsledare, vanliga medborgare i Sverige och USA och i de flesta andra länder. Hur går dessa två roller ihop?

Edward Snowden: Det här håller mer och mer på att bli ett problem eftersom vi fått ett slags egenmäktiga verksamheter inom myndigheterna. Ett slags institutioner i sig själva, som inte har någon överblick, eftersom inställningen är att »allt vi gör är hemligt«.

Inte ens våra folkvalda företrädare är medvetna om dessa organisationers verksamhet. Någon enstaka parlamentsledamot eller någon statsminister kanske utnyttjar deras aktiviteter. I USA är det några få senatorer som har rätt att diskutera den hemliga information som samlas in. Men inte heller de förstår fullt ut omfattningen av verksamheten. I slutändan betyder det att de främsta folkvalda församlingarna saknar full politisk förståelse av vad dessa avlyssningsorganisationer ägnar sig åt. Man vet inte vad som händer.

Dessa program utvecklades ursprungligen för utländsk underrättelseverksamhet i syfte att stoppa terrorister. För att förhindra militära anfall gav man dessa verksamheter, ofta i hemlighet, extraordinära befogenheter.

Men efter hand, särskilt under det senaste decenniet, har vi sett en tendens att myndigheterna tillåter dessa organisationer att utvidga sina befogenheter.

I USA kallar vi detta »mission creep«, smygande utvidgningar, när vi märker att uppdragen expanderar sakta och i hemlighet, utan att vi vet vad som pågår.

Detta är farligt eftersom icke-auktorerad makt används i allt större utsträckning av vår polis i vårt eget land mot våra egna medborgare. Det som en gång började utanför våra gränser i extremt hotfulla situationer som skrämde oss, som när någon bombar en marknadsplats, används nu på hemmaplan i jakten på droger och för att övervaka politiska föreningar.

Det riktigt farliga, i och med att tekniken blir billigare och når ut allt längre, är att denna verksamhet inte längre har en klar målinriktning.

Målinriktad avlyssning är om man till exempel avlyssnar en känd terrorists mobilsamtal i Pakistan för att förstå vem han talar med. Men de senaste åren har det som kallas massavlyssning formligen exploderat. Det handlar om övervakning av telefontrafiken från var och en i Pakistan, från alla i till exempel Kongo, alla i Kina, alla i Ryssland och till och med alla i Sverige, alla i Tyskland, alla i Frankrike och till slut alla i USA.

Det här är inte science fiction, det är inte en profetia, det händer idag. I USA har presidenten själv utsett granskningskommittéer som ska se över dessa program som har fått rätten att registrera samtalslistor för varenda invånare i landet. Huruvida de har de tekniska möjligheterna att göra det varierar från plats till plats, men faktum är att övervakningspolicyn är beslutad.

Denna smygutvidgning är extremt farlig eftersom den nu håller på att automatiseras till drönare och flygplan. Igår stod det i Wall Street Journal en artikel om att amerikanska mobiltelefoner avlyssnas med ett hemligt spionprogram.

Det betyder att vi har flygplan i USA med sensorer som kan avlyssna signalerna från våra mobiltelefoner, de trådlösa »adaptor cards« i våra laptops, våra Bluetooth headsets, hårdvaruadresserna i din iPod och iPhone, all den utrustning som har så kallad universell unik identifiering, UUID. Det betyder att när man en gång registrerat var du har befunnit dig, vid tre tillfällen dagligen – till exempel i ditt hem, på din arbetsplats, där du studerar, i din församling du går till, där du röstar – kan allting spåras tillbaka till dig, dina vänner, dina politiska föreningar. Man kan identifiera allt utifrån så lite information som tre platser som du har besökt och som har din hårdvaruadress i din iPhone. När dessa flygplan cirklar över våra städer – och som sagt, det är inte en framtidsprofetia, det stod att läsa i tidningen igår – kan man spåra var du varit hela tiden. När planet kretsar över dig registreras positionen för din mobil gång på gång. Genom uppgifterna om var din mobil befinner sig kan man triangulera fram var du återkommande befinner dig. Man kan följa dina rörelser i allt större utsträckning, egentligen kontinuerligt, beroende på kostnaden för att lagra data och i hur hög utsträckning man vill ha uppgifterna om dig tillgängliga.

Detta är verkligen farligt eftersom vi inte vet hur detta hände. Detta är inte lagligt reglerat i USA, vi har inte haft någon öppen debatt om det, det har införts i hemlighet.

När journalister som rapporterat om detta har vänt sig till myndigheterna och frågat: Vad är detta? Varför sker denna övervakning? Kan ni förklara varför den behövs? Hur kan ni rättfärdiga denna kränkning – som är extrem och oförsvarlig – av våra rättigheter? Då har myndigheterna svarat: Vi kan inte säga att dessa program existerar eller att de inte existerar, vi kan inte försvara dem och vi kan inte säga att de är nödvändiga eftersom om vi gjorde det skulle vi erkänna att dessa program existerar.

Detta är den springande punkten eftersom vi förlitar oss på att makt-delningen mellan myndigheterna fungerar, på balansen mellan rättsväsendet, den verkställande makten, polisen, åklagarna, utredarna och lagstiftarna.

Politikerna har faktiskt stängt oss ute från rättssystemet, allmänheten har utestängts från beslutsprocessen genom att myndigheterna hänvisar till nationell säkerhet och säger att vi inte behöver känna till dessa övervaknings-system, att de är hemliga.

När systemen är implementerade, och våra rättigheter kränks av dessa program, ska vi kunna gå till domstolen och klaga. Myndigheterna ska kunna försvara sitt agerande och därefter ska domaren fatta sitt beslut: Är detta rätt, är detta rimligt, respekteras mina rättigheter? Men genom att förneka att övervakningsprogrammen existerar, genom att samtidigt vägra att säga att de inte existerar, kan myndigheterna säga till domstolarna att de inte har befogenhet att ta ställning till dessa program, att de inte överhuvudtaget kan ta upp frågan om våra rättigheter har kränkts.

Detta är den kritiska punkten i det senaste årets avslöjanden som många människor inte har insett. De tror att det enbart handlar om övervakning, och övervakning är en stor fråga, särskilt när det handlar om något som sker utan en tydlig målinriktning, som sker en masse. Man övervakar inte längre misstänkta brottslingar, vi övervakar hela befolkningar.

Men verkligheten är den att övervakningen bara är det praktiska uttrycket

för en ny, förändrad syn på modellen för politiskt styre i våra västerländska och liberala samhällen, där vi aldrig tidigare skulle ha förväntat oss en sådan verksamhet.

Vi förlorar förmågan att skapa politik och styra våra myndigheters politik, utifrån idéerna vi har om var gränserna runt våra rättigheter ska dras. Som konsekvens av detta blir vi mindre självstyrande, mindre liberala och mindre fria. Jag menar att detta är någonting som vi måste göra motstånd mot på varje punkt.

Något som inte har framgått helt av rapporten som publicerades igår i Wall Street Journal om dessa plan som plötsligt avlyssnar alla våra kommunikationer när vi rör oss är det faktum, som jag sa tidigare, att det är ett system som verkar inom USA:s gränser.

THE // INTERCEPT

THE NSA'S SECRET ROLE IN THE U.S. ASSASSINATION PROGRAM

BY JEREMY SCAHILL AND GLENN GREENWALD @jeremyscahill @ggreenwald

SHARE

- TWITTER
- FACEBOOK
- GOOGLE
- EMAIL
- PRINT

The National Security Agency is using complex analysis of electronic surveillance, rather than human intelligence, as the primary method to locate targets for lethal drone strikes – an unreliable tactic that results in the deaths of innocent or unidentified people

According to a former drone operator for the military's Joint Special Operations Command (JSOC) who also worked with the NSA, the agency often identifies targets based on controversial metadata analysis and cell-phone tracking technologies. Rather than confirming a target's identity with operatives or informants on the ground, the CIA or the U.S. military then orders a strike based on the activity and location of the mobile phone a person is believed to be using.

The drone operator, who agreed to discuss the top-secret programs on the condition of anonymity, was a member of JSOC's High Value Targeting task

Detta rapporterades faktiskt redan i februari 2014. Myndigheterna har inte grund för att påstå att övervakningsprogrammet inte existerar eftersom det avslöjades i deras egna uppgifter, av National Securitys egna dokument. Detta program var ett underrättelseprogram avsett att spåra utländska terrorister, det är skälet till att man gav tillstånd till programmet överhuvudtaget. Det kallades bokstavligen shenanigans, ett ord som betyder taskspeleri, ett ord för lurendrejeri, ett ord för alla slags avskryvda aktiviteter.

In addition to the GILGAMESH system used by JSOC, the CIA uses a similar NSA platform known as SHENANIGANS. The operation – previously undisclosed – utilizes a pod on aircraft that vacuums up massive amounts of data from any wireless routers, computers, smart phones or other electronic devices that are within range.

Detta program användes för att flyga över hyddor i Jemens öken och vi påstår att detta var ett nödvändigt syfte för att göra vår nation säker och oangripbar. Men bara ett par år senare, utan något lagligt tillstånd, utan att allmänheten var medveten om det, utan någon öppen debatt eller någon politisk diskussion, ser vi nu hur samma program som auktoriserades för att jaga terrorister används för att jaga småskurkar hemma i våra städer. Men det drabbar oss alla. Alla våra kommunikationer avlyssnas nu, var vi befinner oss registreras hela tiden genom att dessa program används på ett nytt och tidigare okänt sätt. Det är detta vi måste skydda oss mot.

Applåder.

Brian Palmer: Jag vill fokusera för en stund på dem som samlar in denna information och har tillgång till den: de anställda på olika övervakningsorganisationer. Hur uppfattar dina tidigare kollegor och personer som arbetar i denna bransch sig själva? Hur är deras typiska självförståelse?

Edward Snowden: Det här är en ganska så kontroversiell sak. Många är intresserade av den och frågar hur kan detta ske? Hur kan vi ha organisationer som egentligen inskränker rättigheterna i fria samhällen, som direkt underminerar omfattningen av frihet i ett samhälle utan att alla anställda säger: Det här är fel!

Naturligtvis är inte dessa organisationer bemannade med onda människor. Och det är faktiskt svaret. Ingen av alla dem som arbetar i dessa organisationer försöker att göra en dålig sak. I själva verket försöker de göra motsatsen. Var och en på NSA som jag arbetade med var övertygade om att de utträttade något gott, de gick till arbetet varje dag och försökte skydda oss, de försökte skydda oss från allvarliga hot därute.

Problemet är dubbelt: För det första, ingen vid NSA, ingen vid dessa hemliga organisationer, har en fullständig hel bild av konsekvenserna av sina handlingar. Det är resultatet av hemlighetsmakeriet. När du arbetar på ett kontor vid NSA ska du inte veta vad någon gör på kontoret längre ner i korridoren,

du ska inte veta vad personen vid skrivbordet bredvid dig arbetar med. Du ser enbart din lilla pusselbit. Du gör din bit och förstår inte hur den kuggar in i en annan persons pusselbit, och ännu en annan persons pusselbit, för att skapa detta gigantiska nät som har konsekvenser som du inte kan förutse och som du inte är medveten om.

Men till syvende og sist måste vi inse att goda människor kan göra dåliga saker i goda syften. När vi tänker på f.d. DDR och Stasi, när vi tänker på varje form av statligt övervakningssystem, varje statlig övervakningsbyrå, på KGB och liknande som har funnits, dessa organisationer skapades i samhällen som upplevde sig själva leva under hot och många gånger hade de rätt – de var ut-satta för tryck från yttre krafter, från motståndare. Att skydda staten var det viktigaste de kunde göra, tänkte de, för att skydda liv och politisk kontroll i sina samhällen.

De tog inte jobben för att kränka människors rättigheter men där hamnade de till slut. Och så är i hög grad fallet här. NSA är inte Stasi, den saken är klar, men verkligheten är den att de har skapat ett övervakningssystem som är långt mer avancerat än något tidigare övervakningssamhälle någonsin har kunnat drömma om. De har större tillgång till information om våra privata liv, våra privata dokument, vem vi älskar, vad vi läser, vem vi röstar på, vad vi är intresserade av, vad vi vill bli, än någon organisation i mänsklighetens historia någonsin tidigare haft. Det är en oerhörd makt att ge en organisation och det blir än farligare när det sker utan någon offentlig kontroll, utan någon form av allmän insyn.

En av de saker som jag har försökt att visa med exemplet med flygplanen som kretsar ovanför oss är att dessa övervakningssystem endast fungerar om terroristen i mitt exempel använder en mobiltelefon, eller använder en internet maskin som har en trådlös internet adaptor, någonting som sänder ut radiosignaler i världen. Det gör vi alla, men verkligheten är den att Usama bin Ladin inte hade använt mobiltelefon sedan 1999.

Folk brukar säga att avslöjandena kanske gör oss mindre trygga, terroristerna kanske ändrar sin taktik. Men var och en som försöker ägna sig åt någon form av terroristaktivitet vet att om de ägnar sig åt elektronisk kommunikation kommer de med all sannolikhet att bli övervakade.

Så vi skapar system i syfte att övervaka människor som vi helt enkelt inte kan övervaka eftersom de inte använder teknik på denna nivå. Men tekniken är perfekt för att övervaka oss som allmänhet, civilsamhället. Det är detta vi måste se upp med.

Hur har det blivit på detta sätt? Hur ser mina kollegor på sig själva? De upplever helt enkelt att de förhindrar terroristattacker, förhindrar att andra män-

niskor skadas och att de gör sitt allra bästa i sina egna ögon för att skydda våra rättigheter så bra de kan, samtidigt som de fullföljer det som de uppfattar som sitt uppdrag.

Brian Palmer: Du har sagt att de flesta personer i övervakningsbranschen är ärliga och anständiga. Ändå har du skildrat hur övervakningspersonal i hemlighet tar bilder av vanliga medborgare när de använder sina egna smartphones eller datorer. Du har berättat att dina tidigare kollegor ibland på kul skickat runt på kontoret nakenbilder på personer som de kommit över genom spioneri. Så jag undrar, vilket slags arbetsplatskultur handlar det om här, vilken nivå är det på yrkesetiken inom NSA och övervakningsföretagen?

Edward Snowden: Det är som på en herrklubb. När man funderar på hur det här har kunnat hända vill man inte tänka på det som det är: att denna individ ägnar sig åt att fiska efter nakenbilder av en viss individ. Även om detta faktiskt har hänt. I själva verket har NSA-analytikerna missbrukat dessa aktiviteter, sina möjligheter, att övervaka folks privata email, deras telefonsamtal, deras e-postbilagor, deras bilder, och sådant från folks e-konton, så många gånger att de skapat ett internt begrepp, *love int.*, vilket står för *love intelligence*, »kärleksunderrättelser«.

Jag har för mig att mer än tolv personer öppet har uppgett för den amerikanska kongressen att de har brutit mot lagen och använt NSA resurser för sådana syften. Intressant nog har inte en enda av dem, så vitt jag vet, åtalats för det, därför att man anser det viktigare att hemlighålla dessa program än att tillgodose det allmänna intresset för rättvisa, eller att avskräcka personer från att begå sådana handlingar. Man menar helt enkelt att detta att få sitt privatliv kränkt genom att en anställd på NSA skickar runt nakenbilder på dig, inte är något att bry sig om. De uppfattar inte det som något skadligt överhuvudtaget. De utgår från att du aldrig kommer att få reda på att det hänt. Och därför påverkar det dig inte alls.

När man bevakar ett mål, kanske till och med ett legitimt mål, kan den misstänktes flickvän samtala med honom på mobilen och skicka honom privata meddelanden av sexuell natur, med avslöjande foton på sig själv, och de kanske har någon form av intimt utbyte via en webbkamera. Analytikern på NSA som ser detta snurrar helt enkelt på stolen för att visa det för polaren som arbetar bredvid honom. Många av dem är mycket unga. Vi pratar om 18 till 20 år unga militärrekryter placerade på dessa övervakningsbyråer, som ofta ingår i ett slags militär struktur. Och han säger: »Hej, killar, kolla på det här! Har ni sett det här förut?«

Det här strider mot de officiella reglerna men verkligheten är den att man

betraktas som kompis. Det finns en kod att hålla tyst eftersom man ser så många störande saker dagarna i ända. Man har tillgång till så många hemligheter att man blir en del av ett slags naturlig sammansvärjning.

Det betyder inte att jag säger att de har omoraliskt uppsåt utan att det är naturligt för dem, att deras atmosfär är sådan, luften de andas. Den mänskliga naturen är sådan. Det har vi sett av psykologiska experiment tidigare att när man ger vanligt folk befogenhet att reagera på ett oproportionerligt och onödigt sätt på hot som inte är särskilt allvarliga, så kommer de att missbruka sin makt, om så enbart för att de är uttråkade.

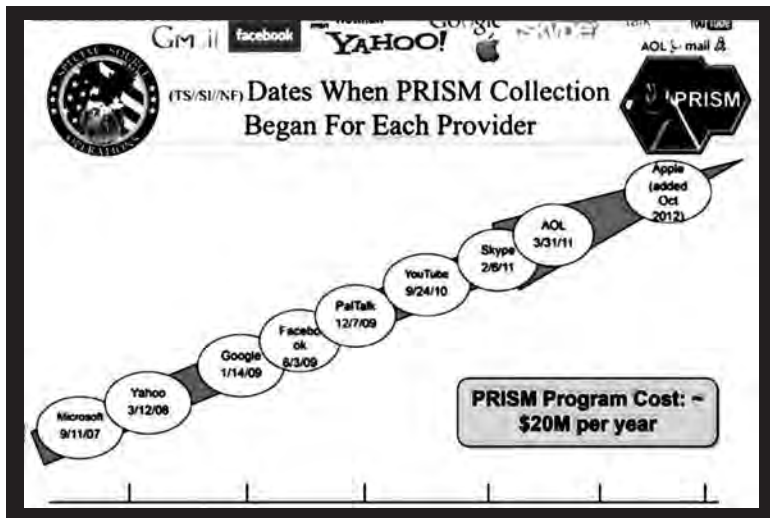
Det är mycket farligt. Därför behöver vi skapa överblick, vi behöver kunna utkräva ansvar när individer begår fel.

Viktigast av allt är att det måste starta från toppen. Vi kan inte endast straffa anställda på den lägsta nivån när något går snett. Vi måste straffa de allra högsta tjänstemän som tillåter denna miljö, som tillåter denna kultur, denna situation, som tillåter att dessa system byggs och används utan att allmänheten har gett sin tillåtelse.

Applåder

Brian Palmer: Hur kan vanligt folk, journalister och människor i gräsrotsorganisationer skydda sig själva från statlig övervakning? Var jag en fullständig idiot när jag förberedde det här och använde Gmail, Facebook, Dropbox, Skype och nu Google Hangout och förlitade mig på säkerheten i dessa system?

Edward Snowden: Jag vill inte påstå att du är en idiot men nu ska du få en del dåliga nyheter. Ett av de tidigaste avslöjandena förra året var någonting som kallas The PRISM-program.

Du nämnde Facebook, Skype, Google, alla dessa bolag, de viktigaste amerikanska tjänsteförmedlarna, har undergrävts i hemlighet av dessa organisationer. Det är inte unikt för USA, men USA gör detta i den mest omfattande och grövsta form därför att dessa organisationer har sina huvudkontor, sin hemvist i USA, och de har därför mer att lagra.

Verkligheten är den att varje tjänsteoperatör idag ofta utsätts för dessa slag av påtryckningar. Det som är farligt med att använda Google, använda Facebook, Dropbox osv, är att de har tillgång till innehållet i din kommunikation, det är lagrat fullständigt okrypterat.

Din mailbox som du inte har hemma när du loggar in på Gmail ligger på en Googleserver någonstans därute i deras datacenter. Innan de har skaffat ett tekniskt system som kallas Zero Knowledge Encryption och förvarar dina data så att de inte själva kan läsa den, är din information sårbar för dessa slags övergrepp när bolaget självt kan läsa din kommunikation, de kan analysera den för intäktssyften, de kan försöka sälja den till annonsörer eller de kan helt enkelt förmedla den till dina motståndare. Vare sig dessa motståndare råkar vara en myndighet om du är en aktivist som arbetar för ett fritt internet, eller om du lever under en förtryckarregim, så kan dessa myndigheter pressa dessa företag och säga: »Vi kommer att ta bort er rätt att bedriva verksamhet om ni inte ger oss detta slags information.« Det är en mycket farlig sak.

I USA, där jag tror de flesta människor håller med om att vi har ett ganska utvecklat rättsväsende, är det uppseendeväckande att PRISM-programmen tillåter Google och Facebook och alla andra att överlämna information till dessa statliga säkerhetsbyråer. De agerar utan fullmakter. Det rådde en hel del förvirring och dispyter om detta eftersom rättsliga fullmakter används i vissa fall. Men fullmakter används endast när man efterfrågar information om en amerikansk medborgare i USA. Om du bor i Baltimore och FBI vill ha dina uppgifter från Google sänder de en formell begäran till Google. Men om du är svensk behöver de inte skicka en begäran, de behöver inte ens ange ett sannolikt skäl till att du misstänks vara inblandad i brottslig verksamhet.

Det finns ett särskilt bemyndigande enligt FISA Amendment Act från 2008 i USA kallad Section 702 som tillåter USA:s allmänna åklagare att i hemlighet upprätta en certifiering, en auktorisation för en hel klass av eftersökningar, och detta kan gälla till exempel utländsk underrättelseverksamhet, något som är mycket omfattande. Det är samma bemyndigande som användes för att till exempel spionera på Angela Merkel eller FN:s Barnfond eller Världsbanken eller på en massa andra organisationer eller aktivisterna vid klimatförhandlingarna. Samma bemyndigande kan användas för att stjäla din e-post, och den är i själva verket inte stulen eftersom Google måste lämna ut den frivilligt,

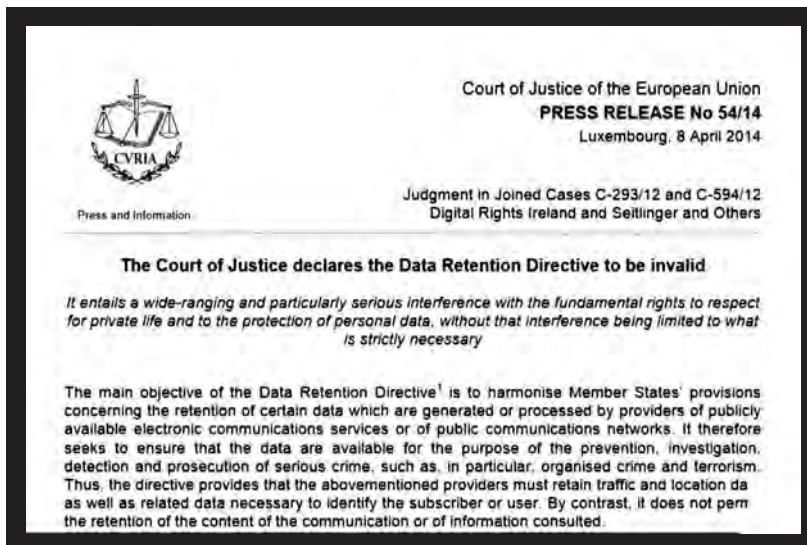
utan att någon behöver visa en fullmakt, utan att någon misstanke om brott föreligger. Detta är ett allvarligt underminerande av rättssäkerheten.

Om du hör till de 95 procent av mänskligheten som lever bortom USA:s gränser har du försatts i en särskilt sårbar sits och har ingen möjlighet att protestera. Du har ingen möjlighet att sätta dig till motvärn förutom att låta bli att använda dessa kommunikationstjänster vilka är några av de mest betydelsefulla kommunikationsmöjligheter som existerar idag.

Det vi verkligen behöver är mer internationella regler, fler internationella överenskommelser om var gränsen ska dras, om att varje form av övervakning måste grundas på individuella beslut om att den är nödvändig, att besluten måste fattas av en domare med sedvanliga fullmakter.

Vi får inte avvika från detta förfarande förutom i tider av totalt krig eller när vi står inför en existentiell kris för alla medborgare. Och idag finns inget sådant hot.

Den goda nyheten är att saker och ting håller på att förändras.

Tidigare i år 2014 underkände Europadomstolen EU:s datalagringsdirektiv och kritiserade att lagarna krävde denna sorts kränkande datalagring som i detta fall utförs av Google, Facebook, och av teleoperatörer, vilka faktiskt är långt mer ansvariga för kränkningarna av våra rättigheter än någon enskild förmedlare av teknik. Jag syftar på AT&T, på Verizon, på de nationella teleoperatörerna i Sverige, i Storbritannien, i Danmark, i Tyskland. Dessa organisationer är vi beroende av för att skydda vår privata kommunikation på en bred, kollektiv och social nivå. I allt högre grad ser vi att den kränks.

Men det är ett mycket gott tecken att domstolarna har börjat att slå tillbaka genom att säga, utan att tveka det minsta, utan varje form av halvmesyr: Massövervakning – övervakning av hela befolkningar – utan fullmakt från domstolar, utan fullmakt som anger att en viss individ är misstänkt för en specifik kriminell verksamhet – är en grundläggande kränkning av centrala mänskliga rättigheter.

Applåder

Brian Palmer: Tack. Vi vill nu också välkomna journalisten och Pulitzerprisvinnaren Glenn Greenwald som är uppkopplad från Brasilien. Edward, har du några tips på vad man kan använda istället för Gmail, Hotmail och alla andra?

Edward Snowden: Det finns ett antal alternativ som skyddar ens integritet åtminstone i en viss utsträckning.

Sanningen är den att det är väldigt svårt att vara fullständigt anonym, det är en nästan omöjlig uppgift. I många fall är det helt omöjligt. Men detta håller sakta på att förändras eftersom vi nu ser hur nya verktyg och nya sociala strukturer utvecklas som gör det mer möjligt.

Jag kan lista bolag som gör ett mycket bättre jobb. Till exempel har Dropbox en direkt konkurrent som kallas SpiderOak som använder samma Zero Knowledge Encryption som jag nämnde tidigare. De behåller din information precis som Dropbox men med den skillnaden att de inte har tillgång till de nycklar som gör det möjligt att förmedla informationen till annonsörer eller till någon annan. Din information är säker inte bara från externa makter utan också från bolaget självt. Det är en betydelsefull förändring.

Det finns krypterade meddelandesystem tillgängliga nu för din Android mobil, för din Iphone, som skapats av en grupp som heter Open Whisper Systems, vilka förresten skiljer sig från Whisper Service, som kallas Whisper men som inte går att lita på, där är ditt privatliv fullständigt utlämnat. Men Open Whisper Systems erbjuder en kommunikationsplattform som Text Secure, Red Phone. Allt som kommer från Moxie Marlinspike. Det är bra och gedigna system.

Ingenting är perfekt men de är mycket bättre och allt du behöver göra är att ladda ner appen och sen kan du skicka textmeddelanden precis som du alltid har gjort, du kan ha mobilsamtal som du alltid haft, men nu kan de inte längre övervakas av tredje part.

Det här är början på något som vi kommer att se i framtiden.

För mig personligen är det idag omöjligt på grund av min situation att kommunicera så som alla andra gör. Jag kan inte använda de normala produkterna och tjänsterna som är fullständigt öppna och tillgängliga eftersom jag är utsatt

för repressalier från ett flertal regeringar.

Därför måste allting jag gör krypteras. Det är svårt för mig idag eftersom verktygen ännu är mycket grova, de är fortfarande under utveckling.

Men min aktuella verklighet, som består av att jonglera med alla dessa besvärliga krypteringsverktyg, är er framtid. Om vi inte ser mer grundläggande på detta, dvs. att vi måste kräva en reglering, så måste vi kräva internationella standarder för hur vi ska skydda våra kommunikationer, inte enbart inom våra inhemska nationella liberala strukturer utan internationellt, genom överenskommelser som ligger till grund för vår teknologi och våra kommunikations-system.

Om du är svensk och litar på att den svenska regeringen, som den mest upplysta i hela vårt universum aldrig skulle göra något som skadar dig, att den skyddar dina individuella och kollektiva rättigheter fullt ut, så är det kanske inte sant. Men om vi nu antar att den svenska regeringen inte kan begå fel så är din kommunikation ändå utsatt för risk så fort den lämnar den svenska gränsen, vilket inträffar varje gång du använder en on line-tjänst, varje gång du besöker en website, varje gång du använder dig av IP-telefoni.

Det enda sättet att förvissa dig om att din kommunikation är lika skyddad hemma som när den passerar gränsen in till Kina, när den passerar gränsen till Norge, till Tyskland eller Storbritannien, USA, Latinamerika, eller var som helst i världen, är att försäkra dig om att vår tekniska standard, vilken kan införas oberoende av gränser och oavsett vad de nationella lagarna föreskriver, skyddar våra rättigheter. På så sätt kan dina rättigheter garanteras på ett sätt som bokstäver på ett papper helt enkelt inte kan.

Det är i den riktningen vi måste få utvecklingen att gå. Det förutsätter stöd för teknisk forskning, finansiellt stöd till akademisk och vetenskaplig forskning för att skapa nya och bättre sätt att skydda anonymitet och kryptera personliga meddelanden på ett säkert och gediget och ansvarsfullt sätt.

Vi behöver en debatt om hur vi ska dra gränsen i vårt samhälle så att vi kan försäkra oss kollektivt om att all vår kommunikation är säker, och samtidigt tillgodose polisens behov av att göra sitt arbete med målinriktade undersökningar.

Den goda nyheten är att detta redan existerar och har gjort det i årtal. När jag arbetade inom NSA öppnade vi varje dag krypterade mobiler och datorer, inte genom att knäcka själva krypteringen utan genom att bryta oss in i apparaterna.

För så länge som tunga skäl talar för att en person sannolikt är inblandad i allvarliga brottsliga handlingar så att en domstol kan övertygas om nödvändigheten av övervakning, kan vi som samhälle skapa strukturer som möjliggör

tillräckliga övervakningsmöjligheter.

Det handlar inte om ett val mellan privatliv och en slags säkerhet. Det vi har att välja mellan är trygghet för all vår kommunikation, trygghet för vår ekonomi, våra produkter och tjänster – eller massövervakning. Vi behöver inte massövervakning.

Vi har sett dessa system som vi har byggt upp. De granskningar som gjorts i USA av kommittéer, som tillsatts av presidenten själv, har haft alla tänkbara motiv för att rättfärdiga dessa övervakningsprogram, att påstå att de är effektiva och att de uträttar storslagna saker. Dessa kommittéer gavs full tillgång till hemliga uppgifter så att det inte gick att betvivla att de sett allt, att de fick ta del av allting. Men de kom till slutsatsen att system med massövervakning, trots att de varit i bruk i mer än tio år, inte har bidragit till att förhindra någon enda terroristattack under mer än tio år.

Därför måste vi fråga oss själva varför vi ger upp våra rättigheter för system som inte är effektiva, inte nödvändiga, och som inte hör hemma i en värld som ett fritt samhälle önskar.

Applåder

Brian Palmer: Vi har förstått tack vare dig och andra att Sverige deltar intensivt i USA:s globala övervakningssystem, ofta i samarbete med Storbritannien. Varför just Sverige? Hur djupt inblandat är Sverige? Skulle Sverige bli än mer inskränkt i dessa system i framtiden om landet gick med i Nato?

Edward Snowden: Jag kan inte tala för Sverige. Det är en sak för folket i varje land att bedöma utifrån sina egna syften.

Jag vill påstå att nyckelfrågan här är att det är något ganska ovanligt och enastående att vara ett neutralt land. Det har stor betydelse om man förklarar att vi inte kommer att vara en militaristisk nation, att vi inte kommer att höra till dem som vidmakthåller ett konfliktläge, inte kommer att ta aktiv strid med andra stater, inte kommer att utveckla system för att utöva våld, utöva makt, utöva kontroll runt om i världen, vare sig det handlar om att skjuta upp missiler eller att övervaka människors privatliv.

Detta är en diskussion som är mycket viktig. Om man har uppnått neutralitet är det avgörande att man bedömer konsekvenserna av att behålla den, vad den tillför er, era liv, dem omkring er, världen som helhet – om vad det innebär om landet tippar över från en pacifistisk utrikespolitik mot en mer aggressiv utrikespolitik.

Vidare, vad gäller FRA:s övervakning och kontroll i Sverige så är de inblandade i samma aktiviteter som vi kan se i hela EU, i hela världen, i USA:s och hela västvärldens övervakningsstruktur.

När olika rättsväsenden krocker måste vi vara mycket vaksamma, som när NSA säger till Sverige att vi lovar att inte övervaka svenska medborgare i Sverige, och kanske att man inte heller ska övervaka svenskar utanför Sverige.

Men verkligheten är den att så fort din kommunikation i Sverige har lämnat en övervakningssajt som drivs av NSA och passerat kabeln till Danmark, passerat kabeln till Tyskland, och så vidare, ändras det tekniska skyddet och plötsligt är informationen uppslukad och din information lagras i databaser i alla dessa länder som är allierade, helt enkelt som en konsekvens av att den existerar och det finns inte någon nationalitetsruta man kryssar i för att visa vilken nationalitet man har när man använder internet. En naturlig konsekvens är att du förlorar en avgörande del av ditt privatliv, din frihet faktiskt, du förlorar ett viktigt sätt att ha kontroll över hur du interagerar i världen och över allt vad dessa gigantiska organisationer, antagonister och bolag känner till om dig helt enkelt genom att de är en del i dessa samarbeten.

Jag menar att frågan som vi måste besvara är denna: Är det nödvändigt, är det klokt, och är detta ytterst hur en liberal demokrati vill hantera själv och världens framtid?

Brian Palmer: En sista fråga: Hur kan vanliga människor hjälpa till att återupprätta demokratisk kontroll och överblick, att tygla de statliga övervakningsapparaterna? Vilka steg kan vi ta, vilka organisationer ska vi ge vårt stöd, i Sverige och internationellt, för att försöka få till stånd dessa reformer?

Edward Snowden: Vi måste fokusera på ansvarsutkrävande av de tjänstemän som är inblandade i dessa system. Vi måste också utkräva ansvar av systemen som sådana. Som allmänhet kan vi inte utöva någon meningsfull kontroll av dessa aktiviteter om vi inte vet vilka de är. Det är en grundläggande poäng när regeringar idag vägrar att svara.

De säger att de inte kan redogöra för dessa program eftersom de inte längre är effektiva om vi känner till dem, trots att vi fortfarande tar fast kriminella med hjälp av konventionell telefonavlyssning som har funnits sedan början av nittonhundratalet. Det stämmer ju inte. Vi vet att en brottsling har två alternativ: Antingen väljer han att samarbeta med externa likasinnade och löper därmed risk att vara övervakad. Eller så väljer han att agera på egen hand och minskar sin förmåga avsevärt. Ofta väljer kriminella, som kanske inte tillhör de klyftigaste och mest rationella, oavsett riskerna, mer eller mindre att berätta för sina vänner och skryta om saker på internet. Så även om dessa metoder är kända så kommer de att vara effektiva i viss utsträckning.

Och vi kommer att få andra tekniker som är lika effektiva allteftersom tekniken utvecklas. Därför att vad vi behöver förstå om underrättelseverksam-

heten är att de inte finansierar källor, de är fabriker som tillverkar underrättelser på löpande band. Vi skapar ny teknologi, vi skapar nya metoder för att samla in upplysningar, som en naturlig konsekvens av att man sätter en grupp smarta och starkt motiverade människor i ett rum och ber dem lösa problemen med att göra det.

Så jag vill påstå att nyckeln är offentligt ansvarsutkrävande av myndigheter om vad dessa system går ut på. Vi måste kräva av domstolarna att de har det politiska modet att fatta de tuffa besluten i de svåra fall som gäller var gränserna för våra rättigheter ska dras, särskilt när argument om hemligstämpling och nationell säkerhet förs fram.

Idén om att en stat har privilegiet att ha hemligheter för folket är i grunden oförenligt med liberala demokratiska samhällen.

Brian Palmer: En sista fråga till er bägge, Glenn Greenwald och Edward: Hur har de senaste arton intensiva månaderna förändrat er som personer? Vad har ni lärt er om livet under denna intensiva period i era liv?

Glenn Greenwald: För mig har det varit en helt avgörande tid som har påverkat mig för resten av mitt liv. När jag kom till Hongkong träffade jag en person som då var 29 år gammal, som inte hade någon verklig maktposition eller någon form av prestige och som just hade börjat riva upp hela sitt liv och riskera allt det som vi sätter högst i våra liv, för att göra någonting åt en total orättvisa som han upplevde att han bevittnade och som gällde alla rättigheter för oss alla, privatlivets rättigheter för oss alla.

Och genom ingenting annat än en ren, principiell samvetshandling hade han kraften och förmågan att förändra världen, att bokstavligen förändra världen. För mig är detta ett otroligt mäktigt vittnesbörd om individers makt att underminera och kasta över ända orättvisan, också när den utövas av jordens mäktigaste regering. Jag tror att detta kommer att bli en påminnelse för oss alla om att uppgivenhet bottnar i tanken att vi inte besitter makten att förändra saker och ting, men det är en ren myt.

Historien är full av människor som Edward Snowden, vanliga människor som utför mycket ovanliga handlingar, som gör mycket gott för världen. Jag tror och hoppas att hans agerande kommer att inspirera ett stort antal människor, så som det har inspirerat mig.

Applåder

Edward Snowden: Tack, Glenn, det var mycket starka saker du sa. Tack, tack.

Jag vill säga att jag har förändrats så mycket. Jag har lärt mig så mycket, min politiska syn har förändrats, min världsbild har förändrats som en följd av de

händelser som inträffat och vad de fått för följder, när jag steg fram och beslöt att jag måste handla, att jag hade en moralisk förpliktelse och framför allt att jag hade en medborgerlig plikt gentemot min familj, och mitt folk, till alla i mitt land, att vissa övergrepp bara måste bemötas.

Vi måste stå upp och säga vad vi tror på, vi kan inte bara säga att detta är fel inom oss, vi måste resa oss och protestera tillsammans med andra, måste stå upp och säga att jag tänker göra allt jag kan för att saker ska bli annorlunda, att jag är beredd att betala priset.

Jag har förlorat mycket. Jag kan inte återvända hem nu. Men jag har vunnit så mycket mer, en oerhörd känsla av tillfredsställelse i det arbete som jag har kunnat medverka i. I genvaret från människor. I Hongkong när Glenn som journalist frågade mig vad jag var mest rädd för, vad jag oroade mig mest för, svarade jag: Att ingenting kommer att förändras, att människor inte bryr sig, att vi helt enkelt kommer att titta bort, eftersom det är alltför mycket att ta ställning till – vilket får oss att ge upp.

Men genvaret har varit fantastiskt och liknar det vi är med om inom tekniken: tekniken är en förstärkning av den individuella kraften, som gör det möjligt för oss att nå oerhört långt, att tänka och dela med oss, att skapa, att bygga gemenskaper och bättre samhällen.

Men tekniken förstärker samtidigt också myndigheternas makt att kontrollera, invadera och inkräkta.

Principer förstärker också handlingar, mod förstärker också handlingar och om en person ställer sig upp och säger: Ja, jag är rädd men jag vill resa mig trots det, kan hela världen lyssna och ställa sig upp. Och saker kommer att förändras.

Tillsammans kan vi förändra allting, helt enkelt genom att säga nej. Det finns en grad av ociviliserat uppträdande och omänsklighet som jag får tolerera som individ, som jag kan tolerera som medlem av ett samhälle.

Men det finns en skarp gräns bortom vilken jag inte längre vill vara medskyldig.

Jag menar att förra året blev jag och många med mig runt om i världen medvetna om den gränsen. Då vi måste resa oss upp.

Vi har gjort så mycket, men det finns så mycket mer att göra. Men tillsammans tror jag att vi kan göra det möjligt. Att vi kan säga att lagarna om privatlivet går att förändra, att lagarna om frihet går att förändra, lagarna som kontrollerar våra regeringar, vår politik, omvärlden vi lever i, går att förändra.

De är val som vi har att träffa tillsammans.

Applåder

Brian Palmer: Edward, du vägrar att bli kallad hjälte, och jag ska försöka att respektera det.

Men som antropolog som studerar moraliskt mod vill jag påpeka att de individer som världen mest beundrar – människor som Rosa Parks på bussen i Montgomery, eller Malala Yousafzai som höjer sin röst mot talibanerna – individer som världen betraktar som hjältar vanligen är de som visar, så som Gloria Steinem uttryckte det, »modet att göra sig sårbara«. Ni två har i ert arbete bägge visat modet att göra er själva sårbara.

Vår tid har tagit slut. Från detta kyliga hörn av Sverige vill jag helt enkelt säga till den modige journalisten Glenn Greenwald, och vinnaren av Ordfronts Demokratipris, Edward Snowden: Vi tackar er!

Jubel

Edward Snowden: Tack ska ni ha.

Översättning från videoupptagning:

Leif Ericsson, Eva Stenberg och Ingegärd Waaranperä. Något kortad.